РЕФЕРАТИВНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ISSN 2521-1463

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА.

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

ОНЛАЙН-ЖУРНАЛ ЗАСНОВАНО У 2016 РОЦІ

НОМЕР ЖУРНАЛУ

Том 6
№ 5 (35)

Вересень – жовтень 2021 р.

DOI 10.53672/ej.5.2021

expertize-journal.org.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Назаров О. А.
Євдокимова Н. О.
Кириченко О. А.
Калинка Г. І.
Цільмак О. М.
Мотлях О. І.

Барко В. І.
Лефтеров В. О.
Коренюк П. І.
Алікіна Н. В.
Попова Г. В.
Вітомський Ю. Л.

Землянська О. В.

Чернякова О. В.
Большаков С. І.
Тунтула О. С.
Ткач Ю. Д.
Єгорова Т. М.
Лисенко А. Б.

Шаповалов В. О.
Савкіна Т. В.
Савостін О. П.
Безушко С. В.
Вербина Ю. В.
Хлонь О. М.

Інститут психологічної експертизи і поліграфа Kyiv

ВИДАЄТЬСЯ ЗА СПРИЯННЯ

Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі

ROR 02xc7et08

Номер на сайті

ISSN 2521-1463

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ
Назаров Олег Анатолійович
канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, судовий експерт

ВИДАВНИК НАЗАРОВ О. А.

Судово-психологічна експертиза

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

Реферативно-науковий online журнал
Електронне видання
Засновано у травні 2016 року

2021. Том 6, № 5 (35)

Вересень–жовтень 2021 року

Київ · 2021
expertize-journal.org.ua

DOI: 10.53672/ej.5.2021
УДК 159:34(05)+159:371(05)+347.948
ББК 67.5:88.4
С89

ISSN 2521-1463 (Online)
EAN-13 9772521146000
Ідентифікатор медіа R40-05509

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі», ROR 02xc7et08

С89 **Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці** : реферативно-науковий online журнал. — 2021. Т. 6, № 5 (35) (вересень–жовтень 2021 р.). — Київ : Видавник Назаров О. А., 2021. — 103 с. — URL: expertize-journal.org.ua.

Номер містить оригінальні статті й реферати праць з юридичної психології, судової експертизи та суміжних галузей, а також новини журналу й розділ «Новини інженерної психології та психотехніки».

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Рукописи можуть рецензуватися і не повертаються

Авторські права на матеріали належать їхнім авторам. Матеріали журналу поширюються на умовах ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства 4.0 Міжнародна» (CC BY 4.0), крім першоджерел рефератів і передрукованих матеріалів, права на які належать їхнім правовласникам.

Редакційні правки, скорочення та зміна назви матеріалу погоджуються з автором до публікації

За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність несуть автори

© Автори матеріалів, 2021
© Видавник Назаров О. А., 2021

Редакційна колегія

Головний редактор — видавець (засновник видання)

Назаров О. А. — канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р., поліграфолог, правознавець. ORCID 0000-0002-3427-1162

Заступники головного редактора

Євдокимова Н. О. — д-р психол. наук, професор; напрям наукових робіт — психологічні науки. ORCID 0000-0002-8789-278X

Кириченко О. А. — д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри права факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; напрям наукових робіт — юридичні науки. ORCID 0000-0002-8748-6431

Відповідальний секретар

Калинка Г. І. — фахівець факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, ад'юнкт зі спеціальності 19.00.06 — юридична психологія, здобувач наукового ступеня доктора філософії у галузі юридичної психології. ORCID 0000-0002-6113-7778

Члени редакційної колегії

Цільмак О. М. — д-р юрид. наук, канд. психол. наук, професор, завідувачка кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія», полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-7348-4876

Мотлях О. І. — д-р юрид. наук, професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, поліграфолог, заслужений юрист України. ORCID 0000-0002-6135-9952

Барко В. І. — д-р психол. наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, поліграфолог, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-4962-0975

Лефтеров В. О. — д-р психол. наук, професор, проректор Міжнародного університету, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0002-9163-0555

Коренюк П. І. — д-р екон. наук, професор, академік (дійсний член) Академії економічних наук України, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету. ORCID 0000-0001-8321-3199

Алікіна Н. В. — канд. психол. наук, старший науковий співробітник, експерт вищого кваліфікаційного класу, працювала тривалий час на посадах голови секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним експертом лабораторії криміналістичних експертиз Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» до 2016 р., стаж експертної роботи з 1978 р. ORCID 0000-0002-0166-4437

Попова Г. В. — канд. психол. наук, доцент, підполковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-3814-4037

Вітомський Ю. Л. — канд. психол. наук, офіцер запасу СБ України. ORCID 0009-0004-5206-5065

Землянська О. В. († 06.07.2020) — д-р психол. наук, професор, професор кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-6547-2621

Чернякова О. В. — канд. психол. наук, доцент, завідувачка кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0002-0384-4829

Большаков С. І. — канд. військ. наук, доцент, керівник ТОВ «Науково-дослідний інститут судової експертизи та оцінки», атестований судовий експерт за спеціальностями 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності» та 12.2 «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу», суб'єкт оцінки майна та майнових прав, полковник ЗСУ у відставці. ORCID 0000-0003-2394-0225

Тунтула О. С. — канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. ORCID 0000-0002-1699-1668

Ткач Ю. Д. — канд. юрид. наук, доцент кафедри криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. ORCID 0009-0006-3675-2548

Єгорова Т. М. — старший науковий співробітник Полтавського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, голова секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України з 2015 р., атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р. ORCID 0000-0002-4097-5449

Лисенко А. Б. — голова професійної громадської організації «Колегія поліграфологів України», директор Комітету з освіти правління громадської професійної організації «Міжнародна асоціація професіоналів в поліграфології» (AIPP, Мексика), експерт-аналітик 1 категорії, поліграфолог, підполковник СБУ в запасі. ORCID 0000-0002-8131-9931

Шаповалов В. О. — головний редактор журналу «Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» (2016 р.), старший науковий співробітник науково-дослідного відділу (проблем психологічного вивчення особового складу) Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України (2020 р.), поліграфолог. ORCID 0009-0004-0472-6201

Савкіна Т. В. — старший науковий співробітник лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних, мистецтвознавчих досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1998 р. ORCID 0009-0007-9784-2253

Савостін О. П. — старший судовий експерт відділу почеркознавчих досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судової експертизи Міністерства юстиції України, психолог — судовий експерт другого кваліфікаційного класу комунальної установи «Одеський обласний медичний центр психічного здоров'я», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1982 р. ORCID 0009-0003-6666-0247

Безушко С. В. — канд. пед. наук, доцент. ORCID 0009-0008-2069-1642

Вербина Ю. В. — канд. психол. наук, доцент кафедри психології та педагогічної освіти Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика. ORCID 0009-0004-2947-9251

Хлонь О. М. — канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0001-9733-8531

Зміст

ПЕРЕДМОВА . . . 7

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ) . . . 8

1.1. Теорія та історія застосування спеціальних знань . . . 9

Волчек Р. М., Большаков С. І., Найда А. В., Деменко К. С., Держилов Д. І. Дискусійні аспекти оцінки вартості збитків, завданих власникам колісних транспортних засобів внаслідок ДТП . . . 9

Одеський окружний адміністративний суд, П'ятий апеляційний адміністративний суд. Судом скасовано рішення Фонду держмайна України щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності оцінювача, який був залучений для проведення оціночної експертизи як фахівець з відповідних галузей знань без присвоєної кваліфікації судового експерта . . . 16

1.2. Судово-психологічна експертиза . . . 18

Визначення місця проживання дитини у судовому порядку: процедура та порядок дій Позивача (одного з батьків) . . . 18

Визначення місця проживання дитини: права батьків, правові наслідки протиправної поведінки одного з батьків або іншої особи, спір між матір'ю та батьком, право батьків на відібрання малолітньої дитини від інших осіб . . . 29

Визначення місця проживання дитини: сучасні напрями залучення судового експерта психолога у цивільних справах . . . 54

Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя: алгоритм практичних дій . . . 62

Залучення стороною у справі судового експерта психолога як спеціаліста у галузі дитячої психології для проведення опитування дитини у суді . . . 70

Завязкіна Н. В. **Клініко-психологічна діагностика** в судовій експертології обмеженої осудності та дієздатності [Текст] : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.04 . . . 81

1.3. Правове та науково-прикладне забезпечення професійної діяльності . . . 83

Кабінет Міністрів України. **24 березня** 2021 р. Кабінет Міністрів України затвердив Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності в Україні, в тому числі на рівні півищення кваліфікації у сфері післядипломної освіти . . . 83

1.4. Судова практика . . . 85

Верховний Суд (Касаційний цивільний суд). Заява з показаннями свідка, підпис якого засвідчується нотаріально в ГПК. Надання показань свідків шляхом посвідчення нотаріусом не сприяє всебічному забезпеченню права учасників справи ставити питання в цивільному процесі, - позиція Верховного Суду . . . 85

Верховний Суд. **Інструкція з використання** інструментів пошуку в Базі правових позицій Верховного Суду . . . 87

Верховний Суд. **Верховний Суд сформував** правову позицію щодо стандарту "Вірогідність доказів" або стандарту переваги більш вагомих доказів тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний 89

Верховний Суд (Касаційний господарський суд). Касаційний господарський суд ВС: Учасник справи на обґрунтування своїх вимог і заперечень має право подати суду електронний доказ у паперовій формі, який, є засобом встановлення даних. Паперова копія сама по собі не робить такий доказ недопустимим 91

РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ЖУРНАЛУ 93

До відома громадським організаціям судових експертів: Проєкт Переліку відповідності галузей знань і спеціальностей вищої освіти видам судових експертиз та експертним спеціальностям, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта 93

Судово-психологічна експертиза це аналіз психологічних механізмів поведінки людей, зокрема, ступеня усвідомленості такої поведінки 93

Реформа судової експертизи з іншого боку. Олександр Григорович Рувін, директор КНДІСЕ Мінюсту. Розслідування BIHUS info. Він вирішує все: мільйонні статки і таємні гості головного експерта країни. НГ№361 93

08 грудня 2020 було проведено Вебінар членами Галузевої експертної ради 05 «Соціальні та поведінкові науки» Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти на тему: «День прямого ефіру. Галузеві бачення, проблеми, приклади кращих практик» 94

Судові експерти в обов'язковому порядку повинні з 05.10.2021 року зареєструвати офіційні електронні адреси в ЄСІТС 94

Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду 94

РОЗДІЛ 3. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ 97

Офіційний сайт моделей Mobi-підлокітники Polygraph 97

ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ 99

Передмова

СЛОВО РЕДАКЦІЇ

Журнал «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» належить до реферативно-наукових видань. Оригінальні дослідження ми оприлюднюємо вперше, а найцікавіші праці, що вже вийшли в інших виданнях, подаємо як реферати: стислий виклад змісту, анотацію та бібліографічний опис першоджерела за ДСТУ 8302:2015. Реферат не замінює оригіналу — він допомагає знайти саме те дослідження, яке потрібне вам сьогодні.[6]

Вітаємо, колеги! Перед вами номер 2021. Том 6, № 5 (35) за вересень–жовтень 2021 року. Тут 13 матеріалів для тих, кого цікавлять судово-психологічна експертиза, правові позиції Верховного Суду, теорія та історія спеціальних знань, нормативне регулювання експертизи, і для тих, хто тільки обирає свій шлях у юридичній психології.

> *Чи знали ви? 1911 року бельгійський психолог Жюльєн Варендонк (1879–1924) виступив у суді в справі про вбивство, де свідчення дітей були ключовими для обвинувачення. Він виклав результати власних досліджень дитячої навіюваності, і це сприяло виправданню підсудного. У 2021 році минає 110 років від цієї події.*[7]

Читачі найчастіше знаходять у Google матеріал «Верховний Суд сформував правову позицію щодо стандарту "Вірогідність доказів" або стандарту переваги більш вагомих доказів тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний». Почніть із нього, а потім загляньте в розділ «Новини журналу»: тут щотижня з'являються нові матеріали, і саме з таких публікацій для багатьох почався шлях у науку.

Редакція журналу

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ)

Позначки: «Анотація» — оригінальний матеріал, уперше оприлюднений у журналі; «Реферат» — стислий виклад праці або офіційного документа, уперше оприлюднених в іншому виданні чи на іншому ресурсі; під кожним рефератом наведено відомості про першу публікацію; наявний DOI зазначено біля відомостей про оприлюднення. Цифри у квадратних дужках відсилають до списку References після кожної публікації: описи за ДСТУ 8302:2015, українські й російські назви подано латиницею (транслітерація за постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55), їхній переклад англійською — у квадратних дужках.

Читачеві. За кожною публікацією цього номера стоять реальні справи: кримінальні провадження, сімейні спори, позови про відшкодування моральної шкоди, перевірки із застосуванням поліграфа. Анотація допоможе швидко зорієнтуватися, а повний текст за посиланням відкриє методики, аргументи сторін і правові позиції Верховного Суду, які можуть знадобитися у вашій наступній справі. Читайте, порівнюйте з власною практикою і діліться знайденим з колегами.

1.1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ВЛАСНИКАМ КОЛІСНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ВНАСЛІДОК ДТП[1]

Волчек Р. М., Большаков С. І., Найда А. В., Деменко К. С., Держилов Д. І.

DOI: 10.53672/ej.5.2021.01[1] Check for updates

Анотація. Чому сума страхового відшкодування після ДТП зазвичай не покриває реальних витрат власника на відновлення автомобіля і різницю доводиться стягувати з винуватця в суді? Волчек Р. М., Большаков С. І., Найда А. В., Деменко К. С. і Держилов Д. І. пов'язують цю проблему з різним тлумаченням терміна «збитки» в актах, що визначають юридичні й економічні засади оцінки шкоди, і ставлять за мету узагальнити міжнародний та вітчизняний досвід визначення збитків власникам колісних транспортних засобів, щоб підвищити прозорість їх розрахунку й відшкодування. Матеріалом слугували Цивільний кодекс України, закони України «Про страхування» та «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затверджена наказом Мін'юсту та Фонду державного майна від 24.11.2003 № 142/5/2092, закон Німеччини про обов'язкове страхування власників транспортних засобів і публікації про автострахування в США, Франції та Японії. Порівняльна таблиця показує, що в цих країнах страховики відшкодовують саме розмір завданого збитку, а в Німеччині й Франції він дорівнює фактично сплаченій або належній до сплати вартості відновлювального ремонту без застосування фізичного зносу до деталей, які замінюють. В Україні ж за будь-якого виду страхування розрахунок ведуть за Методикою з урахуванням зносу КТЗ залежно від віку, тож власник отримує лише частину коштів, хоча на станції технічного обслуговування платить за нові деталі. Автори вважають, що Методика визначає не збиток в економічному розумінні, а «вартість матеріального збитку», і пропонують замінити цей термін на «збиток», прирівняти розмір відшкодування до вартості відновлювального ремонту за калькуляцією на основі цін із первинних документів без урахування зносу, а втрату товарної вартості розглядати як упущену вигоду. Такий підхід, на їхню думку, обмежить зловживання аварійних комісарів і експертів та узгоджується зі світовою практикою і з принципом визначення митної вартості за фактично сплаченою ціною (стаття 49 Митного кодексу України). Пропозиції стосуються насамперед судових експертів-автотоварознавців, оцінювачів, страховиків і суддів, які розглядають спори про відшкодування шкоди після ДТП.

Ключові слова: колісний транспортний засіб, дорожньо-транспортна пригода, страхування, оцінка збитків, вартість відновлювального ремонту, фізичний знос, товарознавча експертиза, втрата товарної вартості, ринкова вартість.

Debatable Aspects of Assessing Losses Caused to Owners of Wheeled Vehicles as a Result of Road Traffic Accidents

Volchek R. M., Bolshakov S. I., Naida A. V., Demenko K. S., Derzhylov D. I.

Abstract. In Ukraine, insurance payouts after road traffic accidents are usually lower than what owners actually spend on repairs, and the difference is often recovered from the at-fault party through the courts. Volchek R. M., Bolshakov S. I., Naida A. V., Demenko K. S. and Derzhylov D. I. attribute this gap to inconsistent interpretation of the term 'losses' in the acts that govern the legal and economic basis of damage assessment. The study aims to generalise international and Ukrainian practice in determining losses suffered by vehicle owners and to propose ways of making these calculations transparent. The authors compare the Civil Code of Ukraine, the Laws on Insurance and on Compulsory Motor Third-Party Liability Insurance, the Methodology for Commodity Examination and Valuation of Wheeled Vehicles approved by the Ministry of Justice and the State Property Fund (No. 142/5/2092 of 24 November 2003), the German Compulsory Insurance Act and materials on motor insurance in the USA, France and Japan. Insurers in these countries compensate the actual loss; in Germany and France it equals the repair cost actually paid or payable, with no deduction for wear of replaced parts. In Ukraine, by contrast, any type of policy is settled under the Methodology with age-based depreciation, although owners pay for new parts. The authors argue that the Methodology measures a 'cost of material damage' rather than loss in the economic sense and recommend replacing the term, equating compensation with the cost of restorative repair calculated from prices in primary accounting documents without depreciation, and treating loss of market value as lost profit. They link this approach to the transaction-value principle of Article 49 of the Customs Code of Ukraine. The proposals are relevant to forensic vehicle valuation experts, appraisers, insurers and courts.

Keywords: wheeled vehicle, road traffic accident, motor insurance, loss assessment, repair cost, physical depreciation, commodity examination of vehicles, loss of market value, transparency of compensation.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 19.05.2021; у номері — 31.10.2021; DOI:* ***10.53672/ej.5.2021.01***[1].

Повний текст

Текст статті: Експлуатація колісних транспортних засобів нажаль не позбавлена виникнення дорожніх транспортних пригод. У випадку настання дорожньої транспортної пригоди (далі– ДТП) відшкодовувати збитки, завдані власнику транспортного засобу, буде страхова компанія. Між тим, вважаємо, що розмір відшкодування збитків страховою компанією на практиці є значно меншим за розмір коштів, які необхідно витратити задля реального відновлення технічного стану транспортного засобу. Розрахунки, здійснювані страховою компанією щодо розмірів відшкодування збитків власникам транспортних засобів, завданим внаслідок ДТП, чітко регламентовані нормативно-правовими актами й позбавлені помилок з позиції математичного розрахунку. Разом з тим, численні незадоволення власників транспортних засобів щодо розмірів відшкодування завданих збитків стали підставою для низки судових позовів, результатом яких є те, що судді зазвичай встають на бік постраждалих при ДТП. Тому актуальність досліджуваної проблематики проявляється у здійсненні ґрунтовного аналізу економіко-правових аспектів особливостей відшкодування збитків під час ДТП.

Незважаючи на те, що проблематика визначення розмірів платежів при страхуванні майна, зокрема, транспортних засобів, достатньо ґрунтовно наведена у публікаціях теоретико-методологічного характеру [1; 2; 3]. Вкрай мало уваги, на нашу думку, приділяється особливостям визначення збитків, завданих власникам колісних транспортних

засобів при ДТП, й порівняння методик розрахунків, передбачених Цивільним кодексом України й Законом України «Про страхування». Складність проблематики, яка розглядається нами, обумовлена й ще тим, що зазвичай різницю між вартістю реального збитку, який завдано власнику транспортного засобу, й тією сумою, що відшкодовує страхова компанія, у судовому порядку повинна сплачувати особа, яка здійснила ДТП. Отже, виявляється прояв непрозорості розрахунків вартості збитків, завданих власникам транспортних засобів, головною причиною, якої, на нашу думку, є різне трактування терміну «збитки» у нормативно-правових актах, які регламентують як юридичні, так й економічні засади оцінки вартості відшкодування розміру завданої шкоди [4, с. 16].

Мета дослідження – узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду визначення вартості збитків, завданих власнику транспортного засобу внаслідок ДТП, задля надання рекомендацій, впровадження яких дозволить підвищити прозорість у їх розрахунку та відшкодуванні.

Узагальнення характеристик відшкодування страховими компаніями вартості пошкодженого транспортного засобу його власнику під час його потрапляння в ДТП у різних країнах світу (табл. 1), свідчить, що світові страхові компанії як при заключені обов'язквого (часткового) страхування автомобільного транспорту, так й під час заключення повного страхування колісного транспортного засобу (далі– КТЗ) відшкодовують саме розмір завданого збитку власнику пошкодженого автомобільного транспорту. **Натомість в Україні страховою компанією відшкодовується власнику пошкодженого КТЗ лише частина завданих збитків, оскільки враховується вікове зношення автомобіля, який потрапив у ДТП.** Крім того, вважаємо, що здебільшого в Україні згідно із нормами Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів № 142/5/2092 [11] (далі - Методика) визначається вартість не завданих збитків власнику пошкодженого автомобіля, а розмір нанесеного матеріального збитку. Сутність цього терміну, на нашу думку, суттєво відрізняється від економічної категорії «збиток».

Таблиця 1

Характеристика процесу відшкодування збитків власникам КТЗ страховими компаніями у провідних країнах-виробниках транспортних засобів й в Україні

Країна	Відшкодування збитків власникам КТЗ страховими компаніями під час ДТП
США	Існують дві системи страхування власників автомобілів. У більшості штатів потерпілому у ДТП збитки сплачує страхова компанія винуватця ДТП. Однак приблизно у 12 штатах діє система «No Fault», яка передбачає, що потерпілий отримує компенсацію від своєї страхової компанії незалежно від винуватця ДТП. У деяких регіонах можливо обрати між цими двома типами відшкодування збитків
Німеччина	Без оформлення страхового полісу власник транспортного засобу не може отримати номери на авто. «Базова» страховка покриває вартість пошкодженого КТЗ
Франція	Існує два види страхування : «базовий» та «від усіх ризиків». Поліс «від усіх ризиків» гарантує відшкодування суми, витраченої на придбання автомобіля. Однак, не за тією вартістю, яку власник витратив би у автосалоні, а тієї, яку він міг би отримати,

	якщо на момент крадіжки він вирішив би продати автомобіль. У Франції цей вид вартості називається «вінальна вартість»
Японія	Управління транспортним засобом без наявності страховки неможливо. Авто страхування може бути повним та частковим. У випадку часткового страхування, розмір матеріальної шкоди сплачує винуватець ДТП
Україна	Управління транспортним засобом без наявності страховки неможливо. Страхування також, як у інших країнах, може бути частковим та повним. При будь-якому виді страхування, відшкодування збитків здійснюється виходячи з норм Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затвердженої наказом Міністерства юстиції України та Фондом державного майна України від 24.11.2003 р. за № 142/5/2092. При будь-якому виді страхування визначення матеріальної шкоди здійснюється із урахуванням зносу КТЗ у залежності від його віку

Джерело : сформовано авторами на основі [7; 8; 9;10; 11]

Логіка розрахунків, продиктована Методикою [11], ґрунтується на тому, що оскільки колісний транспортний засіб, який було пошкоджено в ДТП, має вік з дати реєстрації більше 12 років, то й запасні частини й вузли, які встановлені на ньому, мають суттєве фізичне зношення. Між тим, з позиції здорового глузду, виникає істотне протиріччя: дійсно, вузли й деталі на пошкодженому КТЗ були фізично зношеними, але фактична заміна зазначених складників КТЗ передбачає заміну старих деталей на нові, й відповідно, реально власник пошкодженого в ДТП КТЗ буде розраховуватись із майстрами СТО за нові деталі, а не за фізично зношені. Відповідно, норми Методики [11] некоректно трактують економічну сутність категорії «фізичне зношення», оскільки власник пошкодженого КТЗ реально витратить суму грошей за відновлювальний ремонт, яка буде набагато більше за ту суму, яку йому відшкодує страхова компанія за умовами договору обов'язкового або повного страхування.

Порівняння законодавчих норм щодо відшкодування страховими компаніями власникам пошкоджених під час ДТП КТЗ вартості збитків у різних країнах світу й в Україні, свідчить, що, наприклад, у Німеччині та Франції, вартість відшкодування реальних збитків дорівнює фактично сплаченій або тієї, що має бути сплачена сумі за відновлюваний ремонт коштів. Й використання фізичного зношення до складників КТЗ, які буде замінено під час проведення відновлювального ремонту, не застосовується. Такий алгоритм розрахунку вартості реальних збитків ґрунтується на принципах прозорості й обачності, оскільки скільки особа фактично витратила або витратить коштів на відновлення колісного транспортного засобу фактично підтверджується первинними документами, які надає спеціалізоване СТО.

Узагальнення результатів дослідження особливостей відшкодування страховими компаніями збитків, завданих власникам пошкоджених в ДТП колісних транспортних засобів, свідчить, що задля дотримання прозорості у розрахунках вартості збитків, треба внести до Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів № 142/5/2092 такі зміни [4, с. 21-22]:

- замінити термін «вартість матеріального збитку» на термін «збиток». Це дозволить не допускати зловживань з боку аварійних комісарів та експертів під час «конструювання» вартості відновлювального ремонту пошкодженого колісного транспортного засобу, який потравив у ДТП. Припинення зловживань відбудеться шляхом оцінки розміру збитку на основі інформації про ціни на оригінальні запасні части-

ни (доказом буде слугувати ціни, вказані у первинних бухгалтерських документах) й на вказані спеціалізованим СТО у первинних документах, тарифи й нормо-часи на відновлювальні роботи.

- вказати, що розмір відшкодування збитків (реальних збитків), завданих власнику пошкодженого під час ДТП колісного транспортного засобу повинен дорівнювати вартості відновлювального ремонту, розрахованого згідно із калькуляцією, яка ґрунтується на цінах, наведених у первинних документах, без врахування фізичного зносу [4, с. 21-22].

Ґрунтуючись на тому, що збитки згідно із нормами Цивільного процесуального кодексу України, це сума реальних збитків, тобто витрат, які постраждалий зазнав або зазнає від скоєння лиха із його майном, та упущеної вигоди, вважаємо, що відносно пошкодженого колісного транспортного засобу упущеною вигодою буде втрата товарної вартості. До того ж, методика містить відповідний розрахунок. Тому варто чітко зазначити у Методиці, що шкода, яку необхідно розрахувати під час ДТП, повинна ґрунтуватися не на вартості складників та відновлювальних робіт, а на їхній ціні, яка вже сплачена або буде сплачена й підтверджена первинними бухгалтерськими документами. Й відповідно, ґрунтуючись на зазначених розрахунках, власник пошкодженого колісного транспортного засобу має право вимагати у страхової компанії такої суми відшкодування збитків, які він фактично зазнав. Вимагати виплати різниці між фактичною сумою збитків й тієї, що відшкодовує страхова компанія згідно із Методикою товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів № 142/5/2092, немає сенсу у винуватця, оскільки прямим зобов'язанням страхових компаній в Україні є відшкодування вартості збитків у випадку настання страхового випадку й за це, користувачі транспортних засобів здійснюють страхові внески.

Запропоновані нами зміни до алгоритму оцінки вартості відшкодування збитків, які зазнав власник пошкодженого колісного транспортного засобу під час ДТП, узгоджуються із світовою практикою страхування й покликані забезпечити дотримання принципу прозорості аналогічно із нормами ст. 49 Митного кодексу України [12], де під митною вартістю товарів, які переміщуються через митний кордон України, є вартість товарів, що використовується для митних цілей, яка базується на ціні, що фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари.

Література:

1. Крумеліс Ю.В., Сушко С.В. Питання оцінки майна у випадку його страхування [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://www.saleprice.com.ua/ua/publications/insurance_valuation.html

2. Наливайко Д.В. Особливості визначення страхової суми під час страхування нерухомого майна / Д.В. Наливайко // Вісник ОНУ ім. Мечнікова. — 2016. — Т. 21, № 10 (52). — С.93-96.

3. Кривошлик Т.Д., Михайлов М.М. Формування вартості у страхуванні автотранспортних засобів // SCIENTIFIC COLLECTION «INTERCONF». — 2020. — № 1 (34). — С.119-121. — Режим доступу: *https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/5511*

4. Volchek R.M. Assessment of the cost reimbursement of damages caused to owners of wheeled vehicle according to the position of insurance companies / R. M. Volchek, S. I. Bolshakov, A. V. Naida // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2020. – № 6 (52). – С. 15-24. – Режим доступу до журн.: *https://economics.opu.ua/files/archive/2020/N*o6/15.pdf.

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356

6. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text*

7. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text*

8. Як працює автомобільне страхування в інших країнах? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *https://rg.ru/2017/08/20/kak-rabotaet-avtostrahovanie-v-ssha-germanii-francii-i-iaponii.html*

9. Закон Німеччини «Про обов'язкове страхування для власників транспортних засобів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *https://www.gesetze-im-internet.de/pflvg/BJNR102130965.html*

10. Автострахування в Німеччині – Автоцивілка та КАСКО, додаткові опції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *https://www.tupa-germania.ru/avtomobil/tipy-avtomobilnyh-strahovok.html*

11. Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів : Наказ Міністерства юстиції України від 24.11.2003 № 142/5/2092. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0724-09*.

12. Митний кодекс України: Закон України від 13 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text*

Анотація*. Дослідження присвячено критичному аналізу вітчизняних та міжнародних норм та механізмів оцінки вартості збитків, завданих власникам колісних транспортних засобів, внаслідок скоєння дорожньо-транспортних пригод. Надано рекомендації, впровадження яких призведе до дотримання прозорих механізмів оцінки вартості відшкодування збитків власникам пошкоджених колісних транспортних засобів в Україні.*

***Ключові слова*:** колісний транспортний засіб; дорожньо-транспортна пригода; страхування; оцінка; збитки; вартість відшкодування; ринкова вартість.

Аннотация. *Исследование посвящено критическому анализу отечественных и международных норм и механизмов оценки стоимости убытков, причинённых собственникам колёсных транспортных средств, вследствие совершения дорожно-транспортных происшествий. Сформулированы рекомендации, внедрение которых приведёт к соблюдению прозрачности при оценке стоимости возмещения убытков собственникам повреждённых колёсных транспортных средств в Украине.*

***Ключевые слова*:** колёсное транспортное средство; дорожно-транспортное-происшествие; страхование; оценка; убытки; стоимость возмещения; рыночная стоимость.

References

1. Dyskusiini aspekty otsinky vartosti zbytkiv, zavdanykh vlasnykam kolisnykh transportnykh zasobiv vnaslidok DTP [Debatable Aspects of Assessing Losses Caused to Owners of Wheeled Vehicles as a Result of Road Traffic Accidents] / Volchek R. M. ta in. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2021.01. URL: https://expertize-journal.org.ua/shkola-otsenky-bolshakova-si-m-odesa-ukraina/4977-volchek-r-m-bolshakov-s-i-najda-a-v-diskusijni-aspekti-otsinki-vartosti-zbitkiv-zavdanikh-vlasnikam-kolisnikh-transportnikh-zasobiv-vnaslidok-dtp (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

СУДОМ СКАСОВАНО РІШЕННЯ ФОНДУ ДЕРЖМАЙНА УКРАЇНИ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОЦІНЮВАЧА, ЯКИЙ БУВ ЗАЛУЧЕНИЙ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНОЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ФАХІВЕЦЬ З ВІДПОВІДНИХ ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ БЕЗ ПРИСВОЄНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА[1]

Одеський окружний адміністративний суд, П'ятий апеляційний адміністративний суд

Реферат. Чи може оцінювач без кваліфікації судового експерта готувати висновок для використання в судовому процесі і чи можна притягти його за це до дисциплінарної відповідальності? Відповідь на це питання дає рішення Одеського окружного адміністративного суду від 19 квітня 2021 р. у справі № 420/6284/19 за позовом С. І. Большакова до Фонду державного майна України. Суд визнав протиправним і скасував рішення Екзаменаційної комісії Фонду, оформлене протоколом № 114 від 26 вересня 2019 р., про притягнення оцінювача до дисциплінарної відповідальності за проведення судової оціночної експертизи на замовлення зацікавлених осіб або слідства. Рішення набрало законної сили 20 вересня 2021 р., коли П'ятий апеляційний адміністративний суд розглянув апеляційну скаргу Фонду. Суд виходив з того, що за положеннями ЦПК, КПК України та Закону України «Про судову експертизу» висновок експерта може надати державна спеціалізована установа, судовий експерт, який не є працівником такої установи, а також інший фахівець (експерт) з відповідної галузі знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом. Враховано й те, що позивач раніше мав кваліфікацію судового експерта, пройшов відповідну підготовку і втратив її лише через припинення діяльності як атестованого судового експерта Міністерства юстиції України. Редакція розглядає справу як ще один аргумент на користь права сторін кримінального, цивільного, адміністративного та господарського процесу залучати до проведення експертиз фахівців без присвоєної кваліфікації судового експерта. Довідково схарактеризовано оціночну експертизу як різновид незалежної експертизи для визначення ринкової вартості земельних ділянок, будинків, квартир, транспортних засобів, суден, літаків, об'єктів інтелектуальної власності, торговельних марок і культурних цінностей; перелічено ситуації, коли вона обов'язкова або доцільна: купівля-продаж, реорганізація чи закриття підприємства, кредитування під заставу, страхування, оренда, визначення розміру збитків. Для оцінювачів, судових експертів і адвокатів матеріал окреслює межі дисциплінарного контролю Фонду державного майна за участю оцінювачів у судово-експертній діяльності.

Ключові слова: оціночна експертиза, оцінювач, дисциплінарна відповідальність, Фонд державного майна України, інший фахівець з відповідної галузі знань, кваліфікація судового експерта, Закон України «Про судову експертизу», висновок експерта, адміністративне судочинство.

Court Annuls the Decision of the State Property Fund of Ukraine to Impose Disciplinary Liability on a Valuer Engaged to Conduct a Valuation Examination as a Specialist in the Relevant Field Without the Qualification of a Forensic Expert

Odeskyi okruzhnyi administratyvnyi sud, Piatyi apeliatsiinyi administratyvnyi sud.

Abstract. Whether a professional valuer without the qualification of a forensic expert may prepare an expert opinion for use in court remains a contested issue in Ukrainian practice. This paper reviews administrative case No. 420/6284/19 brought by S. I. Bolshakov against the State Property Fund of Ukraine. By its judgment of 19 April 2021, the Odesa District Administrative Court declared unlawful and set aside the decision of the Fund's Examination Commission (minutes No. 114 of 26 September 2019) imposing disciplinary liability on the valuer for conducting a forensic valuation examination at the request of interested persons or investigators. The judgment became final on 20 September 2021, when the Fifth Administrative Court of Appeal ruled on the Fund's appeal. The court relied on the Civil Procedure Code, the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Forensic Examination", under which an expert opinion may be provided by a state specialised institution, by a forensic expert not employed by such an institution, or by another specialist in the relevant field under the conditions set by that Law. It also noted that the claimant had previously held the qualification of a forensic expert and lost it only after ceasing to work as an expert certified by the Ministry of Justice of Ukraine. The paper adds background on valuation examination as a form of independent expertise used to determine the market value of land, buildings, vehicles, vessels, aircraft, intellectual property and cultural property, and lists the transactions for which valuation is required. The case clarifies the limits of disciplinary control over valuers who take part in forensic work and supports the use of opinions prepared by specialists without forensic expert certification.

Keywords: valuation examination, property valuer, disciplinary liability, State Property Fund of Ukraine, specialist in the relevant field, forensic expert qualification, Law of Ukraine On Forensic Examination, expert opinion, administrative proceedings.

Першоджерело: *Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 19.04.2021 у справі № 420/6284/19; Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 20.09.2021 у справі № 420/6284/19. Реферат оприлюднено в журналі 22.09.2021.*

References

1. Odeskyi okruzhnyi administratyvnyi sud, Piatyi apeliatsiinyi administratyvnyi sud. Sudom skasovano rishennia Fondu derzhmaina Ukrainy shchodo prytiahnennia do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti otsiniuvacha, yakyi buv zaluchenyi dlia provedennia otsinochnoi ekspertyzy yak fakhivets z vidpovidnykh haluzei znan bez prysvoienoi kvalifikatsii sudovoho eksperta [Court Annuls the Decision of the State Property Fund of Ukraine to Impose Disciplinary Liability on a Valuer Engaged to Conduct a Valuation Examination as a Specialist in the Relevant Field Without the Qualification of a Forensic Expert] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/shkola-otsenky-bolshakova-si-m-odesa-ukraina/5767-skasovano-rishennya-fondu-derzhavnogo-majna-ukrajini-shchodo-prityagnennya-do-distsiplinarnoji-vidpovidalnosti-otsinyuvacha-yakij-buv-zaluchenij-dlya-provedennya-ekspertizi-yak-fakhivets-z-vidpovidnikh-galuzej-znan-bez-prisvoenoji-kvalifikatsiji-sudovogo-eksperta (onovlena versiia vid 11.10.2021). [in Ukrainian].

1.2. СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ: ПРОЦЕДУРА ТА ПОРЯДОК ДІЙ ПОЗИВАЧА (ОДНОГО З БАТЬКІВ)[1]

Анотація. Практичний порадник редакції журналу описує, як має діяти в суді той із батьків, хто прагне, щоб дитина після розірвання шлюбу чи роздільного проживання залишилася з ним. Матеріал спирається на Сімейний кодекс України (ст. 19, 157–161, 171), Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 13, 45, 76, 102, 106, 175, 177, 210, 232), Закон України «Про судовий збір», Конвенцію про права дитини, Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), та постанови Верховного Суду 2018–2021 рр. Окреслено обставини, які позивачеві належить доводити: відповідальне виконання батьківських обов'язків, стан здоров'я батьків і дитини, матеріальне становище, житлові умови, сімейний стан, сталість соціальних зв'язків, психологічний стан і місце навчання дитини. Наведено правила підсудності, розмір судового збору (0,4 прожиткового мінімуму, тобто 908 грн станом на 01.01.2021), орієнтовний перелік додатків до позову, строки розгляду справи, підстави залишення позову без руху та його повернення, порядок апеляційного оскарження. З огляду на постанову ВС у справі № 370/408/19 пояснено, що паралельне оскарження рішення органу опіки та піклування поряд зі спором про місце проживання є штучним подвоєнням процесу. Згадано й позасудовий шлях: нотаріально посвідчений договір батьків за ч. 4 ст. 157 СК України. Основну увагу приділено трьом напрямам залучення атестованого Мін'юстом судового експерта-психолога: забезпеченню позову через зустрічі дитини з одним із батьків у присутності психолога (постанова ВС у справі № 344/16653/16-ц), судово-психологічній експертизі щодо малолітніх і неповнолітніх з орієнтовними питаннями експертові, опитуванню дитини в суді. Постанови ВС у справах № 712/11527/17 і № 377/128/18 показують, чому суди відхиляють висновок психолога, складений без вивчення матеріалів справи, без спілкування з дитиною та обома батьками або фахівцем без підтвердженого досвіду в дитячій психології. Порадник корисний адвокатам, суддям, судовим експертам і сторонам сімейних спорів.

Ключові слова: визначення місця проживання дитини, позовна заява, судовий збір, цивільне судочинство, найкращі інтереси дитини, орган опіки та піклування, судово-психологічна експертиза, судовий експерт-психолог, опитування дитини в суді, забезпечення позову, правові позиції Верховного Суду, договір батьків.

Determining a Child's Place of Residence in Court: Procedure and Steps for the Claimant Parent

Abstract. This practical guide, prepared by the editorial board, explains how a separated parent who wants the child to live with him or her should proceed in a civil court. It draws on the Family Code and the Civil Procedure Code of Ukraine, the Law of Ukraine on Court Fees, the UN Convention on the Rights of the Child, the Council of Europe Guidelines on child-friendly justice (2010) and Supreme Court rulings of 2018–2021. The guide lists the circumstances the claimant must prove: responsible performance of parental duties, the health of parents and child, financial and housing conditions, family status, stable social ties, the child's psychological state and schooling. Procedural issues include jurisdiction, the court fee (UAH 908 as of 1 January 2021), a model list of annexes, time limits, grounds

for leaving a claim without progress or returning it, and appeal deadlines. Relying on case No. 370/408/19, the authors treat a separate challenge to a guardianship authority decision, pursued alongside the residence dispute, as an artificial duplication of proceedings, and they mention a notarised parental agreement under Article 157(4) of the Family Code as an out-of-court option. The core of the paper describes three ways of involving a forensic psychologist certified by the Ministry of Justice of Ukraine: supervised parent–child meetings as an interim measure, a forensic psychological examination of a minor with model questions for the expert, and hearing the child in court. Supreme Court case law shows why courts reject psychologists' reports drafted without studying the case file, without contact with the child and both parents, or by persons lacking proven experience in child psychology. The guide is addressed to lawyers, judges, forensic experts and parties to family disputes.

Keywords: child's place of residence, statement of claim, court fee, civil procedure, best interests of the child, guardianship authority, forensic psychological examination, forensic psychologist, hearing of the child, interim measures, Supreme Court case law, parental agreement.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 23.10.2021.*

Повний текст

Обставини, які потрібно доводити в суді з метою позитивного для Позивача вирішення даного спору:

1) відповідальне ставлення до своїх батьківських обов’язків

2) стан здоров’я як батьків, так і дитини

3) матеріальне становище батьків

4) можливість забезпечення належних житлових умов

5) сімейний стан батьків

6) сталість соціальних зв‘язків дитини, її психологічний стан, місце навчання

7) інші обставини(шкідливі звички, графіки роботи, професія і т.д.)

Позовна заява про визначення місця проживання дитини подається в порядку цивільного судочинства до районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів за зареєстрованим місцем проживання чи місцем перебування Відповідача.

Порядок та підстави для сплати судового збору регулюються Законом України «Про судовий збір». Судовий збір за подання позовної заяви немайнового характеру становить 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (підпункт 2 пункту 1 частини другої статті 4 gov.ua/laws/show/3674-17 Закону України «Про судовий збір»). Станом на 01.01.2021 розмір судового збору складає 908 грн.

Перелік та зразки необхідних документів, які подаються до суду:

1) Позовна заява

2) Копія свідоцтва про розірвання шлюбу.

3) Копія паспорта позивача.

4) Копії рішення суду про розлучення.

5) Характеристика з місця роботи позивача та її дві копії.

6) Характеристика з місця проживання позивача та її дві копії.

7) Довідка з місця проживання позивача та її дві копії.

8) Дві копії декларації про дохід позивача.

9) Довідка ЦМЛ про стан здоров'я позивача та її дві копії.

10) Акт обстеження матеріально-побутових умов проживання позивача та дві його копії.

11) Дві копії свідоцтва про державну реєстрацію ФОП.

12) Акт санітарно-епідеміологічного обстеження квартири позивача та дві його копії.

13) Епікриз (ПІБ дитини).

14) Квитанції про сплату судового збору.

Сформований пакет документів, тобто позовна заява з додатками (а також копія позовної заяви з додатками для відповідача по справі та інших осіб, які беруть участь у справі) подається до канцелярії суду. Позовну заяву можна також направити поштою – цінним листом, обов'язково з описом документів, які надсилаються та поштовим повідомленням.

Зразок позовної заяви. Файл:

Строки розгляду питання. Відповідно до статті 210 Цивільного процесуального кодексу України суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку. Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті.

Підстави для відмови. Суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у статтях 175 і 177 Цивільного процесуального кодексу України, протягом п'яти днів з дня надходження до суду позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху. В ухвалі про залишення позовної заяви без руху зазначаються недоліки позовної заяви, спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху. Якщо ухвала про залишення позовної заяви без руху постановляється з підстави несплати судового збору у встановленому законом розмірі, суд в такій ухвалі повинен зазначити точну суму судового збору, яку необхідно сплатити (доплатити).

Якщо позивач відповідно до ухвали суду у встановлений строк виконає вимоги, визначені статтями 175 і 177 ЦПК України сплатить суму судового збору, позовна заява вважається поданою в день первісного її подання до суду. Якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, заява вважається неподаною і повертається позивачеві.

Крім цього, заява повертається у випадках, коли:

1) заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;

2) порушено правила об'єднання позовних вимог (крім випадків, в яких є підстави для застосування положень статті 188 ЦПК України);

3) до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору або заява про відкликання позовної заяви;

4) відсутні підстави для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи;

5) подана заява про розірвання шлюбу під час вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року без дотримання вимог, встановлених СК України;

6) позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду;

7) до заяви не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом.

Суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи не пізніше п'яти днів з дня її надходження або з дня закінчення строку на усунення недоліків. Про повернення позовної заяви суд постановляє ухвалу. Ухвалу про повернення позовної заяви може бути оскаржено. Копія позовної заяви залишається в суді. У разі скасування ухвали про повернення позовної заяви та направлення справи для продовження розгляду суд не має права повторно повертати позовну заяву. Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до суду, якщо перестануть існувати обставини, що стали підставою для повернення заяви.

Порядок оскарження. Особи, які беруть участь у справі, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення. Апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції подається протягом п'ятнадцяти днів з дня її проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження: 1) на рішення суду - якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду; 2) на ухвали суду - якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Правова позиція Верховного Суду:

Постанова Верховного Суду від 09.06.2021 по справі №370/408/19. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97903438

Правова позиція ВС: Одночасна наявність спору про визначення місця проживання дітей та окремої судової справи з оскарження рішення органу опіки та піклування з цього ж питання – є штучним подвоєнням судового процесу. Відповідно до статті 19 СК України, статті 161 СК України та статті 158 СК України - вбачається, що у випадку, якщо мати і батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, законодавством встановлена варіативність вирішення цього питання, тобто батьки можуть його вирішити у судовому порядку або звернутися до відповідного органу опіки і піклування. Якщо хтось із батьків не погоджується із рішенням органу опіки та піклування, він може звернутися для вирішення спору щодо визначення місця проживання дитини до суду. У цьому випадку законодавство не вимагає окремого оскарження рішення органу опіки та піклування, оскільки частиною третьою статті 159 СК України встановлено, що суд може зупинити виконання рішення органу опіки та піклування до вирішення спору.

УВАГА! Укладення договору про визначення місця проживання дитини. Відповідно до ч. 4 ст. 157 СК України батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Предметом даного договору є визначення місця проживання та дії з виховання, навчання, догляду за дитиною або поєднаних цих елементів, спрямованих на забезпечення нормального фізичного, духовного та морального розвитку дитини. Договір укладається в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. Відсутність нотаріального посвідчення тягнутиме за собою визнання такого договору нікчемним (ч. 1 ст. 220 ЦК України). Разом з тим, на відносини батьків дитини стосовно укладення вищезазначеного договору також будуть розповсюджуватися положення ч. 2 ст. 220 ЦК України, відповідно до якої якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається.

Сучасні напрями залучення атестованого Міністерством юстиції України судового експерта психолога у справах щодо визначення місця проживання дитини:

1. Забезпечення позову шляхом зустрічей одного з батьків з дитиною у присутності судового експерта психолога. Під час судового розгляду справи щодо місця проживання дитини, інколи для відновлення стосунків одного з батьків з дитиною потрібно організувати зустріч одного з батьків з дитиною в присутності психолога в належному, спеціально організованому місці для спілкування батька з дитиною. Одним з заходів такої організації зустрічі може бути забезпечення позову щодо зустрічей одного з батьків з дитиною в присутності психолога на протязі часу розгляду справи у суді з метою налагодження стосунків дитини з батьком, який з ним не проживає. Атестовані Міністерством юстиції України судові експерти психологи здатні на належному рівні організувати та провести зустріч дитини з одним із батьків за відповідним рішенням суду.

Правові позиції Верховного Суду:

Постанова Верховного Суду від 04 квітня 2018 року по справі № 344/16653/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73437928

Правова позиція ВС: Забезпечення позову - це сукупність процесуальних дій, які гарантують реальне виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог. Положеннями статті 152 ЦПК України 2004 року, якою визначено види забезпечення позову, з урахуванням роз'яснень, які містяться в пункті 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» не заборонено допускати й інші його види, але з урахуванням обмежень, зазначених у частині четвертій зазначеної статті. Відповідно до пунктів 1, 2 статті 3 Конвенції про права дитини, ратифікованої Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII, всі дії стосовно дітей органів соціального забезпечення, судів, адміністративних чи законодавчих органів повинні бути спрямовані на якнайкраще забезпечення інтересів дитини. Держави-учасниці повинні забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручі до уваги права і обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. Суд встановив, що зустрічі одного з батьків з дитиною в кабінеті та в присутності кваліфікованого професійного психолога безперечно будуть сприяти відновленню та налагодженню емоційних стосунків цього батька із її малолітньою дитиною і ця обставина відповідатиме законним інтересам як одного з батьків, так і дитини, що в свою чергу може усунути загрозу невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про відібрання дитини, дійшов обґрунтованого висновку про задоволення клопотання батька про забезпечення позову.

2. Призначення судово-психологічної експертизи відносно малолітніх або неповнолітніх дітей згідно з статтею 106 Цивільно-процесуального кодексу України у цивільних справах щодо визначення місця проживання дитини. Проведення судово-психологічної експертизи відносно малолітніх або неповнолітніх у справах щодо визначення місця проживання дитини є необхідним обґрунтуванням забезпечення найкращих інтересів дитини та способом встановлення найліпших психологічних умов її проживання з одним із батьків. Проведення психологічної експертизи атестованим Міністерством юстиції судовим експертом психологом дозволяє отримати висновок експерта, який відповідає критеріям належності та допустимості доказів у цивільній справі та є процесуальним джерелом доказів у суді згідно статей 76, 102 ЦПК України. **Підстава:** розділ VI Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, які затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (зі змінами).

Довідково, орієнтовний перелік експертних питань затверджених Міністерством юстиції України, які можуть виноситись на судово-психологічну експертизу відносно малолітніх, неповнолітніх у справах визначення місця проживання дитини:

1. Яким чином сімейна ситуація, індивідуально-психологічні особливості батьків (зазначити, якщо треба, одного чи обох із них), особливості їх виховної поведінки впливають на емоційний стан, психічний розвиток та відчуття благополуччя дитини?

2. Яким чином можуть вплинути умови виховання кожного з батьків на психологічний стан та розвиток дитини?

3. Чи має залежність оцінка сімейної ситуації дитиною від впливу з боку батьків та інших дорослих?

Правові позиції Верховного Суду:

Постанова КЦС Верховного Суду від 23.12.2020 № 712/11527/17 (61-18882св19) - URL:

Правова позиція ВС: Висновок спеціаліста психолога є не належним доказом у справі з причини 1) не урахування психологом фактичних обставин справи, 2) не спілкування психолога з дитиною або одним із батьків, 3) не вивчення матеріалів справи. Висновок спеціаліста психолога за результатами проведення психологічного дослідження у справі визначення місця проживання дитини, який грунтується лише на поясненнях матері, а також окремих письмових документах, наданих лише однією стороною без дослідження матеріалів справи, не спілкування з малолітньою дитиною та батьком дитини, з викладенням лише загальних висновків про зв`язок матері з дитиною певного віку не може бути належним доказом у справі. Також, визначаючи місце проживання дитини з матір`ю, суд відхилив висновок органу опіки та піклування, відповідно до якого визначено, що найкращим інтересам дитини відповідатиме її спільне проживання з батьком та взяв до уваги лише акт обстеження умов проживання матері; проте, судом не враховано, що за зустрічним позовом органом опіки та піклування не складено висновку про доцільність проживання дитини разом з матір`ю, а акт обстеження умов проживання не є за своєю суттю та змістом висновком органу опіки та піклування про визначення місця проживання дитини з одним із батьків.

3. Опитування дитини у суді в присутності судового експерта психолога згідно зі статтями 160, 171 Сімейного кодексу України. Замовлення (залучення) судового експерта психолога потрібно для врахування емоційних, психологічних та поведінкових особливостей дитини під час її опитування в суді та встановлення ефективного психологічного контакту з дитиною для отримання об'єктивної інформації щодо думки дитини в сімейній ситуації. Судові спори, що виникають з сімейних відносин, відносять до справ, які вимагають використання спеціальних психологічних знань в галузі дитячої психології для забезпечення найкращих інтересів дитини у суді. **Підстава:** Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя дружнього до дітей від 17.11.2010 року, Закон України «Про охорону дитинства», Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585. Крім того, для захисту інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб, суд має право з власної ініціативи збирати докази, що стосуються предмета спору (ст. 13 ЦПК України). Допит малолітніх свідків і, за розсудом суду, неповнолітніх свідків проводиться в присутності не заінтересованих у справі батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників; а також представників органів опіки та піклування, служби у справах дітей (ст. 232 ЦПК України). Відповідно до вимог ст. 45 ЦПК України під час розгляду справи малолітня або неповнолітня особа має право безпосередньо або через пред-

ставника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки.

Правові позиції Верховного Суду:

1. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76503075

Правова позиція ВС: Твердження заявника про те, що діти не досягли десятиріч-ного річного віку і не здатні самостійно формулювати свої думки щодо особистого життя, а тому не могли бути допитані судом апеляційної інстанції, є безпідставними з огляду на таке. Відповідно до положень статті 12 Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, при чому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що її стосується, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

2. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2019 року справа № 215/4452/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521632

Правова позиція ВС: Дитина, як у розмові з психологом, так і в судовому засіданні повідомила, що рівнозначно любить як батька, так і матір, але проживати хоче з батьком. Дитина більш прихильно ставиться до батька. Відповідно до статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (далі - Конвенція) в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. З огляду на викладене, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що проживання дитини з батьком буде відповідати найкращому забезпеченню його інтересів. Відповідач не надала суду переконливих доказів, що проживання сина разом з матір'ю буде найкраще відповідати інтересам дитини. Апеляційним судом вірно встановлено, що проживання сина з батьком відповідає принципу «найкращих інтересів дитини» та є пріоритетним при вирішенні цієї справи.

3. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі № 377/128/18. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846507

Правова позиція ВС: Доводи заявника про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно не прийняв до уваги та не врахував до кого із батьків дитина має більшу прихильність і не з'ясував думку самої дитини з приводу визначення місця її проживання є безпідставними, оскільки за положеннями зазначеної норми права , місце проживання дитини, яка не досягла 10 років визначається без врахуванні її думки. При цьому, питання про заслуховування думки дитини було предметом оцінки апеляційного суду, який вірно дійшов до висновку, що з урахуванням встановлених судом обставин справи, ситуації, яка склалась у сім'ї та обстановці у якій перебуває дитина, вона не зможе об'єктивно, незале-

жно та вільно висловити свою думку. Також, суд касаційної інстанції підтримав оцінку, яку надав суд апеляційної інстанції висновку практикуючого психолога, а саме апеляційний суд не визнав належним та допустимим доказом висновок психолога, оскільки психодіагностичне обстеження ОСОБА_5 було здійснено психологом без попереднього спілкування з обома батьками дитини, за відсутності у нього інформації з приводу стосунків між батьками після припинення між ними фактичних шлюбних стосунків та повну ізоляцію дитини на протязі майже півтора місяця від спілкування з матір'ю. Результати та висновки такого дослідження викладені на бланку та з печаткою Громадської організації «Чернігівська міська асоціація «Конкордія», яка відповідно до видів її діяльності КВЕД 94.99 не має права та не здійснює такої діяльності як надання психологічної допомоги, проведення психодіагностичного обстеження, в тому числі дітей, про що свідчить витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Не надано суду доказів того, що психолог ОСОБА_8, має право та займається такою практикою, що у нього є відповідний досвід у сфері дитячої психології.

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, що науковий журнал запроваджує надання послуг **«Консультація»: запит на проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі із застосуванням поліграфа** на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia **Телефон для термінового дзвінка судовому експерту:** +38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

кандидат психологічних наук, доцент
Назаров Олег Анатолійович

атестований судовий експерт з правом
проведення експертиз за експертною спеціальністю
14.1 “Психологічні дослідження”, поліграфолог

Україна,
02024, Київ,
вул. Магнітогорська, 1б, оф. 304,
E-mail: 2825818819@mail.gov.ua

Тел: +38 (044) 228-76-15
+38 (093) 476-72-60
+38 (098) 011-85-63

Офіційній Інтернет-сайт судового експерта психолога (поліграфолога) Назарова О.А. (свідоцтво Міністерства юстиції України від 09.07.2020 №2035) - https://expertisekyivua.com/ukr

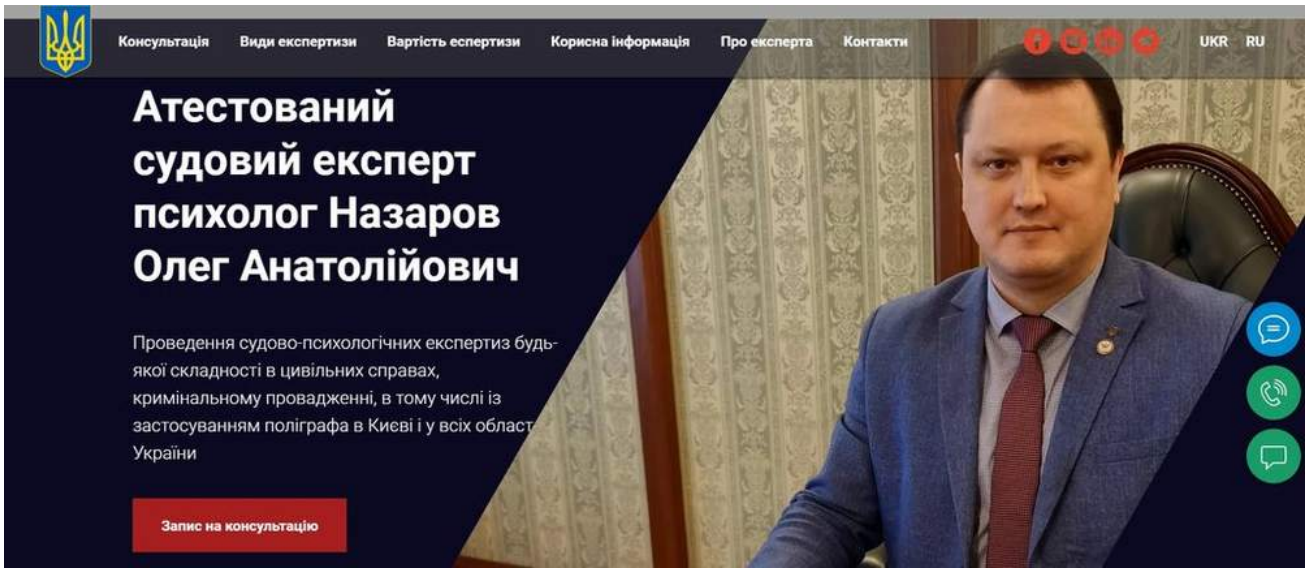

Офіційний Інтернет-сайт тестувань на поліграфі в Україні за міжнародними стандартами (EyeDetect, Converus Inc., USA): https://expert-nazarov.com

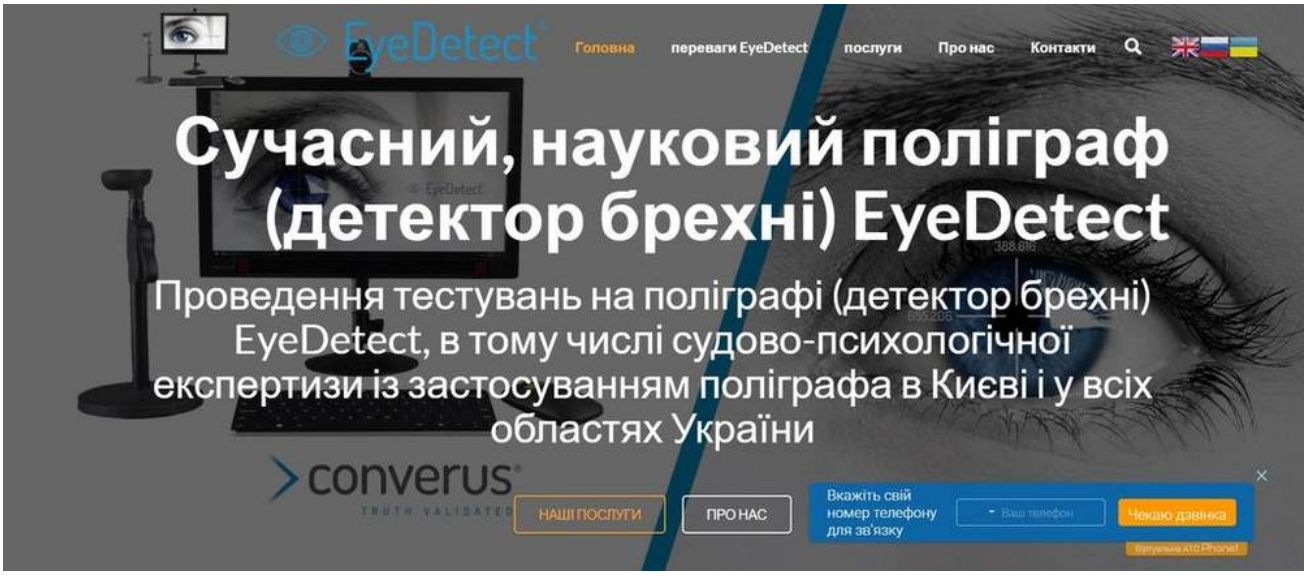

References

1. Vyznachennia mistsia prozhyvannia dytyny u sudovomu poriadku: protsedura ta poriadok dii Pozyvacha (odnoho z batkiv) [Determining a Child's Place of Residence in Court: Procedure and Steps for the Claimant Parent]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/vyznachennia-mistsia-meshkannia-dytyny/5952-viznachennya-mistsya-prozhivannya-ditini-u-sudovomu-poryadku (onovlena versiia vid 23.10.2021). [in Ukrainian].

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ: ПРАВА БАТЬКІВ, ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОДНОГО З БАТЬКІВ АБО ІНШОЇ ОСОБИ, СПІР МІЖ МАТІР'Ю ТА БАТЬКОМ, ПРАВО БАТЬКІВ НА ВІДІБРАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ВІД ІНШИХ ОСІБ[1]

Анотація. Публікація поєднує чинні на 23 жовтня 2021 р. норми Сімейного кодексу України про місце проживання дитини, науково-практичний коментар до них і добірку правових позицій Верховного Суду. Аналіз охоплює ст. 157, 160–163 і 171 СК України, зокрема правові наслідки протиправної поведінки одного з батьків або іншої особи (ст. 162) і право батьків на відібрання малолітньої дитини від інших осіб (ст. 163). Коментар пояснює вікові межі участі дитини у виборі місця проживання: до десяти років його визначають за згодою батьків, з десяти потрібна спільна згода батьків і дитини, з чотирнадцяти за окремого проживання батьків дитина обирає сама. Ці правила зіставлено зі ст. 29 ЦК України та Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», виявлено суперечності між ними. Розкрито випадки, коли думку дитини заслуховують обов'язково, і право суду ухвалити рішення всупереч їй, якщо цього вимагають інтереси дитини. Для спору між батьками названо критерії оцінки (ставлення до батьківських обов'язків, прихильність дитини, її вік і здоров'я, особисті якості батьків, умови виховання) й обставини, що унеможливлюють передання дитини (відсутність самостійного доходу, зловживання алкоголем чи наркотиками, аморальна поведінка). Матеріальна перевага одного з батьків сама по собі не вирішальна, а недостатньо обґрунтований висновок органу опіки та піклування не зобов'язує суд. Постанови ВС, зокрема Великої Палати від 17.10.2018 у справі № 402/428/16-ц, утверджують пріоритет найкращих інтересів дитини, цінність стабільного середовища, право діда на спілкування з дитиною та обов'язковість письмового висновку органу опіки. Постанова ВС від 14.02.2019 у справі № 377/128/18 показує, що висновок психолога, складений без спілкування з обома батьками й без підтвердженого досвіду в дитячій психології, не визнають допустимим доказом. Окреслено три напрями участі судового експерта-психолога (забезпечення позову через зустрічі з дитиною в його присутності, судово-психологічна експертиза, опитування дитини в суді), а також договір батьків за ч. 4 ст. 157 СК і порядок отримання судового дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди другого з батьків.

Ключові слова: місце проживання дитини, Сімейний кодекс України, науково-практичний коментар, думка дитини, спір між батьками, найкращі інтереси дитини, орган опіки та піклування, відібрання дитини, виїзд дитини за кордон, судовий експерт-психолог, правові позиції Верховного Суду, Конвенція про права дитини.

Determining a Child's Place of Residence: Parental Rights, Legal Consequences of Unlawful Conduct by a Parent or Another Person, Disputes Between Mother and Father, and the Parents' Right to Recover a Young Child from Other Persons

Abstract. Prepared by the editorial board, the paper brings together the provisions of the Family Code of Ukraine on a child's place of residence (Articles 157, 160–163 and 171, as in force on 23 October 2021), a scholarly commentary on them and a selection of Supreme Court rulings. The commentary explains the age thresholds: residence of a child under ten is fixed by agreement of the parents, from ten it requires the joint consent of parents and child, and from fourteen, where the parents live apart, the child decides. These rules are compared with Article 29 of the Civil Code and the Law on

Freedom of Movement and Free Choice of Place of Residence, and inconsistencies between them are identified. The child's right to be heard is linked to Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child, while the court may still rule against the child's wishes where the child's interests so require. For disputes between mother and father, the paper sets out the criteria courts apply, the statutory bars to placing a child with a parent (no independent income, substance abuse, immoral conduct) and the limited weight of one parent's material advantage. Supreme Court rulings, including the Grand Chamber judgment of 17 October 2018 in case No. 402/428/16-ts, affirm the primacy of the child's best interests, the value of a stable environment, a grandparent's right to contact and the mandatory written opinion of the guardianship authority. A 2019 ruling shows that a psychologist's report made without contact with both parents and without proven competence in child psychology is inadmissible. The paper also outlines three avenues for involving a forensic psychologist (supervised meetings as an interim measure, forensic psychological examination, hearing the child in court), the parental agreement under Article 157(4) and court permission for a child's travel abroad without the other parent's consent.

Keywords: child's place of residence, Family Code of Ukraine, child's views, parental dispute, best interests of the child, guardianship authority, removal of a child, travel abroad, forensic psychologist, Supreme Court case law, UN Convention on the Rights of the Child.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 23.10.2021.*

Повний текст

Витяг з Сімейного кодексу України (актуальність статей перевірена станом на 23 жовтня 2021 року) від 10 січня 2002 року № 2947-III, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text:

Стаття 160. Право батьків на визначення місця проживання дитини

1. Місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків.

2. Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини.

3. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою.

Науково-практичний коментар до статті.

Право батьків на вибір місця проживання дитини має сприяти забезпеченню належного виконання батьками своїх обов'язків та безперешкодному здійсненню прав щодо виховання дитини. Визначаючи місце проживання дитини, батьки здійснюють своє право на особисте виховання дитини, оскільки дитина, як правило, проживає з батьками чи одним з них. У тому разі, коли батьки дитини спільно не проживають, право визначати місце проживання дитини залишається за кожним з батьків, і кожен з них має брати участь у визначенні місця проживання дитини на засадах рівності. При цьому не мають значення причини роздільного проживання батьків (відсутність або розірвання шлюбу між ними, тимчасове роздільне проживання з поважних причин (див. коментар до ст. 3 СК). Ніхто з них не може бути усунений від вирішення цього питання.

Відповідно до ч. 1 ст. 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово.

Закон України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" розрізняє два поняття, які визначають місцезнаходження фізичної особи в залежності від тривалості перебування фізичної особи на території адміністративно-територіальної одиниці. Місце проживання - це адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком понад шість місяців на рік. Адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік є її місцем перебування.

Фізична особа, відповідно до ст. 3 вказаного Закону має право визначати як своє місце проживання, так і місце перебування. Оскільки дитина є не досить зрілою істотою для формування своєї думки щодо визначення місця свого проживання, право на визначення місця проживання та місця перебування дитини надано перш за все батькам дитини. Але дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками з питань, що стосуються її особисто. Вказане право дитина може здійснювати в залежності від її віку. Так, правове значення у питаннях визначення місця проживання дитини її думка має по досягненню дитиною десяти років. До досягнення цього віку дитина не бере участі у вирішенні питання свого місця проживання.

2. Місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків або одного з них, з ким вона проживає. Місце проживання дитини цього віку визначається за згодою батьків. При цьому не має значення, чи знаходяться батьки у шлюбі між собою, чи проживають вони спільно. Крім того, питання про визначення місця проживання дитини має вирішуватися не тільки з урахуванням інтересів кожного з батьків, а перш за все з урахуванням прав та законних інтересів дитини - її права на належне батьківське виховання, яке повною мірою може бути забезпечене тільки обома батьками; права на безперешкодне спілкування з кожним з батьків, здійснення обома батьками якого є запорукою нормального психічного розвитку дитини.

Слід також зазначити, що дитина може бути передана батьками на виховання іншим фізичним або юридичним особам (див. коментар до ст. 151 СК). В цьому разі місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає. В даному разі місце проживання дитини також може визначатися за згодою батьків, коли вони спільно вирішують, якій фізичній чи юридичній особі передати дитину на виховання.

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, що науковий журнал запроваджує надання послуг **«Консультація»: запит на проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі із застосуванням поліграфа** на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia **Телефон для термінового дзвінка судовому експерту:** +38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

3. Місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків або одного з них, з ким вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками. Місце проживання дитини цього віку визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. Отже, дитина у віці від десяти до чотирнадцяти років має право висловлювати свою думку щодо визначення

її місця проживання. Але в даному випадку думка дитини не має для батьків вирішального значення. Частина 3 ст. 29 ЦК України надає дитині право у разі спору звернутися до органу опіки та піклування або до суду, які мають визначити місце проживання дитини. І в даному випадку, як батьки, так і орган опіки та піклування і суд мають керуватися інтересами перш за все дитини.

4. Відповідно до ч. 2 ст. 29 ЦК України фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлені законом. Відповідні обмеження встановлені Законом України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні". Частина 2 ст. 13 Закону встановлює, що щодо осіб, які не досягли 16-річного віку, вільний вибір місця проживання обмежується. Отже, з урахуванням вказаних вимог свобода вибору місця проживання фізичної особи у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років є обмеженою.

Вказані норми вступають у суперечку з нормою ч. 3 коментованої статті, яка встановлює, що, якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою. Диспозиція цієї норми містить два істотних моменти: по-перше, при визначенні особою, яка досягла чотирнадцяти років, місця проживання батьки участі не беруть; по-друге, свобода вибору особою, яка досягла чотирнадцяти років, місця проживання допускається тільки між місцями проживання її батьків, які проживають окремо.

Остання теза суперечить нормам чинного законодавства, оскільки відповідно до ст. 3 Закону України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" вільний вибір місця проживання чи перебування - це право громадянина України на вибір адміністративно-територіальної одиниці, на території якої вони хочуть проживати чи перебувати. Виходячи з цього, особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право на вибір місця проживання не тільки між місцем проживання її батьків, а в межах всієї України. Наприклад, дитина може вирішити, що її інтересам відповідає проживання з бабусею або повнолітнім братом, які проживають у межах іншої територіальної одиниці, ніж дитина, її батько, мати. Тобто дитина має право обирати не тільки між місцем проживання батьків, а також місцем проживання інших родичів, але право такого вибору виникає в неї відповідно до вимог ст. 13 Закону України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" з 16 років.

Стаття 171. Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя

1. Дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.

2. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

3. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

Науково-практичний коментар до статті.

1. Коментована стаття закріплює право дитини на врахування її думки при вирішенні питань, що стосуються її життя. Визнання за дитиною вказаного права на рівні закону є важливою гарантією дотримання її інтересів при вирішенні спорів про її виховання, питань влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування, а також важливою складовою її соціалізації. Крім того, право дитини на врахування її думки є свідченням утвердження у суспільстві поваги до дитини і відповідає світовим стандартам охорони прав дитини. Так, у ст. 12 Конвенції про права дитини закріплюється, що дитина, здатна сформулювати власні погляди, має право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині зокрема надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами. На національному рівні зазначене право вперше було закріплене у ст. 9 Закону України "Про охорону дитинства". Відповідно до цієї статті кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку.

2. Дитина має право бути вислуханою як її батьками, так і іншими родичами, а також посадовими особами, до компетенції яких належить охорона немайнових та майнових прав дитини. До вказаних посадових осіб належать посадові особи всіх тих органів, до яких дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів відповідно до норм ст. 152 СК, - судді, прокурори, посадові особи органів опіки та піклування, служб у справах дітей, органів внутрішніх справ тощо (див. коментар до ст. 152 СК). Крім того, думка дитини має бути врахована і посадовими особами, які здійснюють діяльність, пов'язану з вихованням та навчанням, охороною здоров'я, культурно-масовою діяльністю щодо дітей тощо.

3. Здійснення прав дитини на вільне висловлювання думки може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя (ч. 4 ст. 9 Закону України "Про охорону дитинства").

4. Право дитини на врахування її думки поширюється на всі питання, які стосуються її особисто, а також питання сім'ї. Частина 2 коментованої статті закріплює випадки, коли думка дитини має бути вислухана обов'язково. До цих випадків належать: вирішення спору між батьками, іншими особами щодо її виховання (ст. 159 СК); вирішення спору між батьками, іншими особами щодо її місця проживання (ст. 161 СК); вирішення спору про позбавлення батьківських прав (ст. 164 СК); вирішення спору про поновлення батьківських прав (ст. 169 СК); вирішення спору щодо управління її майном (ст. 177 СК).

Крім того, закон передбачає ще низку випадків, коли обов'язково має бути заслухана думка дитини. Так, думка дитини має бути врахована: при зміні прізвища дитини, яка досягла семи років (ст. 148 СК); при зміні по батькові дитини, яка досягла чотирнадцяти років (ст. 149 СК); при визначенні батьками місця проживання дитини, яка досягла десяти років (ст. 160 СК); при розпорядженні аліментами, які одержані на неповнолітню

дитину (ст. 179 СК); при усиновленні дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може висловити свою думку щодо цього питання (ст. 218 СК); при записі усиновлювача матір'ю, батьком дитини, яка досягла семи років (ч. 2 ст. 229 СК); при зміні усиновлювачами імені дитини (ч. 1 ст. 231 СК); при призначенні опікуна чи піклувальника (ч. 4 ст. 63 ЦК); при визначенні опікуном, піклувальником способів виховання дитини (ч. 1 ст. 249 СК); при передачі дитини у сім'ю патронатного вихователя (ст. 253 СК); при влаштуванні дитини до прийомної сім'ї (ч. 2 ст. 2563 СК); при влаштуванні дитини до дитячого будинку сімейного типу (ч. 2 ст. 2567 СК).

5. При вирішенні у суді питань щодо дитини суд не пов'язаний думкою дитини і має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси. Це обумовлено, по-перше, тим, що дитина через свої незрілі розумові здібності та відсутність життєвого досвіду не завжди може повною мірою усвідомлювати свої інтереси. По-друге, відповідно до ст. 129 Конституції судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону. Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів (ч. 1 ст. 212 ЦПК). Таким чином, суд оцінює думку дитини за своїм внутрішнім переконанням та приймає рішення, яке має відповідати інтересам дитини.

Правові позиції Верховного Суду:

1. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76503075

Правова позиція ВС: Твердження заявника про те, що діти не досягли десятирічного річного віку і не здатні самостійно формулювати свої думки щодо особистого життя, а тому не могли бути допитані судом апеляційної інстанції, є безпідставними з огляду на таке. Відповідно до положень статті 12 Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, при чому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що її стосується, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

2. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2019 року справа № 215/4452/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521632

Правова позиція ВС: Дитина, як у розмові з психологом, так і в судовому засіданні повідомила, що рівнозначно любить як батька, так і матір, але проживати хоче з батьком. Дитина більш прихильно ставиться до батька. Відповідно до статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (далі - Конвенція) в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. З огляду на викладене, суд апеляційної інстанції

дійшов правильного висновку, що проживання дитини з батьком буде відповідати найкращому забезпеченню його інтересів. Відповідач не надала суду переконливих доказів, що проживання сина разом з матір'ю буде найкраще відповідати інтересам дитини. Апеляційним судом вірно встановлено, що проживання сина з батьком відповідає принципу «найкращих інтересів дитини» та є пріоритетним при вирішенні цієї справи.

3. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі № 377/128/18. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846507

Правова позиція ВС: Доводи заявника про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно не прийняв до уваги та не врахував до кого із батьків дитина має більшу прихильність і не з'ясував думку самої дитини з приводу визначення місця її проживання є безпідставними, оскільки за положеннями зазначеної норми права , місце проживання дитини, яка не досягла 10 років визначається без врахуванні її думки. При цьому, питання про заслуховування думки дитини було предметом оцінки апеляційного суду, який вірно дійшов до висновку, що з урахуванням встановлених судом обставин справи, ситуації, яка склалась у сім'ї та обстановці у якій перебуває дитина, вона не зможе об'єктивно, незалежно та вільно висловити свою думку. Також, суд касаційної інстанції підтримав оцінку, яку надав суд апеляційної інстанції висновку практикуючого психолога, а саме апеляційний суд не визнав належним та допустимим доказом висновок психолога, оскільки психодіагностичне обстеження ОСОБА_5 було здійснено психологом без попереднього спілкування з обома батьками дитини, за відсутності у нього інформації з приводу стосунків між батьками після припинення між ними фактичних шлюбних стосунків та повну ізоляцію дитини на протязі майже півтора місяця від спілкування з матір'ю. Результати та висновки такого дослідження викладені на бланку та з печаткою Громадської організації «Чернігівська міська асоціація «Конкордія», яка відповідно до видів її діяльності КВЕД 94.99 не має права та не здійснює такої діяльності як надання психологічної допомоги, проведення психодіагностичного обстеження, в тому числі дітей, про що свідчить витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Не надано суду доказів того, що психолог ОСОБА_8, має право та займається такою практикою, що у нього є відповідний досвід у сфері дитячої психології.

Стаття 161. Спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини

1. Якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

2. Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвиткові дитини.

3. Якщо орган опіки та піклування або суд визнав, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку, на вимогу баби, діда або інших родичів, залучених до участі у справі, дитина може бути передана комусь із них.

Якщо дитина не може бути передана жодній із цих осіб, суд на вимогу органу опіки та піклування може постановити рішення про відібрання дитини від особи, з якою вона проживає, і передання її для опікування органу опіки та піклування.

Науково-практичний коментар до статті.

1. Спір між матір'ю та батьком, які проживають окремо, щодо місця проживання малолітньої дитини може вирішуватися у адміністративному та у судовому порядку. Звернення за захистом до органу опіки та піклування не позбавляє особу права на звернення до суду (ч. 3 ст. 19 СК). У разі звернення з позовом до суду орган опіки та піклування припиняє розгляд поданої йому заяви. Крім того, суд не має права відмовити особі в прийнятті позову з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку. Право звертатися з заявою до органу опіки та піклування або з позовом до суду має кожен з батьків.

Коментована стаття встановлює основні засади вирішення спорів, які виникають між матір'ю та батьком, які проживають окремо, щодо місця проживання малолітньої дитини, якими мають керуватися як суд, так і органи опіки та піклування.

Звернення до суду заінтересованої сторони можливе і у разі незгоди її з рішенням органу опіки та піклування щодо даного спору. Таке право надається кожній особі ст. 55 Конституції України, відповідно до якої кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

2. Абзац 2 ч. 1 коментованої статті встановлює, що під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини орган опіки та піклування або суд бере до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести:

- етичні і інші особисті якості батьків (дані, що їх характеризують, рівень освіти батьків);

- відносини, існуючі між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною);

- можливість створення дитині умов для виховання і розвитку (рід діяльності, режим роботи батьків, їхнє матеріальне і сімейне становище і ін.), маючи на увазі, що перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама по собі не є вирішальною умовою для передачі йому дитини.

Частина 2 коментованої статті містить вказівку на ті юридичні факти, які є підставами для відмови органом опіки та піклування або судом у переданні дитини для проживання. Такими фактами є:

- відсутність у особи самостійного доходу;

- зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами;

- аморальна поведінка особи, яка може зашкодити розвиткові дитини.

3. У справах даної категорії, якщо вони розглядаються у суді, обов'язкова участь в судовому засіданні органів опіки і піклування. Орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи (ст. 19 СК). Проте суд не зв'язаний висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

4. Слід також мати на увазі, що відповідно до ст. 171 СК дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана обов'язково при вирішенні між батьками спору щодо її місця проживання. Проте суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

5. Норма ч. 3 коментованої статті є досить суперечливою та може викликати значні утруднення при практичному її застосуванні. Вона надає органу опіки та піклування або суду право передати дитину бабі, діду або іншим родичам. З юридичної точки зору така передача є відібранням дитини у того з батьків, з яким вона проживає, без позбавлення його батьківських прав. Коментована норма обумовлює можливість здійснення органом опіки та піклування чи судом такої передачі при наявності наступних обставин: а) вказані органи визнають, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку; б) баба, дід або інші родичі мають заявити вимогу про передачу їм дитини на виховання; в) вказані особи мають бути залучені до участі у справі. Кожна з названих обставин має бути певним чином конкретизована.

Визнання органом опіки та піклування або судом, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку, має бути оформлене певним документом - рішенням органу опіки та піклування або судовим рішенням. Таке рішення має бути прийняте при наявності підстав, вказаних у ч. 1 ст. 170 СК, якщо залишення дитини у батька, матері є небезпечним для їх життя, здоров'я і морального розвитку. При встановленні вказаних обставин суд має постановити рішення про відмову у позові, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 11 ЦПК України суд розглядає цивільні справи в межах заявлених вимог і на підставі доказів сторін. Постановлення судом рішення про відібрання дитини від когось з батьків без позбавлення батьківських прав є відступом від принципу диспозитивності цивільного судочинства та виходом за межі заявлених вимог.

Незрозумілою є процесуальна природа заяви баби, діда або інших родичів про передачу їм дитини. З точки зору цивільного процесуального права заява є підставою для відкриття особливого провадження. Спір же між батьком та матір'ю щодо місця проживання малолітньої дитини розглядається у порядку позовного провадження. Незрозумілим також є і процесуальне становище самих вказаних осіб та момент їх залучення до справи. Отже, встановивши при розгляді спору про визначення місця проживання дити-

ни, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку дитини, суд має постановити рішення про відмову у позові.

Орган опіки та піклування, встановивши при розгляді спору про визначення місця проживання дитини, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку дитини, якщо є безпосередня загроза для життя або здоров'я дитини, має право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків у порядку, передбаченому ч. 2 ст. 170 СК з наступною подачею позову до суду про позбавлення батьків батьківських прав або відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (див. коментар до ст. 170 СК). Таким чином, справи щодо визначення місця проживання малолітньої дитини та справи про відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав мають розглядатися в різних провадженнях з метою справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду справ, а також об'єктивної оцінки наданих доказів.

Правові позиції Верховного Суду:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954

Правова позиція ВП ВС: При визначенні місця проживання дитини першочергова увага приділяється як найкращому забезпеченню інтересів дитини з огляду на вимоги ст. 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року.

2. Постанова Верховного Суду від 30 березня 2021 року у справі № № 542/1428/18. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95907486

Правова позиція ВС: Визначаючи місце проживання дітей, надавши належну оцінку усім обставинам справи, а саме, що батьком і матір'ю створено належні умови для виховання та розвитку дітей, суди, виходячи із найкращих інтересів дітей, встановивши, що діти вже досить тривалий час проживають разом із батьком, визначили місце їхнього проживання саме разом з ним. Суди на час ухвалення оскаржуваних рішень не встановили обставин, які б давала підстави для висновку, що визначення місця проживання дітей з матір'ю, що фактично приведе до зміни місця проживання дітей, буде мати більш позитивний влив на них. За таких обставини суди правильно врахували інтереси дітей, які проживають в атмосфері любові, турботи, захисту, а тому для зміни їхнього проживання вагомі підстави відсутні. ВС наголосив, що матір дітей, яка, безсумнівно, відіграє важливу роль у житті та розвитку дітей, має право та обов`язок піклуватися про їхнє здоров`я, стан розвитку, незалежно від того, з ким діти будуть проживати.

3. Постанова Верховного Суду від 12.04.2021 у справі № 638/12278/15-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243593

Правова позиція ВС: Дід має право на особисте спілкування з дитиною та брати участь у її вихованні, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має перешкоджати йому. При визначенні місця проживання дитини у першу чергу повинні бути визначені та враховані її інтереси, а вже тільки потім права батьків. Разом з тим, дійсно, прецедентна практика Європейського суду з прав людини вимагає врахування поглядів дітей, ці погляди не обов`язково є незмінними, а заперечення дітей, які мають бути наділені належною вагою, не обов`язково є достатніми для подолання інтересів батьків, особливо в

тому, щоб мати постійний контакт з їхніми інтересами з дитиною. Зокрема, право дитини висловлювати свої власні погляди не повинно тлумачитися як ефективне надання безумовного права вето дітям без будь-яких інших факторів, що розглядаються, а також проведення експертизи для визначення їх найкращих інтересів. Такі інтереси зазвичай диктують, що зв`язки дитини з сім`єю повинні зберігатися, за винятком випадків, коли це може шкодити його здоров`ю та розвитку (рішення у справі «A.B. проти Словенії» від 09 квітня 2019 року). Захист прав дитини гарантовано і статтями 3, 12, 16 Конвенції ООН про права дитини 1989 року. Одночасно з цим Верховний Суд звертає увагу й на те, що будь-який сімейний спір стосовно дитини дійсно має вирішуватися з урахуванням та як-найкращим забезпеченням інтересів дитини. Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського Суду як джерело права. Положення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якою передбачено право на повагу до сімейного життя, поширюються у тому числі і на відносини між бабою, дідом та онукою, якщо між ними існують достатньо тісні зв`язки (рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Kruskicv. Croatia» від 25 листопада 2014 року, п. 108). Для врахування балансу інтересів у цій справі Верховний Суд звертається до положення статті 257 СК України, згідно з якою баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків. Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення. Тлумачення наведених норм матеріального права у системному поєднанні з прецедентними рішеннями Європейського суду з прав людини дає Верховному Суду підстави вважати, що дід має право на особисте спілкування з дитиною, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати йому спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвиткові дитини.

4. Постанова Верховного Суду від 23.12.2020 у справі № 712/11527/17. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93835748

Правова позиція ВС: Письмовий висновок органу опіки та піклування є обов'язковим при розгляді судом спорів про визначення місця проживання дитини, в тому числі за зустрічним позовом.

Стаття 162. Правові наслідки протиправної поведінки одного з батьків або іншої особи при визначенні місця проживання малолітньої дитини

1. Якщо один з батьків або інша особа самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, або дитячого закладу (установи), в якому за рішенням органу опіки та піклування або суду проживала дитина, змінить її місце проживання, у тому числі способом її викрадення, суд за позовом заінтересованої особи має право негайно постановити рішення про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання.

Дитина не може бути повернута лише тоді, коли залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я або обставини змінилися так, що повернення суперечить її інтересам.

2. Особа, яка самочинно змінила місце проживання малолітньої дитини, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому, з ким вона проживала.

Науково-практичний коментар до статті.

Коментована стаття встановлює правові наслідки протиправної зміни місця проживання малолітньої дитини одним з батьків (з яким вона не проживає) або третьою особою. Слід зазначити, що в статті мова йде саме про малолітню дитину (яка не досягла 14 років). Отже подібні дії стосовно неповнолітньої дитини не підпадатимуть під правила коментованої статті, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 29 ЦК України фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Місце проживання малолітньої дитини може визначатися таким чином:

А) Обома батьками за погодженням, тобто шляхом домовленості, яка може бути усною або оформленою у вигляді письмового документа. В даному випадку зміна місця проживання дитини також має проводитися за погодженням батьків.

Б) Законом. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна. А відповідно до ч. 4 цієї ж статті місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає.

В) Рішенням суду або рішенням органу опіки та піклування. Зазначені органи можуть постановити рішення про проживання дитини з кимось із родичів або у відповідному дитячому закладі (установі), зокрема у дитячому будинку, будинку-інтернаті тощо.

Малолітня дитина має проживати у встановленому місці проживання, яке не може бути змінене самочинно як волею сторонніх осіб, так і волею якогось одного із її батьків. Якщо така особа змінить місце проживання дитини, зокрема шляхом викрадення, заінтересована особа має право подати до суду позов про повернення дитини у місце її проживання. Заінтересованими особами в розумінні даної статті можуть бути фізичні особи, з якими проживала дитина, дитячий заклад (установа), в якому проживала дитина, а також інші особи, які є родичами дитини. В разі подачі такого позову суд має негайно його розглянути та прийняти рішення про повернення дитини у попереднє місце її проживання.

Виключенням із цього правила є дві ситуації, за наявності яких суд не буде приймати рішення про повернення дитини у попереднє місце проживання:

1) якщо залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я. Для повернення дитини непотрібно доводити факт наявності нормальних умов для її виховання та розвитку. В ст. 162 СК встановлена презумпція правомірності поведінки того з батьків, з ким проживала дитина. Якщо інший з батьків вважає такі умови непридатними для дитини, то способом захисту прав дитини є пред'явлення позову про зміну місця проживання малолітньої особи, а не самочинна зміна її місця проживання. Якщо відповідач доведе, що той, з ким проживала дитина, жорстоко поводився з нею, експлуатував дитину, тримав дитину в умовах, небезпечних для її життя та здоров'я, у позові повинно бути відмовлено. Дитина не може бути повернута, коли залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я.

2) якщо обставини змінилися так, що повернення суперечить інтересам дитини (наприклад, особа, з якою проживала дитина, померла).

Кримінальний кодекс України не карає за викрадення своєї малолітньої дитини, а лише чужої (ст. 146 КК). У зв'язку з цим суб'єктом злочину можуть бути лише інші родичі, а не батько чи мати малолітнього. Суб'єктами сімейного правопорушення, передбаченого коментованою статтею, можуть бути як батько чи мати дитини, так і інша особа. За вчинене порушення винна особа нестиме відповідальність перед особою, з якою проживала дитина, у вигляді відшкодування моральної та матеріальної шкоди. Буквальне тлумачення ч. 2 коментованої статті дозволяє робити висновок, що правом на компенсації моральної та матеріальної шкоди, заподіяної самочинною зміною місця проживання малолітньої дитини, мають тільки фізичні особи, з якими дитина проживала. Дитячі установи та заклади, де проживала дитина, можуть вимагати відшкодування заподіяної шкоди тільки за загальними правилами Глави 82 ЦК України.

Правові позиції Веховного Суду:

Постанова Верховного Суду від 21 квітня 2021 року по справі № 2-3897/10. - URL:

Правова позиція ВС: Діяння особи, яка не виконувала свій обов`язок по утриманню дитини, є протиправними, однак факт завдання такими діяннями моральної шкоди дитині підлягає доведенню. Зокрема щодо обізнаності та усвідомлення дитиною відсутності матеріального утримання з боку матері, наявності у зв`язку із цим душевних страждань дитини та причинного зв`язку між такими стражданнями та відсутністю утримання з боку матері, рівня забезпеченості потреб дитини батьком, впливу відсутності утримання з боку матері на можливість розвитку дитини, забезпечення її потреб тощо.

Стаття 163. Право батьків на відібрання малолітньої дитини від інших осіб

1. Батьки мають переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними.

2. Батьки мають право вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду.

3. Суд може відмовити у відібранні малолітньої дитини і переданні її батькам або одному з них, якщо буде встановлено, що це суперечить її інтересам.

Науково-практичний коментар до статті.

1. З права батьків на особисте виховання дитини випливає їхнє переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними. Батьки є кровними родичами дитини, що пов'язує їх взаємними правами та обов'язками, тобто вони складають сім'ю. Кожна особа має право на проживання в сім'ї. Право батьків проживати з дитиною включає в себе право батьків На визначення місця проживання малолітньої дитини (ст. 160 СК), право батьків вимагати від інших осіб утримуватися від самочинних дій щодо зміни місця проживання малолітньої дитини (ст. 162 СК), їхнє право вимагати повернення дітей від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду (ч. 2 ст. 163 СК).

Право батьків проживати з дитиною забезпечується нормами ст. 167, 170 СК, які передбачають, що в разі позбавлення батьківських прав одного з батьків чи відібрання дитини без позбавлення батьківських прав від одного з батьків суд перш за все має розглянути питання про передання дитини іншому з батьків.

Слід мати на увазі все ж таки, що право батьків проживати з дитиною встановлюється тільки щодо малолітньої дитини, неповнолітня ж дитина має право визначати місце свого проживання самостійно, і це може бути місце проживання, відмінне від місця проживання батьків.

2. Закон, охороняючи право батьків на особисте виховання своїх дітей, передбачає їх право вимагати повернення дітей від будь-якої особи, яка тримає їх у себе не на підставі закону або рішення суду.

Така вимога може бути пред'явлена батьками при умові, що дитина утримується якою-небудь особою, включаючи і родичів, не на підставі а) закону; б) судового рішення. На підставі закону чи судового рішення дитина може проживати в сім'ї усиновлювача чи опікуна. Коментована стаття не враховує ті випадки, коли дитина проживає у сім'ях осіб на підставі договору - передана під патронат, до прийомної сім'ї чи до дитячого будинку сімейного типу. Проте передача дитини до сім'ї патронатного вихователя, прийомних батьків, батьків-вихователів не є підставою вимагати відібрання малолітньої дитини від цих осіб.

3. Батьки мають право вимагати відібрання дитини шляхом подання позову до суду. Такі справи мають розглядатися у порядку цивільного судочинства. Позов про відібрання дитини мають право подати тільки батьки, які не позбавлені батьківських, оскільки батьки позбавлені батьківських прав втрачають особисті немайнові права щодо дитини. Такого права також не мають батьки, від яких дитину відібрано без позбавлення їх батьківських прав, оскільки разом з правом на особисте виховання дитини вони позбавляються і права на проживання з нею.

4. Відповідно до п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України № 16 від 12.06.98 р. "Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України" при розгляді позовів батьків про передачу їм дитини іншими особами, від яких вони мають право вимагати її повернення суд бере до уваги зокрема можливість батьків забезпечити належне виховання дитини, характер їхніх взаємовідносин з нею, прихильність дитини до осіб, у яких вона перебуває, й інші конкретні обставини справи. При цьому суд враховує, хто з зацікавлених осіб виявляє більшу увагу до дітей і турботу про них, їхній вік і прихильність до кожної з осіб, особисті якості сторін, можливість створення належ-

них умов для виховання, маючи на увазі, що перевага в матеріально-побутовому стані однієї з осіб сама по собі не є вирішальною умовою для передачі йому дітей. Суд може взяти до уваги й бажання дитини, яка досягла 10 років, хоча воно не є обов'язковим для нього. У будь-якому випадку суд повинен постановити рішення, яке відповідало б інтересам малолітньої дитини.

Суд може відмовити у відібранні малолітньої дитини і переданні її батькам або одному з них, якщо буде встановлено, що це суперечить її інтересам. Якщо буде встановлено, що ані батьки, ані особи, в яких перебуває дитина, не в змозі забезпечити її належного виховання, суд за позовом органів опіки й піклування або прокурора передає дитину на піклування цим органам. Якщо такої вимоги не пред'явлено, суд окремою ухвалою звертає на це увагу зазначених органів.

Сучасні напрями залучення атестованого Міністерством юстиції України судового експерта психолога у справах щодо визначення місця проживання дитини:

1. Забезпечення позову шляхом зустрічей одного з батьків з дитиною у присутності судового експерта психолога. Під час судового розгляду справи щодо місця проживання дитини, інколи для відновлення стосунків одного з батьків з дитиною потрібно організувати зустріч одного з батьків з дитиною в присутності психолога в належному, спеціально організованому місці для спілкування батька з дитиною. Одним з заходів такої організації зустрічі може бути забезпечення позову щодо зустрічей одного з батьків з дитиною в присутності психолога на протязі часу розгляду справи у суді з метою налагодження стосунків дитини з батьком, який з ним не проживає. Атестовані Міністерством юстиції України судові експерти психологи здатні на належному рівні організувати та провести зустріч дитини з одним із батьків за відповідним рішенням суду.

Правові позиції Верховного Суду:

Постанова Верховного Суду від 04 квітня 2018 року по справі № 344/16653/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73437928

Правова позиція ВС: Забезпечення позову - це сукупність процесуальних дій, які гарантують реальне виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог. Положеннями статті 152 ЦПК України 2004 року, якою визначено види забезпечення позову, з урахуванням роз'яснень, які містяться в пункті 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» не заборонено допускати й інші його види, але з урахуванням обмежень, зазначених у частині четвертій зазначеної статті. Відповідно до пунктів 1, 2 статті 3 Конвенції про права дитини, ратифікованої Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII, всі дії стосовно дітей органів соціального забезпечення, судів, адміністративних чи законодавчих органів повинні бути спрямовані на якнайкраще забезпечення інтересів дитини. Держави-учасниці повинні забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручі до уваги права і обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. Суд встановив, що зустрічі одного з батьків з дитиною в кабінеті та в присутності кваліфікованого професійного психолога безперечно будуть сприяти відновленню та налагодженню емоційних стосунків цього батька із її малолітньою дити-

ною і ця обставина відповідатиме законним інтересам як одного з батьків, так і дитини, що в свою чергу може усунути загрозу невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про відібрання дитини, дійшов обґрунтованого висновку про задоволення клопотання батька про забезпечення позову.

2. Призначення судово-психологічної експертизи відносно малолітніх або неповнолітніх дітей атестованому Міністерством юстиції України судовому експерту психологу згідно з статтею 106 Цивільно-процесуального кодексу України у цивільних справах щодо визначення місця проживання дитини. Проведення судово-психологічної експертизи відносно малолітніх або неповнолітніх у справах щодо визначення місця проживання дитини є необхідним обґрунтуванням забезпечення найкращих інтересів дитини та способом встановлення найліпших психологічних умов її проживання з одним із батьків. Проведення психологічної експертизи атестованим Міністерством юстиції судовим експертом психологом дозволяє отримати висновок експерта, який відповідає критеріям належності та допустимості доказів у цивільній справі та є процесуальним джерелом доказів у суді згідно статей 76, 102 ЦПК України. Підстава: стаття 106 Цивільно-процесуального кодексу України, частина 1 статті 7-1, частина 3 статті 10 Закону України "Про судову експертизу".

Довідково, орієнтовний перелік експертних питань затверджених Міністерством юстиції України, які можуть виноситись на судово-психологічну експертизу відносно малолітніх, неповнолітніх у справах визначення місця проживання дитини. Підстава: розділ VI Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, які затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (зі змінами):

1. Яким чином сімейна ситуація, індивідуально-психологічні особливості батьків (зазначити, якщо треба, одного чи обох із них), особливості їх виховної поведінки впливають на емоційний стан, психічний розвиток та відчуття благополуччя дитини?

2. Яким чином можуть вплинути умови виховання кожного з батьків на психологічний стан та розвиток дитини?

3. Чи має залежність оцінка сімейної ситуації дитиною від впливу з боку батьків та інших дорослих?

Правові позиції Верховного Суду:

Постанова КЦС Верховного Суду від 23.12.2020 № 712/11527/17 (61-18882св19) - URL:

Правова позиція ВС: Висновок спеціаліста психолога є не належним доказом у справі з причини 1) не урахування психологом фактичних обставин справи, 2) не спілкування психолога з дитиною або одним із батьків, 3) не вивчення матеріалів справи. Висновок спеціаліста психолога за результатами проведення психологічного дослідження у справі визначення місця проживання дитини, який грунтується лише на поясненнях матері, а також окремих письмових документах, наданих лише однією стороною без дослідження матеріалів справи, не спілкування з малолітньою дитиною та батьком дитини, з викладенням лише загальних висновків про зв`язок матері з дитиною певного віку не може бути належним доказом у справі. Також, визначаючи місце проживання дитини з матір`ю, суд відхилив висновок органу опіки та піклування, відповідно до якого визначе-

но, що найкращим інтересам дитини відповідатиме її спільне проживання з батьком та взяв до уваги лише акт обстеження умов проживання матері; проте, судом не враховано, що за зустрічним позовом органом опіки та піклування не складено висновку про доцільність проживання дитини разом з матір`ю, а акт обстеження умов проживання не є за своєю суттю та змістом висновком органу опіки та піклування про визначення місця проживання дитини з одним із батьків.

УВАГА АДВОКАТАМ! Попередження від практичного психолога закладу освіту, що практичні психологи закладів освіти не можуть бути учасниками судового процесу та робити психодіагностичні висновки щодо дітей на запити адвокатів, оскільки работа психолога закладу освіти є конфіденційною з дитиною та вимагає використання інструментарію, який рекомендований Міністерством освіти і науки України (Положення про психологічну службу у системі освіти України). За своїм статусом практичні психологи та соціальні педагоги закладів освіти належать до педагогічних працівників» (частина 3 статті 76 Закону України «Про освіту»)!!!!

3. Опитування дитини у суді в присутності судового експерта психолога згідно зі статтями 160, 171 Сімейного кодексу України. Замовлення (залучення) судового експерта психолога потрібно для врахування емоційних, психологічних та поведінкових особливостей дитини під час її опитування в суді та встановлення ефективного психологічного контакту з дитиною для отримання об'єктивної інформації щодо думки дитини в сімейній ситуації. Судові спори, що виникають з сімейних відносин, відносять до справ, які вимагають використання спеціальних психологічних знань в галузі дитячої психології для забезпечення найкращих інтересів дитини у суді. Підстава: Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя дружнього до дітей від 17.11.2010 року, Закон України «Про охорону дитинства», Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585. Крім того, для захисту інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб, суд має право з власної ініціативи збирати докази, що стосуються предмета спору (ст. 13 ЦПК України). Допит малолітніх свідків і, за розсудом суду, неповнолітніх свідків проводиться в присутності не заінтересованих у справі батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників; а також представників органів опіки та піклування, служби у справах дітей (ст. 232 ЦПК України). Відповідно до вимог ст. 45 ЦПК України під час розгляду справи малолітня або неповнолітня особа має право безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки.

Правові позиції Верховного Суду:

1. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76503075

Правова позиція ВС: Твердження заявника про те, що діти не досягли десятирічного річного віку і не здатні самостійно формулювати свої думки щодо особистого життя, а тому не могли бути допитані судом апеляційної інстанції, є безпідставними з огляду на таке. Відповідно до положень статті 12 Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці

погляди з усіх питань, що стосуються дитини, при чому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що її стосується, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

2. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2019 року справа № 215/4452/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521632

Правова позиція ВС: Дитина, як у розмові з психологом, так і в судовому засіданні повідомила, що рівнозначно любить як батька, так і матір, але проживати хоче з батьком. Дитина більш прихильно ставиться до батька. Відповідно до статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (далі - Конвенція) в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. З огляду на викладене, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що проживання дитини з батьком буде відповідати найкращому забезпеченню його інтересів. Відповідач не надала суду переконливих доказів, що проживання сина разом з матір'ю буде найкраще відповідати інтересам дитини. Апеляційним судом вірно встановлено, що проживання сина з батьком відповідає принципу «найкращих інтересів дитини» та є пріоритетним при вирішенні цієї справи.

3. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі № 377/128/18. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846507

Правова позиція ВС: Доводи заявника про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно не прийняв до уваги та не врахував до кого із батьків дитина має більшу прихильність і не з'ясував думку самої дитини з приводу визначення місця її проживання є безпідставними, оскільки за положеннями зазначеної норми права , місце проживання дитини, яка не досягла 10 років визначається без врахуванні її думки. При цьому, питання про заслуховування думки дитини було предметом оцінки апеляційного суду, який вірно дійшов до висновку, що з урахуванням встановлених судом обставин справи, ситуації, яка склалась у сім'ї та обстановці у якій перебуває дитина, вона не зможе об'єктивно, незалежно та вільно висловити свою думку. Також, суд касаційної інстанції підтримав оцінку, яку надав суд апеляційної інстанції висновку практикуючого психолога, а саме апеляційний суд не визнав належним та допустимим доказом висновок психолога, оскільки психодіагностичне обстеження ОСОБА_5 було здійснено психологом без попереднього спілкування з обома батьками дитини, за відсутності у нього інформації з приводу стосунків між батьками після припинення між ними фактичних шлюбних стосунків та повну ізоляцію дитини на протязі майже півтора місяця від спілкування з матір'ю. Результати та висновки такого дослідження викладені на бланку та з печаткою Громадської організації «Чернігівська міська асоціація «Конкордія», яка відповідно до видів її діяльності КВЕД 94.99 не має права та не здійснює такої діяльності як надання психологічної допомоги, проведення психодіагностичного обстеження, в тому числі дітей, про що свідчить витяг

з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Не надано суду доказів того, що психолог ОСОБА_8, має право та займається такою практикою, що у нього є відповідний досвід у сфері дитячої психології.

УВАГА! Укладення договору про визначення місця проживання дитини. Відповідно до ч. 4 ст. 157 СК України батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Предметом даного договору є визначення місця проживання та дії з виховання, навчання, догляду за дитиною або поєднаних цих елементів, спрямованих на забезпечення нормального фізичного, духовного та морального розвитку дитини. Договір укладається в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню.

Стаття 157. Вирішення батьками питань щодо виховання дитини

1. Питання виховання дитини вирішується батьками спільно, крім випадку, передбаченого частиною п'ятою цієї статті.

2. Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею.

3. Той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвиткові дитини.

4. Батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Договір укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню.

Той з батьків, хто проживає з дитиною, у разі його ухилення від виконання договору зобов'язаний відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану другому з батьків.

5. Той із батьків, з яким за рішенням суду визначено або висновком органів опіки та піклування підтверджено місце проживання дитини, крім того з батьків, до якого застосовуються заходи примусового виконання рішення про встановлення побачення з дитиною та про усунення перешкод у побаченні з дитиною, самостійно вирішує питання тимчасового виїзду за межі України на строк, що не перевищує одного місяця, з метою лікування, навчання, участі дитини в дитячих змаганнях, фестивалях, наукових виставках, учнівських олімпіадах та конкурсах, екологічних, технічних, мистецьких, туристичних, дослідницьких, спортивних заходах, оздоровлення та відпочинку дитини за кордоном, у тому числі у складі організованої групи дітей, та у разі, якщо йому відомо місце проживання іншого з батьків, який не ухиляється та належно виконує батьківські обов'язки, інформує його шляхом надсилання рекомендованого листа про тимчасовий виїзд дитини за межі України, мету виїзду, державу прямування та відповідний часовий проміжок перебування у цій державі.

Той із батьків, з яким за рішенням суду визначено або висновком органів опіки та піклування підтверджено місце проживання дитини, самостійно вирішує питання тимчасового виїзду за межі України на строк до одного місяця та більше з метою лікування, навчання, участі дитини в дитячих змаганнях, фестивалях, наукових виставках, учнівських олімпіадах та конкурсах, екологічних, технічних, мистецьких, туристичних, дослід-

ницьких, спортивних заходах, оздоровлення та відпочинку дитини за кордоном, у тому числі у складі організованої групи дітей, у разі:

1) наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, підтвердженої довідкою про наявність заборгованості зі сплати аліментів;

2) наявності заборгованості зі сплати аліментів, підтвердженої довідкою про наявність заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три місяці, якщо аліменти сплачуються на утримання дитини з інвалідністю, дитини, яка хворіє на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісне орфанне захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, або на утримання дитини, яка отримала тяжкі травми, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що підтверджується документом, виданим лікарсько-консультативною комісією лікувально-профілактичного закладу в порядку та за формою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я.

Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, який не ухиляється та належно виконує батьківські обов'язки, не має заборгованості зі сплати аліментів, звертається рекомендованим листом із повідомленням про вручення до того з батьків, з яким проживає дитина, за наданням згоди на виїзд дитини за межі України з метою лікування, навчання, участі дитини в дитячих змаганнях, фестивалях, наукових виставках, учнівських олімпіадах та конкурсах, екологічних, технічних, мистецьких, туристичних, дослідницьких, спортивних заходах, оздоровлення та відпочинку дитини за кордоном, у тому числі в складі організованої групи дітей.

У разі ненадання тим із батьків, з яким проживає дитина, нотаріально посвідченої згоди на виїзд дитини за кордон із зазначеною метою, у десятиденний строк з моменту повідомлення про вручення рекомендованого листа, той із батьків, хто проживає окремо від дитини та у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів, має право звернутися до суду із заявою про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди другого з батьків.

Довідка про наявність заборгованості зі сплати аліментів видається органом державної виконавчої служби, приватним виконавцем у порядку, встановленому законом.

Науково-практичний коментар до статті.

1. Процес сімейного виховання дитини включає в себе безліч питань переважно педагогічного характеру. Вони вирішуються або обома батьками, або одним з них за погодженням або мовчазною згодою другого. При цьому презюмується, що батьки дотримуються інтересів дитини.

Різного роду суперечності між батьками по питанню виховання дитини повинні долатись самими батьками. Коли така мета не досягається, батьки (або один з них) можуть звернутись до органів опіки та піклування (ст. 158 СК) або до суду (ст. 159 СК).

2. Ч. 2 коментованої статті спрямована на захист прав того з батьків, що проживає окремо від дитини. Такий батько (мати) має право на спілкування з дитиною і право брати участь у її вихованні.

Формою здійснення батьківських прав особою, яка не проживає зі своєю дитиною, є участь у вихованні. Така участь передбачає використання різних способів позитивного впливу на дитину, що робить благотворний вплив на формування її особистості. Для цього використовується не лише особистий контакт (спілкування), але й телефонний зв'язок, переписка і т. д.

Той з батьків, що проживає окремо, може також брати участь у вирішенні питання отримання дитиною освіти. Але якщо той з батьків, що проживає з дитиною, має право вибору навчального закладу, форми навчання, то другий такими правами не наділений. Він може лише дати пораду, рекомендацію, надати необхідну допомогу при вирішенні проблем, пов'язаних із здобуттям освіти. Тобто інтенсивність впливу того з батьків, який проживає з дитиною, і того, який проживає окремо від неї, різний. Перевага надається тому, хто проживає разом.

3. Право на спілкування з дитиною належить до особистих немайнових прав батьків, про що прямо зазначає закон. Порушення цього права, створення умов, за яких неможливе його реалізація, є правопорушенням. Причому порушуються права не тільки батька (матері), але й дитини (див. ст. 153 СК та коментар до неї).

Тому ч. 3 ст. 157 СК забороняє тому із батьків, з ким проживає дитина, перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвиткові дитини.

Таким чином закріплюється презумпція корисності для дитини її спілкування з батьком (матір'ю), що проживає окремо. Протилежний підхід закріплено в ч. 2 ст. 15 Закону України "Про охорону дитинства": батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини.

Вимагати рішення суду про те, що спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини є абсурдним і недоцільним. Ч. 2 ст. 15 Закону України "Про охорону дитинства" встановлює презумпцію шкідливості для дитини її спілкування з батьком (матір'ю), що проживає окремо.

В основі протидії спілкування не повинні лежати сугубо особистісні, продиктовані егоїстичними міркуваннями мотиви.

4. Частіше за все проблеми здійснення права на спілкування виникають при припиненні сімейних стосунків між батьками. Тому доцільно саме на цьому етапі вирішувати всі питання, пов'язані з правом на спілкування. В цей момент легше оцінити реальну перспективу майбутніх контактів батьків, що окремо проживають, зі своїми дітьми.

Для спрощення цієї задачі ч. 4 ст. 157 СК надає батькам право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини.

Тут можуть бути зафіксовані будь-які важливі для сторін нюанси: місце спілкування, їх частота, періодичність, тривалість, необхідність присутності третіх осіб при спілкуванні тощо. Цей договір повинен не суперечити інтересам дитини. Законодавство чітко не визначає, з якого віку дитина вправі самостійно вирішувати питання свого спілкування з батьками. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання (ч. 2 ст. 171 СК). В тому випадку, якщо дитина не хоче спілкуватись з одним з батьків, вона не може бути примушена до такого спілкування, оскільки для неї це право, а не обов'язок, який вона повинна виконувати.

Договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, має бути укладений у письмовій формі та обов'язково посвідчений нотаріально. Відсутність нотаріального посвідчення тягнутиме за собою визнання такого договору нікчемним (ч. 1 ст. 220 ЦК України). Разом з тим, на відносини батьків дитини стосовно укладення вищезазначеного договору також будуть розповсюджуватися положення ч. 2 ст. 220 ЦК України, відповідно до якої якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається.

Пропонуємо ознайомитись також з визначенням місця проживання дитини у судовому порядку: процедура та порядок дій Позивача (одного з батьків)

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, що науковий журнал запроваджує надання послуг «Консультація»: запит на проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі із застосуванням поліграфа на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia Телефон для термінового дзвінка судовому експерту: +38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

Офіційний Інтернет-сайт судового експерта психолога (поліграфолога) Назарова О.А. (свідоцтво Міністерства юстиції України від 09.07.2020 №2035) - https://expertisekyivua.com/ukr

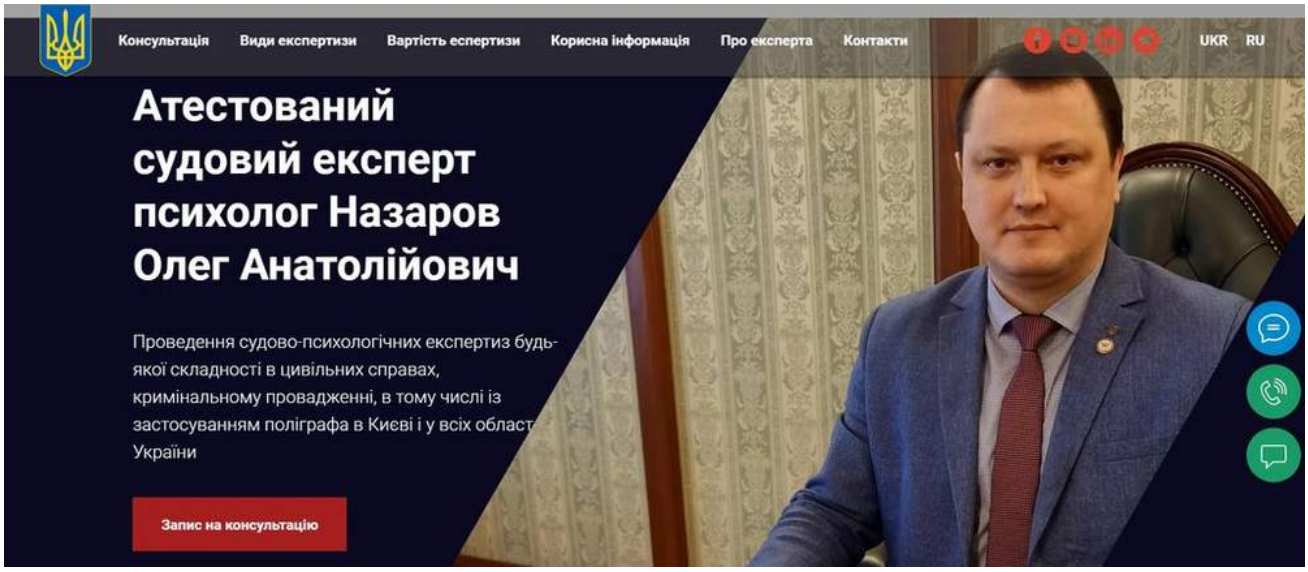

Офіційний Інтернет-сайт тестувань на поліграфі в Україні за міжнародними стандартами (EyeDetect, Converus Inc., USA): https://expert-nazarov.com

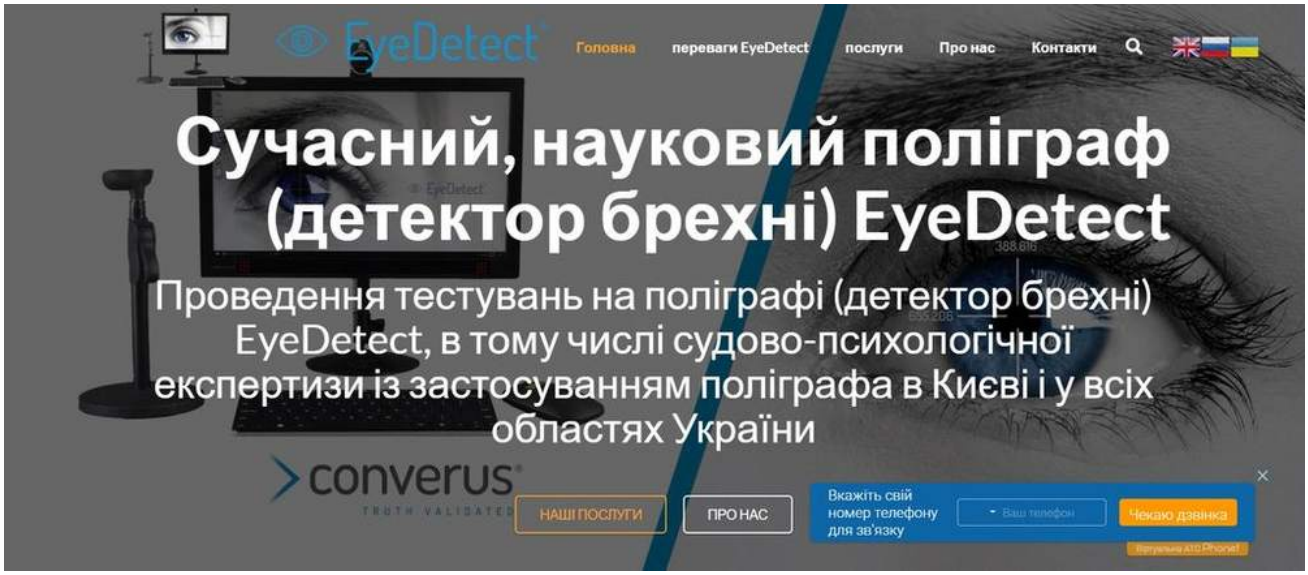

References

1. Vyznachennia mistsia prozhyvannia dytyny: prava batkiv, pravovi naslidky protypravnoi povedinky odnoho z batkiv abo inshoi osoby, spir mizh matiriu ta batkom, pravo batkiv na vidibrannia malolitnoi dytyny vid inshykh osib [Determining a Child's Place of Residence: Parental Rights, Legal Consequences of Unlawful Conduct by a Parent or Another Person, Disputes Between Mother and Father, and the Parents' Right to Recover a Young Child from Other Persons]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/vyznachennia-mistsia-meshkannia-dytyny/5946-prava-batkiv-pravovi-naslidki-protipravnoji-povedinki-odnogo-z-batkiv-abo-inshoji-osobi-spir-mizh-matir-yu-ta-batkom-shchodo-na-viznachennya-mistsya-prozhivannya-ditini-ta-pravo-batkiv-na-vidibrannya-malolitnoji-ditini-vid-inshikh-osib (onovlena versiia vid 08.08.2022). [in Ukrainian].

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ: СУЧАСНІ НАПРЯМИ ЗАЛУЧЕННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ПСИХОЛОГА У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ[1]

Анотація. Спори про місце проживання дитини належать до тих цивільних справ, у яких суд без спеціальних знань із дитячої психології не може повно з'ясувати найкращі інтереси дитини. Редакція журналу систематизує три процесуальні форми залучення до таких справ атестованого Міністерством юстиції України судового експерта-психолога. Перша з них полягає в забезпеченні позову шляхом зустрічей одного з батьків із дитиною в присутності психолога: на прикладі постанови Верховного Суду від 04.04.2018 у справі № 344/16653/16-ц показано, що перелік видів забезпечення позову не є вичерпним, а такі зустрічі сприяють відновленню емоційного зв'язку дитини з тим із батьків, хто проживає окремо, і зменшують ризик невиконання майбутнього рішення. Друга форма охоплює судово-психологічну експертизу щодо малолітніх і неповнолітніх за ст. 106 ЦПК України, ч. 1 ст. 7-1 та ч. 3 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу». Висновок експерта розглянуто як процесуальне джерело доказів (ст. 76, 102 ЦПК), наведено орієнтовні питання до експерта з Науково-методичних рекомендацій, затверджених наказом Мін'юсту від 08.10.1998 № 53/5. На матеріалі постанов ВС від 14.02.2019 у справі № 377/128/18 і від 23.12.2020 у справі № 712/11527/17 пояснено, чому висновок спеціаліста-психолога, складений без спілкування з дитиною та обома батьками, без вивчення матеріалів справи або організацією, що не має права на психодіагностику, суд не визнає належним доказом. Окремо застережено, що практичні психологи закладів освіти не можуть робити психодіагностичні висновки щодо дітей на запити адвокатів. Третя форма передбачає опитування дитини в суді в присутності експерта-психолога (ст. 160, 171 СК України) з опорою на Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, від 17.11.2010 та практику ВС про право дитини бути заслуханою (справи № 752/22028/16-ц і № 215/4452/16-ц). Розглянуто й договір батьків про місце проживання дитини (ч. 4 ст. 157 СК, ст. 220 ЦК України). Матеріал допоможе суддям, адвокатам і судовим експертам обрати процесуально коректний спосіб використання психологічних знань у сімейних спорах.

Ключові слова: місце проживання дитини, судово-психологічна експертиза, судовий експерт-психолог, найкращі інтереси дитини, забезпечення позову, опитування дитини в суді, висновок спеціаліста-психолога, правосуддя, дружнє до дітей, сімейні спори, практика Верховного Суду.

Determining a Child's Place of Residence: Current Ways of Involving a Forensic Psychologist in Civil Cases

Abstract. Disputes over a child's place of residence require courts to establish the child's best interests, a task that often depends on expertise in child psychology. This editorial paper outlines three procedural routes through which a forensic psychologist certified by the Ministry of Justice of Ukraine can be involved in such civil cases. The first is an interim measure securing the claim: relying on the Supreme Court ruling of 4 April 2018 in case No. 344/16653/16-ц, the paper shows that the list of such measures is open and that meetings between the child and the non-resident parent in a psychologist's presence may help restore their emotional bond. The second is a forensic psychological examination of a minor under Article 106 of the Civil Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Forensic Examination"; the expert opinion is treated as procedural evidence, and sample questions

from the Ministry of Justice guidelines (Order No. 53/5 of 8 October 1998) are provided. Supreme Court rulings of 2019 and 2020 explain why a psychologist's report is rejected when it was prepared without contact with the child and both parents, without study of the case file, or by an organisation not entitled to conduct psychodiagnostics. School psychologists, the paper warns, may not issue diagnostic conclusions about children at lawyers' request. The third route is hearing the child in court with a forensic psychologist present under Articles 160 and 171 of the Family Code, in line with the Council of Europe Guidelines on child-friendly justice (2010) and Supreme Court case law on the child's right to be heard. Parental agreements on the child's residence are also considered. The paper offers judges, advocates and experts a practical guide to using psychological expertise in family disputes.

Keywords: child's place of residence, forensic psychological examination, forensic psychologist, best interests of the child, interim measures, hearing the child in court, child-friendly justice, family disputes, Supreme Court case law.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 23.10.2021.*

Повний текст

Сучасні напрями залучення атестованого Міністерством юстиції України судового експерта психолога у справах щодо визначення місця проживання дитини:

1. Забезпечення позову шляхом зустрічей одного з батьків з дитиною у присутності судового експерта психолога. Під час судового розгляду справи щодо місця проживання дитини, інколи для відновлення стосунків одного з батьків з дитиною потрібно організувати зустріч одного з батьків з дитиною в присутності психолога в належному, спеціально організованому місці для спілкування батька з дитиною. Одним з заходів такої організації зустрічі може бути забезпечення позову щодо зустрічей одного з батьків з дитиною в присутності психолога на протязі часу розгляду справи у суді з метою налагодження стосунків дитини з батьком, який з ним не проживає. Атестовані Міністерством юстиції України судові експерти психологи здатні на належному рівні організувати та провести зустріч дитини з одним із батьків за відповідним рішенням суду.

Правові позиції Верховного Суду:

Постанова Верховного Суду від 04 квітня 2018 року по справі № 344/16653/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73437928

Правова позиція ВС: Забезпечення позову - це сукупність процесуальних дій, які гарантують реальне виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог. Положеннями статті 152 ЦПК України 2004 року, якою визначено види забезпечення позову, з урахуванням роз'яснень, які містяться в пункті 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» не заборонено допускати й інші його види, але з урахуванням обмежень, зазначених у частині четвертій зазначеної статті. Відповідно до пунктів 1, 2 статті 3 Конвенції про права дитини, ратифікованої Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII, всі дії стосовно дітей органів соціального забезпечення, судів, адміністративних чи законодавчих органів повинні бути спрямовані на якнайкраще забезпечення інтересів дитини. Держави-учасниці повинні забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручі до уваги права і обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які від-

повідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. Суд встановив, що зустрічі одного з батьків з дитиною в кабінеті та в присутності кваліфікованого професійного психолога безперечно будуть сприяти відновленню та налагодженню емоційних стосунків цього батька із її малолітньою дитиною і ця обставина відповідатиме законним інтересам як одного з батьків, так і дитини, що в свою чергу може усунути загрозу невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про відібрання дитини, дійшов обґрунтованого висновку про задоволення клопотання батька про забезпечення позову.

2. Призначення судово-психологічної експертизи відносно малолітніх або неповнолітніх дітей згідно з статтею 106 Цивільно-процесуального кодексу України у цивільних справах щодо визначення місця проживання дитини атестованому Міністерством юстиції України судовому експерту психологу. Проведення судово-психологічної експертизи відносно малолітніх або неповнолітніх у справах щодо визначення місця проживання дитини є необхідним обґрунтуванням забезпечення найкращих інтересів дитини та способом встановлення найліпших психологічних умов її проживання з одним із батьків. Проведення психологічної експертизи атестованим Міністерством юстиції судовим експертом психологом дозволяє отримати висновок експерта, який відповідає критеріям належності та допустимості доказів у цивільній справі та є процесуальним джерелом доказів у суді згідно статей 76, 102 ЦПК України. **Підстава:** стаття 106 Цивільно-процесуального кодексу України, частина 1 статті 7-1, частина 3 статті 10 Закону України "Про судову експертизу".

Довідково, орієнтовний перелік експертних питань затверджених Міністерством юстиції України, які можуть виноситись на судово-психологічну експертизу відносно малолітніх, неповнолітніх у справах визначення місця проживання дитини. Підстава: розділ VI Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, які затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (зі змінами):

1. Яким чином сімейна ситуація, індивідуально-психологічні особливості батьків (зазначити, якщо треба, одного чи обох із них), особливості їх виховної поведінки впливають на емоційний стан, психічний розвиток та відчуття благополуччя дитини?

2. Яким чином можуть вплинути умови виховання кожного з батьків на психологічний стан та розвиток дитини?

3. Чи має залежність оцінка сімейної ситуації дитиною від впливу з боку батьків та інших дорослих?

Правові позиції Верховного Суду:

Постанова КЦС Верховного Суду від 23.12.2020 № 712/11527/17 (61-18882св19) - URL:

Правова позиція ВС: Висновок спеціаліста психолога є не належним доказом у справі з причини 1) не урахування психологом фактичних обставин справи, 2) не спілкування психолога з дитиною або одним із батьків, 3) не вивчення матеріалів справи. Висновок спеціаліста психолога за результатами проведення психологічного дослідження у справі визначення місця проживання дитини, який грунтується лише на поясненнях ма-

тері, а також окремих письмових документах, наданих лише однією стороною без дослідження матеріалів справи, не спілкування з малолітньою дитиною та батьком дитини, з викладенням лише загальних висновків про зв`язок матері з дитиною певного віку не може бути належним доказом у справі. Також, визначаючи місце проживання дитини з матір`ю, суд відхилив висновок органу опіки та піклування, відповідно до якого визначено, що найкращим інтересам дитини відповідатиме її спільне проживання з батьком та взяв до уваги лише акт обстеження умов проживання матері; проте, судом не враховано, що за зустрічним позовом органом опіки та піклування не складено висновку про доцільність проживання дитини разом з матір`ю, а акт обстеження умов проживання не є за своєю суттю та змістом висновком органу опіки та піклування про визначення місця проживання дитини з одним із батьків.

УВАГА АДВОКАТАМ! Попередження від практичного психолога закладу освіту, що практичні психологи закладів освіти не можуть бути учасниками судового процесу та робити психодіагностичні висновки щодо дітей на запити адвокатів, оскільки работа психолога закладу освіти є конфіденційною з дитиною та вимагає використання інструментарію, який рекомендований Міністерством освіти і науки України (Положення про психологічну службу у системі освіти України). За своїм статусом практичні психологи та соціальні педагоги закладів освіти належать до педагогічних працівників» (частина 3 статті 76 Закону України «Про освіту»)!!!!

Відео: https://www.youtube.com/embed/VNsvsNAwfrI

3. Опитування дитини у суді в присутності судового експерта психолога згідно зі статтями 160, 171 Сімейного кодексу України. Замовлення (залучення) судового експерта психолога потрібно для врахування емоційних, психологічних та поведінкових особливостей дитини під час її опитування в суді та встановлення ефективного психологічного контакту з дитиною для отримання об'єктивної інформації щодо думки дитини в сімейній ситуації. Судові спори, що виникають з сімейних відносин, відносять до справ, які вимагають використання спеціальних психологічних знань в галузі дитячої психології для забезпечення найкращих інтересів дитини у суді. **Підстава:** Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя дружнього до дітей від 17.11.2010 року, Закон України «Про охорону дитинства», Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585. Крім того, для захисту інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб, суд має право з власної ініціативи збирати докази, що стосуються предмета спору (ст. 13 ЦПК України). Допит малолітніх свідків і, за розсудом суду, неповнолітніх свідків проводиться в присутності не заінтересованих у справі батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників; а також представників органів опіки та піклування, служби у справах дітей (ст. 232 ЦПК України). Відповідно до вимог ст. 45 ЦПК України під час розгляду справи малолітня або неповнолітня особа має право безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки.

Правові позиції Верховного Суду:

1. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76503075

Правова позиція ВС: Твердження заявника про те, що діти не досягли десятирічного річного віку і не здатні самостійно формулювати свої думки щодо особистого життя, а тому не могли бути допитані судом апеляційної інстанції, є безпідставними з огляду на таке. Відповідно до положень статті 12 Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, при чому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що її стосується, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

2. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2019 року справа № 215/4452/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521632

Правова позиція ВС: Дитина, як у розмові з психологом, так і в судовому засіданні повідомила, що рівнозначно любить як батька, так і матір, але проживати хоче з батьком. Дитина більш прихильно ставиться до батька. Відповідно до статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (далі - Конвенція) в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. З огляду на викладене, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що проживання дитини з батьком буде відповідати найкращому забезпеченню його інтересів. Відповідач не надала суду переконливих доказів, що проживання сина разом з матір'ю буде найкраще відповідати інтересам дитини. Апеляційним судом вірно встановлено, що проживання сина з батьком відповідає принципу «найкращих інтересів дитини» та є пріоритетним при вирішенні цієї справи.

3. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі № 377/128/18. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846507

Правова позиція ВС: Доводи заявника про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно не прийняв до уваги та не врахував до кого із батьків дитина має більшу прихильність і не з'ясував думку самої дитини з приводу визначення місця її проживання є безпідставними, оскільки за положеннями зазначеної норми права , місце проживання дитини, яка не досягла 10 років визначається без врахуванні її думки. При цьому, питання про заслуховування думки дитини було предметом оцінки апеляційного суду, який вірно дійшов до висновку, що з урахуванням встановлених судом обставин справи, ситуації, яка склалась у сім'ї та обстановці у якій перебуває дитина, вона не зможе об'єктивно, незалежно та вільно висловити свою думку. Також, суд касаційної інстанції підтримав оцінку, яку надав суд апеляційної інстанції висновку практикуючого психолога, а саме апеляційний суд не визнав належним та допустимим доказом висновок психолога, оскільки пси-

ходіагностичне обстеження ОСОБА_5 було здійснено психологом без попереднього спілкування з обома батьками дитини, за відсутності у нього інформації з приводу стосунків між батьками після припинення між ними фактичних шлюбних стосунків та повну ізоляцію дитини на протязі майже півтора місяця від спілкування з матір'ю. Результати та висновки такого дослідження викладені на бланку та з печаткою Громадської організації «Чернігівська міська асоціація «Конкордія», яка відповідно до видів її діяльності КВЕД 94.99 не має права та не здійснює такої діяльності як надання психологічної допомоги, проведення психодіагностичного обстеження, в тому числі дітей, про що свідчить витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Не надано суду доказів того, що психолог ОСОБА_8, має право та займається такою практикою, що у нього є відповідний досвід у сфері дитячої психології.

УВАГА! Укладення договору про визначення місця проживання дитини. Відповідно до ч. 4 ст. 157 СК України батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Предметом даного договору є визначення місця проживання та дії з виховання, навчання, догляду за дитиною або поєднаних цих елементів, спрямованих на забезпечення нормального фізичного, духовного та морального розвитку дитини. Договір укладається в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. Відсутність нотаріального посвідчення тягнутиме за собою визнання такого договору нікчемним (ч. 1 ст. 220 ЦК України). Разом з тим, на відносини батьків дитини стосовно укладення вищезазначеного договору також будуть розповсюджуватися положення ч. 2 ст. 220 ЦК України, відповідно до якої якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається.

Додаткова інформація, визначення місця проживання дитини у судовому порядку: процедура та порядок дій Позивача (одного з батьків)

Визначення місця проживання дитини: права батьків, правові наслідки протиправної поведінки одного з батьків або іншої особи, спір між матір'ю та батьком, право батьків на відібрання малолітньої дитини від інших осіб

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, що науковий журнал запроваджує надання послуг **«Консультація»: запит на проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі із застосуванням поліграфа** на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia **Телефон для термінового дзвінка судовому експерту:** +38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

Офіційній Інтернет-сайт судового експерта психолога (поліграфолога) Назарова О.А. (свідоцтво Міністерства юстиції України від 09.07.2020 №2035) - https://expertisekyivua.com/ukr

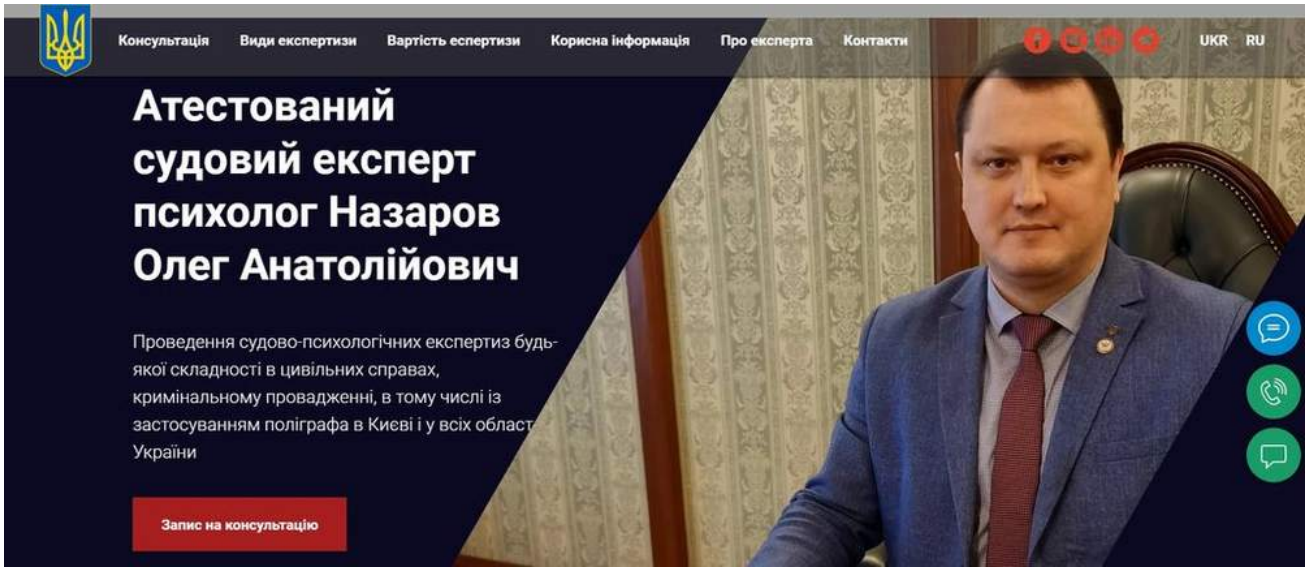

Офіційний Інтернет-сайт тестувань на поліграфі в Україні за міжнародними стандартами (EyeDetect, Converus Inc., USA): https://expert-nazarov.com

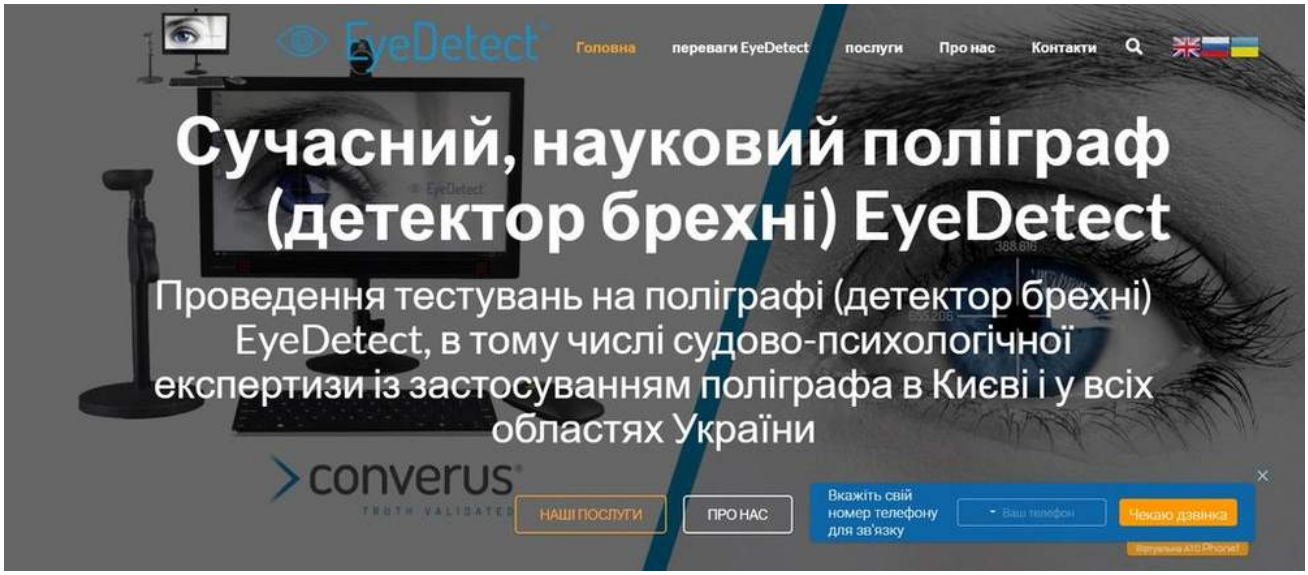

References

1. Vyznachennia mistsia prozhyvannia dytyny: suchasni napriamy zaluchennia sudovoho eksperta psykholoha u tsyvilnykh spravakh [Determining a Child's Place of Residence: Current Ways of Involving a Forensic Psychologist in Civil Cases]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/vyznachennia-mistsia-meshkannia-dytyny/5951-viznachennya-mistsya-prozhivannya-ditini-suchasni-napryami-zaluchennya-sudovogo-eksperta-psikhologa-u-tsivilnikh-spravakh (onovlena versiia vid 24.10.2021). [in Ukrainian].

ВРАХУВАННЯ ДУМКИ ДИТИНИ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЇЇ ЖИТТЯ: АЛГОРИТМ ПРАКТИЧНИХ ДІЙ[1]

Анотація. Стаття 171 Сімейного кодексу України гарантує дитині право бути вислуханою з питань, що стосуються її особисто та її сім'ї, а в спорах про виховання, місце проживання, позбавлення чи поновлення батьківських прав і управління майном вимагає обов'язково заслухати дитину, здатну висловити свою думку; суд при цьому може ухвалити рішення всупереч цій думці, якщо того потребують інтереси дитини. Спираючись на цю норму, редакція журналу пропонує алгоритм дій сторони, яка ініціює опитування дитини в суді за участю судового експерта-психолога як спеціаліста в галузі дитячої психології. Правову основу такого залучення автори вбачають у п. 2, 3 ч. 1 ст. 43 та ст. 74 ЦПК України (право учасників справи заявляти клопотання й ставити питання спеціалістам; консультації спеціаліста не замінюють висновку експерта), ст. 13, 45 і 232 ЦПК, Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (17.11.2010), Законі України «Про охорону дитинства» та Порядку, затвердженому постановою КМУ від 01.06.2020 № 585. Компетентність фахівця пов'язано з атестацією Мін'юсту за експертною спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», вищою психологічною освітою та кваліфікаційною характеристикою професії «експерт-психолог судовий». Серед нормативних підстав названо Науково-методичні рекомендації, затверджені наказом Мін'юсту від 08.10.1998 № 53/5, наказ МОЗ України від 06.04.2018 № 635 і зміну № 1 до Класифікатора професій ДК 003:2010. Наведено вісім експертних завдань у галузі дитячої психології: від оцінки відповідності психічного розвитку віку та рівня педагогічної занедбаності до виявлення залежності оцінки дитиною сімейної ситуації від впливу дорослих. Участь психолога обґрунтовано потребою врахувати емоційні й поведінкові особливості дитини та встановити з нею психологічний контакт, щоб отримати об'єктивні відомості про її позицію. Постанови Верховного Суду 2018–2019 рр. засвідчують, що дитину, молодшу за десять років, теж може бути заслухано; що суд може відмовитися від цього, коли обстановка в сім'ї не дає дитині висловитися вільно; і що висновок психолога, складений без контакту з обома батьками, не є допустимим доказом. Наприкінці нагадано про договір батьків за ч. 4 ст. 157 СК України.

Ключові слова: думка дитини, право дитини бути вислуханою, опитування дитини в суді, спеціаліст у галузі дитячої психології, судовий експерт-психолог, цивільний процес, правосуддя, дружнє до дітей, експертні завдання, психологічний контакт, правові позиції Верховного Суду.

Taking the Child's Views into Account in Decisions Affecting the Child's Life: An Algorithm of Practical Steps

Abstract. Article 171 of the Family Code of Ukraine entitles a child to be heard on matters concerning the child personally and the family, and requires that a child capable of expressing a view be heard in disputes over upbringing, place of residence, deprivation or restoration of parental rights and management of the child's property; the court may nevertheless decide against that view where the child's interests require it. Building on this provision, the editorial board proposes a practical algorithm for a party who wants the child to be heard in court with the assistance of a forensic psychologist acting as a specialist in child psychology. The legal basis is traced to Articles 13, 43, 45, 74 and 232 of the Civil Procedure Code of Ukraine, the Council of Europe Guidelines on child-friendly justice of 17 November 2010, the Law of Ukraine on Protection of Childhood and Cabinet of Ministers Resolution

No. 585 of 1 June 2020. The specialist's competence is tied to certification by the Ministry of Justice of Ukraine in expert specialty 14.1 'Psychological research', a degree in practical psychology and the occupation of forensic expert psychologist recognised in the national classifier of occupations. Eight expert tasks in child psychology are listed, from assessing whether mental development matches chronological age to detecting how adults shape the child's view of the family situation. Involving a psychologist is justified by the need to account for the child's emotional and behavioural features and to establish rapport, so that the child's position is obtained without distortion. Supreme Court rulings of 2018–2019 show that children under ten may be heard, that a court may decline to hear a child whose family situation prevents free expression, and that a psychologist's report made without contact with both parents is inadmissible.

Keywords: child's views, right to be heard, hearing of the child in court, child psychology specialist, forensic psychologist, civil procedure, child-friendly justice, expert tasks, psychological rapport, Supreme Court case law.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 29.10.2021.*

Повний текст

Обгрунтування залучення стороною у справі судового експерта психолога як спеціаліста психолога у галузі дитячої психології для проведення опитування дитини у суді:

1) відповідно до пунктів 2, 3 частини 1 статті 43 ЦПК, учасники справи мають право подавати докази та клопотання, ставити питання спеціалістам,

2) згідно з частиною 1, 2 статті 74 Цивільно-процесуального кодексу України, спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, і призначена судом для надання консультацій під час вчинення процесуальних дій. Консультації спеціаліста не замінюють висновок експерта,

3) згідно з частиною 2 статті 171 Сімейного кодексу України, дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

4) атестований Міністерством юстиції України судовий експерт психолог, який має право на проведення експертиз за спеціальністю 14.1. "Психологічні дослідження", має вищу психологічну освіту освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста за спеціальністю "Практична психологія", кваліфікацію психолога та який відповідно до кваліфікації (кваліфікаційної характеристики професії експерт-психолог судовий), виконує завдання та обов'язки у тому числі у галузі дитячої психології, а саме:

1) визначення відповідності рівня психічного розвитку хронологічному віку та рівня педагогічної/мікросоціальної занедбаності у неповнолітніх осіб,

2) встановлення здатності неповнолітньої особи правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні показання,

3) оцінки здатності малолітньої особи надавати свідчення щодо ситуації правопорушення, розуміти значення скоєних щодо неї дій, з огляду на рівень її психічного розвитку,

4) визначення сімейної ситуації, індивідуально-психологічних особливостей батьків, особливостей їх виховної поведінки та впливу на емоційний стан, психічний розвиток та відчуття благополуччя дитини,

5) визначення випливу умов виховання кожного з батьків на психологічний стан та розвиток дитини,

6) виявлення залежності оцінки сімейної ситуації дитиною від впливу з боку батьків та інших дорослих,

7) встановлення здатності неповнолітньої особи з урахуванням її емоційного стану, індивідуально-психологічних особливостей та рівня розумового розвитку правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні показання,

8) виявлення відхилення у психічному розвитку неповнолітньої особи, які не є виявами психічного захворювання.

Правовими підставами для виконання судовим експертом психологом роботи у галузі дитячої психології є:

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5, зареєстровані у Міністерстві юстиції України 03 листопада 1998 року за № 705/3145 (зі змінами). - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n1555

2. Порядок проведення атестації та присвоєння чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта експертам-психологам судовим, який затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 06.04.2018 № 635, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 03 травня 2018 року за № 553/32005. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0553-18#Text

3. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України "Про затвердження зміни № 1 до національного класифікатора професій ДК 003:2010" від 16.08.2012 № 923 - у зв'язку з вимогами законодавчо-правових документів, освоєнням нових технологій, виникненням нових сфер діяльності та іншими змінами у сфері суспільно-економічної діяльності введено професію експерт-психолог судовий, код КП 2429). - URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#n2

Залучення судового експерта психолога як спеціаліста психолога у галузі дитячої психології, потрібно для врахування емоційних, психологічних та поведінкових особливостей дитини під час її опитування в суді та встановлення ефективного психологічного контакту з дитиною для отримання об'єктивної інформації щодо думки дитини в сімейній ситуації. Судові спори, що виникають з сімейних відносин, відносять до справ, які вимагають використання спеціальних психологічних знань в галузі дитячої психології для забезпечення найкращих інтересів дитини у суді. **Обгрунтування: 1)** Кері-

вні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя дружнього до дітей від 17.11.2010 року, 2) Закон України «Про охорону дитинства», 3) Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585.

Крім того, для захисту інтересів малолітніх чи неповнолітніх осіб:

1) суд має право з власної ініціативи збирати докази, що стосуються предмета спору (ст. 13 ЦПК України),

2) допит малолітніх свідків і, за розсудом суду, неповнолітніх свідків проводиться в присутності не заінтересованих у справі батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників; а також представників органів опіки та піклування, служби у справах дітей (ст. 232 ЦПК України),

3) під час розгляду справи малолітня або неповнолітня особа має право безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки (відповідно до вимог ст. 45 ЦПК України).

Зміст клопотання про проведення опитування дитини в суді. Поради адвоката. Національна школа адвокатури України.

Відео: https://www.youtube.com/embed/z0DogWUb7NY

Правові позиції Верховного Суду:

1. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76503075

Правова позиція ВС: Твердження заявника про те, що діти не досягли десятирічного річного віку і не здатні самостійно формулювати свої думки щодо особистого життя, а тому не могли бути допитані судом апеляційної інстанції, є безпідставними з огляду на таке. Відповідно до положень статті 12 Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, при чому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що її стосується, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

2. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2019 року справа № 215/4452/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521632

Правова позиція ВС: Дитина, як у розмові з психологом, так і в судовому засіданні повідомила, що рівнозначно любить як батька, так і матір, але проживати хоче з батьком. Дитина більш прихильно ставиться до батька. Відповідно до статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (далі - Конвенція) в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. З огляду на викладене, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що проживання дитини з батьком буде відповідати найкращому забезпеченню його інтересів. Відповідач не надала суду переконливих доказів, що проживання сина разом з матір'ю буде найкраще відповідати інтересам дитини. Апеляційним судом вірно встановлено, що проживання сина з батьком відповідає принципу «найкращих інтересів дитини» та є пріоритетним при вирішенні цієї справи.

3. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі № 377/128/18. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846507

Правова позиція ВС: Доводи заявника про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно не прийняв до уваги та не врахував до кого із батьків дитина має більшу прихильність і не з'ясував думку самої дитини з приводу визначення місця її проживання є безпідставними, оскільки за положеннями зазначеної норми права , місце проживання дитини, яка не досягла 10 років визначається без врахуванні її думки. При цьому, питання про заслуховування думки дитини було предметом оцінки апеляційного суду, який вірно дійшов до висновку, що з урахуванням встановлених судом обставин справи, ситуації, яка склалась у сім'ї та обстановці у якій перебуває дитина, вона не зможе об'єктивно, незалежно та вільно висловити свою думку. Також, суд касаційної інстанції підтримав оцінку, яку надав суд апеляційної інстанції висновку практикуючого психолога, а саме апеляційний суд не визнав належним та допустимим доказом висновок психолога, оскільки психодіагностичне обстеження ОСОБА_5 було здійснено психологом без попереднього спілкування з обома батьками дитини, за відсутності у нього інформації з приводу стосунків між батьками після припинення між ними фактичних шлюбних стосунків та повну ізоляцію дитини на протязі майже півтора місяця від спілкування з матір'ю. Результати та висновки такого дослідження викладені на бланку та з печаткою Громадської організації «Чернігівська міська асоціація «Конкордія», яка відповідно до видів її діяльності КВЕД 94.99 не має права та не здійснює такої діяльності як надання психологічної допомоги, проведення психодіагностичного обстеження, в тому числі дітей, про що свідчить витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Не надано суду доказів того, що психолог ОСОБА_8, має право та займається такою практикою, що у нього є відповідний досвід у сфері дитячої психології.

УВАГА! Укладення договору про визначення місця проживання дитини. Відповідно до ч. 4 ст. 157 СК України батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов’язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Предметом даного договору є визначення місця проживання та дії з виховання, навчання, догляду за дитиною або поєднаних цих елементів, спрямованих на забезпечення нормального фізичного, духовного та морального розвитку дитини. Договір укладається в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. Відсутність нотаріального посвідчення тягнутиме за собою визнання такого договору нікчемним (ч. 1 ст. 220 ЦК України). Разом з тим, на відносини батьків дитини стосовно укладення вищезазначеного договору також будуть розповсюджуватися положення ч. 2 ст. 220 ЦК України, відповідно до якої якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджуєть-

ся письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається.

Додаткова інформація, визначення місця проживання дитини у судовому порядку: процедура та порядок дій Позивача (одного з батьків)

Визначення місця проживання дитини: права батьків, правові наслідки протиправної поведінки одного з батьків або іншої особи, спір між матір'ю та батьком, право батьків на відібрання малолітньої дитини від інших осіб

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, що науковий журнал запроваджує надання послуг **«Консультація»: запит на участь судового експерта психолога як спеціаліста психолога** на замовлення сторін у справі. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia **Телефон для термінового дзвінка судовому експерту:** +38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем, стаж практичної роботи з 2000 року.

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

кандидат психологічних наук, доцент
Назаров Олег Анатолійович

атестований судовий експерт з правом
проведення експертиз за експертною спеціальністю
14.1 "Психологічні дослідження", поліграфолог

Україна,
02024, Київ,
вул. Магнітогорська, 1б, оф. 304,
E-mail: 2825818819@mail.gov.ua

Тел: +38 (044) 228-76-15
+38 (093) 476-72-60
+38 (098) 011-85-63

Офіційній Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи, судового експерта психолога (поліграфолога) Назарова О.А. (свідоцтво Міністерства юстиції України від 09.07.2020 №2035) - https://expertisekyivua.com/ukr

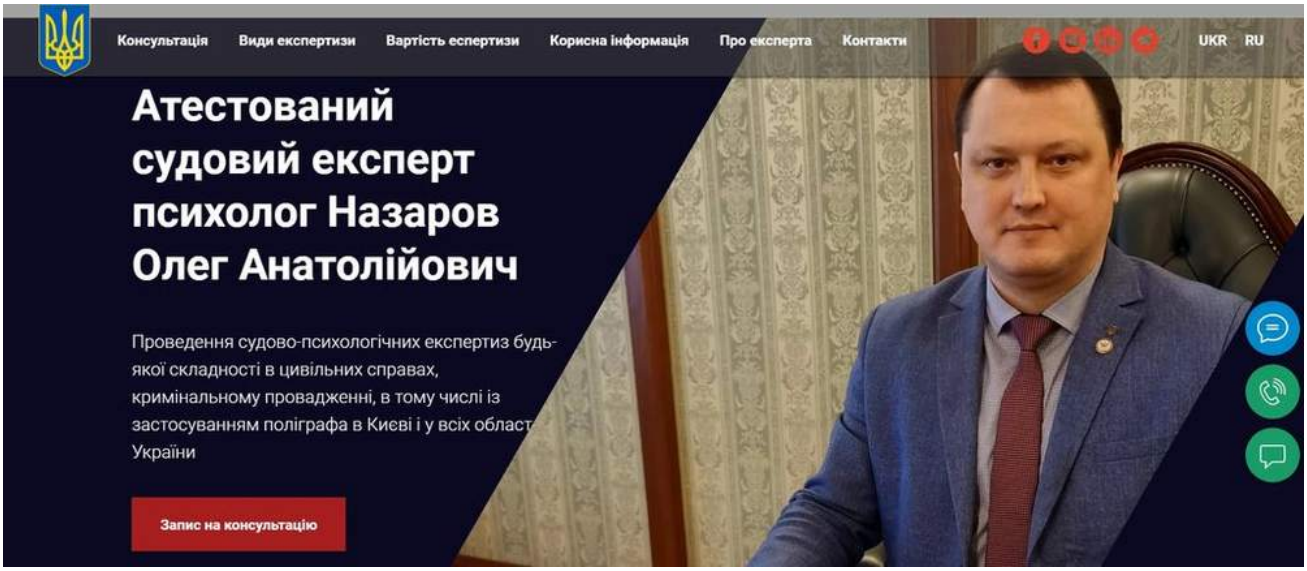

Офіційний Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа, тестувань на поліграфі в Україні за міжнародними стандартами (поліграф EyeDetect, розробник Converus Inc., USA): https://expert-nazarov.com

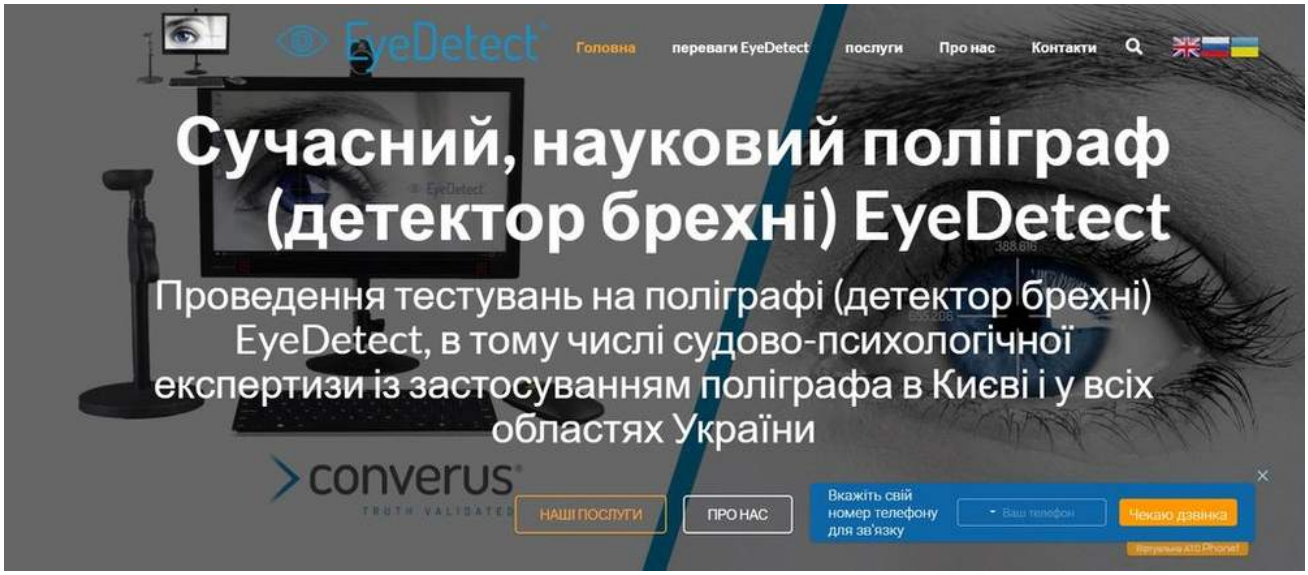

References

1. Vrakhuvannia dumky dytyny pry vyrishenni pytan, shcho stosuiutsia yii zhyttia: alhorytm praktychnykh dii [Taking the Child's Views into Account in Decisions Affecting the Child's Life: An Algorithm of Practical Steps]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/opros-rebenka-v-sude/5995-vrakhuvannya-dumki-ditini-pri-virishenni-pitan-shcho-stosuyutsya-jiji-zhittya (onovlena versiia vid 06.11.2021). [in Ukrainian].

ЗАЛУЧЕННЯ СТОРОНОЮ У СПРАВІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ПСИХОЛОГА ЯК СПЕЦІАЛІСТА У ГАЛУЗІ ДИТЯЧОЇ ПСИХОЛОГІЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ ДИТИНИ У СУДІ[1]

Анотація. Як стороні цивільної справи домогтися, щоб опитування дитини в суді відбувалося за участю фахівця з дитячої психології, і на які норми при цьому спиратися? Редакція журналу відповідає на це питання, поєднуючи ч. 2 ст. 171 Сімейного кодексу України з Керівними принципами Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (17.11.2010), зокрема з п. 64, за яким інтерв'ю та покази дітей мають брати спеціально підготовлені фахівці в умовах, що враховують вік, зрілість і можливі труднощі спілкування дитини. Процесуальне підґрунтя становлять ст. 43, 74 і 197 ЦПК України (клопотання учасників справи, статус спеціаліста, виклик спеціаліста в підготовчому засіданні) та постанови Верховного Суду 2018–2021 рр. Сформульовано вимоги до спеціаліста: атестація Мін'юсту за експертною спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», психологічна освіта, стаж, періодичне підтвердження кваліфікації в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії (наказ Мін'юсту від 03.03.2015 № 301/5). Перелічено вісім експертних завдань у галузі дитячої психології й три внесені до Реєстру методик проведення судових експертиз методики (коди 14.1.69, 14.1.72, 14.1.73), розроблені Полтавським відділенням Харківського та Житомирським відділенням Київського НДІСЕ, серед них методику дослідження особливостей сприйняття дитиною сімейної ситуації. Саме ці методики редакція вважає «адаптованими процедурами», про які йдеться в постанові ВС від 20.07.2021 у справі № 480/3093/20. Постанова ВС від 10.03.2021 у справі № 522/16059/18 розкриває право дитини, якій виповнилося десять років, брати участь у визначенні свого місця проживання, з опорою на практику ЄСПЛ («М. С. проти України», Mamchur v. Ukraine, Hunt v. Ukraine). Окремо розглянуто кримінальне провадження: допит малолітніх і неповнолітніх за ст. 226 і 354 КПК України та позицію ВС у справі № 332/2216/17, за якою перехресний допит малолітньої дитини допустимий лише у виняткових випадках. Насамкінець адвокатів і суддів застережено, що практичні психологи закладів освіти не можуть надавати психодіагностичні висновки щодо дітей на запити адвокатів для суду.

Ключові слова: опитування дитини в суді, спеціаліст у галузі дитячої психології, судовий експерт-психолог, правосуддя, дружнє до дітей, Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи, експертні методики, Реєстр методик проведення судових експертиз, атестація судових експертів, допит малолітніх, практика ЄСПЛ, правові позиції Верховного Суду, практичний психолог закладу освіти.

Engagement of a Forensic Psychologist by a Party to the Case as a Child Psychology Specialist for Hearing a Child in Court

Abstract. How can a party to civil proceedings ensure that a child is heard in court with the participation of a child psychology specialist? The editorial board answers by combining Article 171(2) of the Family Code of Ukraine with the Council of Europe Guidelines on child-friendly justice of 17 November 2010, notably paragraph 64, which requires interviews with children to be conducted by specially trained professionals in settings adapted to the child's age, maturity and communication difficulties. The procedural basis is found in Articles 43, 74 and 197 of the Civil Procedure Code of Ukraine and in Supreme Court rulings of 2018–2021. The paper defines the profile of a suitable specialist: a forensic psychologist certified by the Ministry of Justice of Ukraine in expert specialty 14.1 'Psycholo-

gical research', with a psychology degree, documented experience and periodic confirmation of qualification before the Central Expert Qualification Commission. It lists eight expert tasks in child psychology and three state-registered forensic methods (codes 14.1.69, 14.1.72 and 14.1.73) developed by regional branches of the Kharkiv and Kyiv research institutes of forensic examinations, presenting them as the adapted procedures mentioned by the Supreme Court in case No. 480/3093/20. A 2021 ruling in case No. 522/16059/18 confirms that a child aged ten or older has the right to take part in deciding where to live, with reference to the ECtHR judgments M.S. v. Ukraine, Mamchur v. Ukraine and Hunt v. Ukraine. The criminal procedure dimension is covered through Articles 226 and 354 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Supreme Court's view that cross-examining a young child is admissible only in exceptional cases. Finally, the paper warns that school psychologists may not issue diagnostic reports on children at lawyers' request for use in court.

Keywords: hearing of the child in court, child psychology specialist, forensic psychologist, child-friendly justice, Council of Europe Guidelines, forensic methods, register of forensic methods, certification of forensic experts, questioning of minors, ECtHR case law, Supreme Court case law, school psychologist.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 30.10.2021.*

Повний текст

Правовим обгрунтуванням залучення стороною у справі судового експерта психолога як спеціаліста у галузі дитячої психології для проведення опитування дитини у суді є:

3) **частина 2 статті 171 Сімейного кодексу України**, дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном,

4) **пункти 64 розділу IV.D.6 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи, щодо правосуддя дружнього до дітей**, інтерв'ю і покази у дітей повинні брати, наскільки це можливо, спеціально підготовлені спеціалісти. Необхідно докласти всіх можливих зусиль для збирання свідчень дітей у найбільш сприятливому оточенні і умовах, що враховують їхній вік, рівень зрілості і розуміння, і будь-які труднощі у спілкуванні, які вони можуть мати. **Правова підстава:** Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи, щодо правосуддя дружнього до дітей, які прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, Закон України "Про приєднання України до Статуту Ради Європи" від 31 жовтня 1995 року № 398/95-ВР, постанова Верховного Суду від 20 липня 2021 року по справі №480/3093/20.

1) **пункти 2, 3 частини 1 статті 43 ЦПК**, учасники справи мають право подавати докази та клопотання, ставити питання спеціалістам,

2) **частина 1, 2 статті 74 ЦПК України**, спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, і призначена судом для надання консультацій під час вчинення процесуальних дій. Консультації спеціаліста не замінюють висновок експерта,

5) **пункти 8, 10 частини 2 статті 197 ЦПК України**, у підготовчому засіданні суд вирішує заяви та клопотання учасників справи, питання про виклик у судове засідання спеціаліста,

6) **постанови Верховного Суду** від 20 липня 2021 року у справі №480/3093/20, від 05 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц, від 14 лютого 2019 року у справі № 377/128/18, від 18 березня 2019 року справа № 215/4452/16-ц, від 10 березня 2021 року по справі № 522/16059/18,

7) **атестований Міністерством юстиції України судовий експерт психолог**, який має право на проведення експертиз за спеціальністю 14.1. "Психологічні дослідження", **стаж експертної практики у галузі дитячої психології з** (зазначається рік початку роботи судовим експертом психологом), має вищу психологічну освіту освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста (магістра) за спеціальністю "Практична психологія", кваліфікацію психолога, **за наявності вказується також вчена ступінь** (доктор, кандидат психологічних наук зі спеціальності (зазначається шифр та назва наукової спеціальності)), **вчене звання** (професор, доцент кафедри (вказується назва кафедри) **та який відповідно до кваліфікації судового експерта психолога** (кваліфікаційної характеристики професії експерт-психолог судовий) **кожні 3 роки підтверджує отриману кваліфікацію судового експерта психолога** в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, **про що робиться запис у свідоцтві судового експерта психолога** та має необхідні знання та навички роботи у галузі дитячої психології з метою виконання експертних завдань та обов'язків. Крім того, судові експерти психологи застосовують в експертній роботі адаптовані до процесуальних заходів судові методики щодо роботи з неповнолітніми та малолітними особами.

Експертні завдання та обов'язки у галузі дитячої психології, які виконує у своїй роботі судовий експерт психолог:

1) визначає відповідність рівня психічного розвитку хронологічному віку та рівня педагогічної/мікросоціальної занедбаності у неповнолітніх осіб,

2) встановлює здатність неповнолітньої особи правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні показання,

3) оцінює здатність малолітньої особи надавати свідчення щодо ситуації правопорушення, розуміти значення скоєних щодо неї дій, з огляду на рівень її психічного розвитку,

4) вивчає сімейну ситуацію, індивідуально-психологічні особливості батьків, особливості їх виховної поведінки та вплив на емоційний стан, психічний розвиток та відчуття благополуччя дитини,

5) визначає вплив умов виховання кожного з батьків на психологічний стан та розвиток дитини,

6) виявляє залежність оцінки сімейної ситуації дитиною від впливу з боку батьків та інших дорослих,

7) встановлює здатність неповнолітньої особи з урахуванням її емоційного стану, індивідуально-психологічних особливостей та рівня розумового розвитку правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні показання,

8) виявляє відхилення у психічному розвитку неповнолітньої особи, які не є виявами психічного захворювання.

Судові методики щодо роботи з неповнолітніми та малолітними особами у судовому процесі, які пройшли державну реєстрацію та впроваджені в експертну практику судових експертів психологів Міністерством юстиції України:

1) Методика судово-психологічного дослідження розвитку неповнолітніх у ході розгляду справ у цивільному судочинстві. Спеціалізована установа - розробник методики: Полтавське відділення Харківського НДІСЕ Міністерства юстиції України, рік розробки - 2012, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 12.09.2014, реєстраційний код - 14.1.69,

2) Методика судово-психологічної експертизи у справах про злочини, пов'язані зі злісним невиконанням обов'язків по догляду за дитиною. Спеціалізована установа - розробник методики: Полтавське відділення Харківського НДІСЕ Міністерства юстиції України, рік розробки - 2014, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 29.01.2016, реєстраційний код - 14.1.72,

3) Методика експертного дослідження особливостей сприйняття дитиною сімейної ситуації. Спеціалізована установа - розробник методики: Житомирське відділення Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України, рік розробки - 2016, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 23.03.2018, реєстраційний код - 14.1.73.

Правовими підставами для виконання судовим експертом психологом роботи у галузі дитячої психології є:

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5, зареєстровані у Міністерстві юстиції України 03 листопада 1998 року за № 705/3145 (зі змінами). - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n1555

2. Порядок проведення атестації та присвоєння чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта експертам-психологам судовим, який затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 06.04.2018 № 635, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 03 травня 2018 року за № 553/32005. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0553-18#Text

3. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України "Про затвердження зміни № 1 до національного класифікатора професій ДК 003:2010" від 16.08.2012 № 923 щодо утворення професії **експерт-психолог судовий**, код КП 2429 у зв'язку з вимогами законодавчо-правових документів, освоєнням нових технологій, виникненням нових сфер діяльності та іншими змінами у сфері суспільно-економічної діяльності. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#n2

4. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, яке затверджено наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 04 березня 2015 року за № 249/26694. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text

5. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-п#Text

6. Порядок ведення Реєстру методик проведення судових експертиз, завтверджений наказом МІністерства юстиції України від 02.10.2008 № 1666/5, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 02 жовтня 2008 року за № 924/15615. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text

Правові позиції Верховного Суду:

1. Постанова Верховного Суду від 20 липня 2021 року по справі №480/3093/20. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98493714

Правова позиція ВС: У Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, закріплено, що держави-члени повинні гарантувати ефективне здійснення прав дітей, щоб їх найкращі інтереси мали першочергову увагу у всьому, що стосується або зачіпає їх інтереси. Найкращі інтереси всіх дітей, які беруть участь в тій же процедурі або справі, мають бути окремо оцінені та збалансовані з метою узгодження можливого конфлікту інтересів дітей. У той час як судові органи мають кінцеву компетентність і відповідальність за прийняття остаточного рішення, держави-члени повинні, при необхідності, направити спільні зусилля на створення міждисциплінарних підходів з метою оцінки найкращих інтересів дітей під час процедури, пов`язаної з ними. Також зазначається, що всі фахівці, які працюють з дітьми і для дітей, повинні отримувати необхідну міждисциплінарну підготовку з питань прав і потреб дітей різних вікових груп, а також щодо процедур, які адаптовані до них (**прим.:** міждисциплінарну підготовку в Україні проходят атестовані Міністерством юстиції України судові експерти психологи, а адаптованими процедурами стосовно дітей є судові методики, які атестуються Міністерством юстиції України, а саме: 1) Методика судово-психологічного дослідження розвитку неповнолітніх у ході розгляду справ у цивільному судочинстві, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 12.09.2014, реєстраційний код - 14.1.69, 2) Методика судово-психологічної експертизи у справах про злочини, пов'язані зі злісним невиконанням обов'язків по догляду за дитиною, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 29.01.2016, реєстраційний код - 14.1.72, 3) Методика експертного дослідження особливостей сприйняття дитиною сімейної ситуації, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 23.03.2018, реєстраційний код - 14.1.73.).

2. Постанова Верховного Суду від 10 березня 2021 року по справі № 522/16059/18. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532877

Правова позиція ВС: Відповідно до частин першої та другої статті 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім`ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім`ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками спору

щодо її місця проживання. Таким чином, з досягненням віку 10 років у дитини з`являється право не тільки бути вислуханою і почутою, але й право брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема, у визначенні місця проживання. Лише в разі збігу волі трьох учасників переговорного процесу - матері, батька, дитини можна досягти миру і згоди. Аналогічні положення закріплені у статті 12 Конвенції про права дитини, згідно з якою держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. Відповідно до статті 6 Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати її думки і приділяє їм належну увагу. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються. Ухвалюючи рішення у справі «М. С. проти України» від 11 липня 2017 року (заява № 2091/13), ЄСПЛ указав на те, що при визначенні найкращих інтересів дитини в конкретній справі слід брати до уваги два міркування: по-перше, у найкращих інтересах дитини зберегти її зв`язки із сім`єю, крім випадків, коли доведено, що сім`я непридатна або неблагополучна; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним (пункт 100 рішення від 16 липня 2015 року у справі «Мамчур проти України», заява № 10383/09). У зазначених справах ЄСПЛ не визначав обов`язкового врахування судами принципу 6 Декларації прав дитини. Підсумовуючи, слід зазначити, що **Декларація прав дитини не є міжнародним договором.** Разом з тим положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 року, про те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (стаття 3), узгоджуються з нормами Конституції України та законів України, тому саме її норми зобов`язані враховувати усі суди України, розглядаючи справи, які стосуються прав дітей. У зв`язку з наведеним Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків Верховного Суду України, висловлених у постановах від 14 грудня 2016 року у справі № 6-2445цс16 та від 12 липня 2017 року у справі № 6-564цс17, щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, а саме статті 161 СК України та принципу 6 Декларації прав дитини, про обов`язковість брати до уваги принцип 6 Декларації прав дитини стосовно того, що малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини бути розлучена зі своєю матір`ю. Велика Палата Верховного Суду вважає, що при визначенні місця проживання дитини першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини в силу вимог статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року». Тлумачення частини першої статті 161 СК України свідчить, що під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховується ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов`язків, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її

здоров`я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов`язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку. Європейський суд з прав людини зауважує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. (HUNT v. UKRAINE, № 31111/04, § 54, ЄСПЛ, від 07 грудня 2006 року). При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв`язків із сім`єю, крім випадків, коли сім`я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (MAMCHUR v. UKRAINE, № 10383/09, § 100, ЄСПЛ, від 16 липня 2015 року).

3. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76503075

Правова позиція ВС: Твердження заявника про те, що діти не досягли десятирічного річного віку і не здатні самостійно формулювати свої думки щодо особистого життя, а тому не могли бути допитані судом апеляційної інстанції, є безпідставними з огляду на таке. Відповідно до положень статті 12 Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, при чому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що її стосується, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

4. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2019 року справа № 215/4452/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521632

Правова позиція ВС: Дитина, як у розмові з психологом, так і в судовому засіданні повідомила, що рівнозначно любить як батька, так і матір, але проживати хоче з батьком. Дитина більш прихильно ставиться до батька. Відповідно до статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (далі - Конвенція) в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. З огляду на викладене, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що проживання дитини з батьком буде відповідати найкращому забезпеченню його інтересів. Відповідач не надала суду переконливих доказів, що проживання сина разом з матір'ю буде найкраще відповідати інтересам дитини. Апе-

ляційним судом вірно встановлено, що проживання сина з батьком відповідає принципу «найкращих інтересів дитини» та є пріоритетним при вирішенні цієї справи.

5. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі № 377/128/18. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846507

Правова позиція ВС: Доводи заявника про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно не прийняв до уваги та не врахував до кого із батьків дитина має більшу прихильність і не з'ясував думку самої дитини з приводу визначення місця її проживання є безпідставними, оскільки за положеннями зазначеної норми права, місце проживання дитини, яка не досягла 10 років визначається без врахуванні її думки. При цьому, питання про заслуховування думки дитини було предметом оцінки апеляційного суду, який вірно дійшов до висновку, що з урахуванням встановлених судом обставин справи, ситуації, яка склалась у сім'ї та обстановці у якій перебуває дитина, вона не зможе об'єктивно, незалежно та вільно висловити свою думку. Також, суд касаційної інстанції підтримав оцінку, яку надав суд апеляційної інстанції висновку практикуючого психолога, а саме апеляційний суд не визнав належним та допустимим доказом висновок психолога, оскільки психодіагностичне обстеження ОСОБА_5 було здійснено психологом без попереднього спілкування з обома батьками дитини, за відсутності у нього інформації з приводу стосунків між батьками після припинення між ними фактичних шлюбних стосунків та повну ізоляцію дитини на протязі майже півтора місяця від спілкування з матір'ю. Результати та висновки такого дослідження викладені на бланку та з печаткою Громадської організації «Чернігівська міська асоціація «Конкордія», яка відповідно до видів її діяльності КВЕД 94.99 не має права та не здійснює такої діяльності як надання психологічної допомоги, проведення психодіагностичного обстеження, в тому числі дітей, про що свідчить витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Не надано суду доказів того, що психолог ОСОБА_8, має право та займається такою практикою, що у нього є відповідний досвід у сфері дитячої психології.

Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності психолога при розгляді кримінального провадження під час досудового слідства та у суді:

Згідно з статтею 226 КПК України під час досудового слідства, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності психолога. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. До початку допиту особам, зазначеним у частині першій цієї статті, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання.

За статтею 354 КПК України при розгляді кримінальної справи у суді, допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності психолога. Свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуючий роз'яснює обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги. До початку допиту законному представнику, педагогу, психо-

логу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань та ставити запитання. Головуючий має право відвести поставлене питання. У випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього чи неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження). Допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого проводиться з дотриманням правил, передбачених цією статтею.

Постанова Верховного Суду від 4 березня 2020 року по справі № 332/2216/17. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88103419

Правова позиція ВС: Відповідно до пунктів 68, 72 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, слід уникати прямого контакту, протистояння або спілкування між дитиною-жертвою або дитиною-свідком з підозрюваним, наскільки це можливо, якщо тільки дитина-жертва не вимагає цього. На переконання колегії суддів Верховного Суду, перехресний допит у суді малолітньої дитини допустимий лише у виняткових випадках, коли вичерпано всі інші способи встановлення істини.

Зміст клопотання про проведення опитування дитини в суді. Поради адвоката. Національна школа адвокатури України.

Відео: https://www.youtube.com/embed/z0DogWUb7NY

УВАГА АДВОКАТАМ, СУДДЯМ! Попередження від практичного психолога закладу освіту, що практичні психологи закладів освіти не можуть бути учасниками судового процесу та робити психодіагностичні висновки щодо дітей на запити адвокатів для суду, оскільки работа психолога закладу освіти є конфіденційною з дитиною та вимагає використання інструментарію, який рекомендований Міністерством освіти і науки України (Положення про психологічну службу у системі освіти України), а не Міністерства юстиції України. За своїм статусом практичні психологи закладів освіти належать до педагогічних працівників (частина 3 статті 76 Закону України «Про освіту») і не виконують нормативні документи, які прийняті Міністерством юстиції України!!!!

Відео: https://www.youtube.com/embed/VNsvsNAwfrI

Довідково, організація та проведення опитування, отримання свідчень, заяв від дитини під час судового провадження у суді в країнах державах-членах Ради Європи згідно з Керівними принципами Комітету міністрів Ради Європи, щодо правосуддя дружнього до дітей

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, що науковий журнал запроваджує надання послуг **«Консультація»: запит на участь судового експерта психолога як спеціаліста психолога у галузі дитячої психології** на замовлення сторін у справі. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia **Телефон для термінового дзвінка судовому експерту:** +38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем, стаж практичної роботи з 2000 року.

Офіційній Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи, судового експерта психолога (поліграфолога) Назарова О.А. (свідоцтво Міністерства юстиції України від 09.07.2020 №2035) - https://expertisekyivua.com/ukr

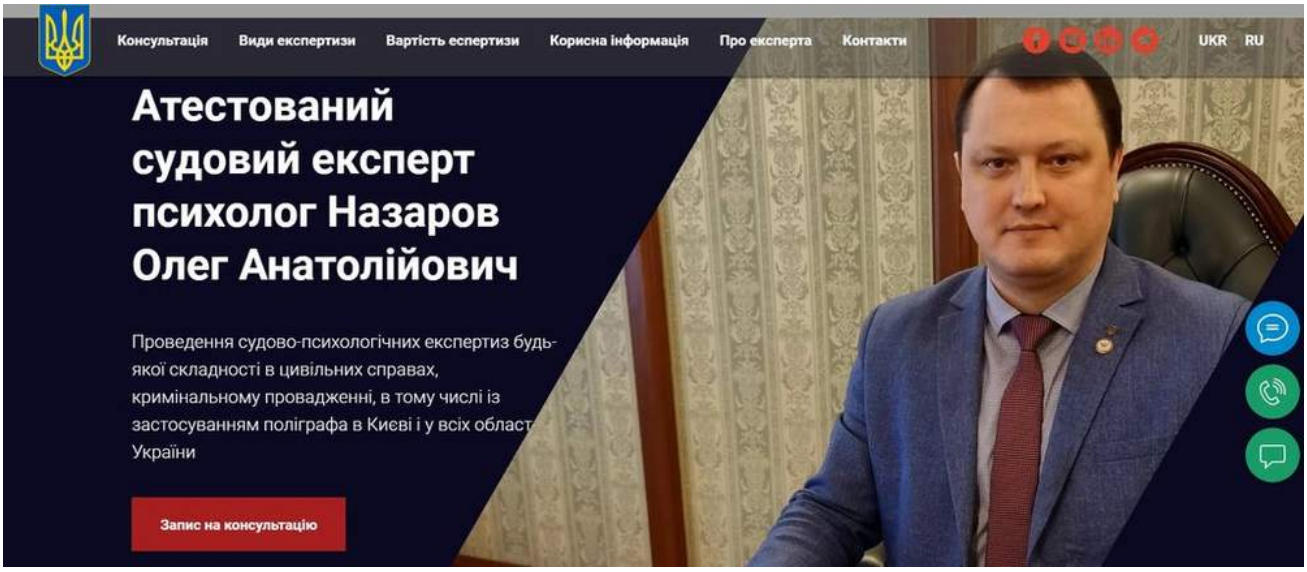

Офіційний Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа, тестувань на поліграфі в Україні за міжнародними стандартами (поліграф EyeDetect, розробник Converus Inc., USA): https://expert-nazarov.com

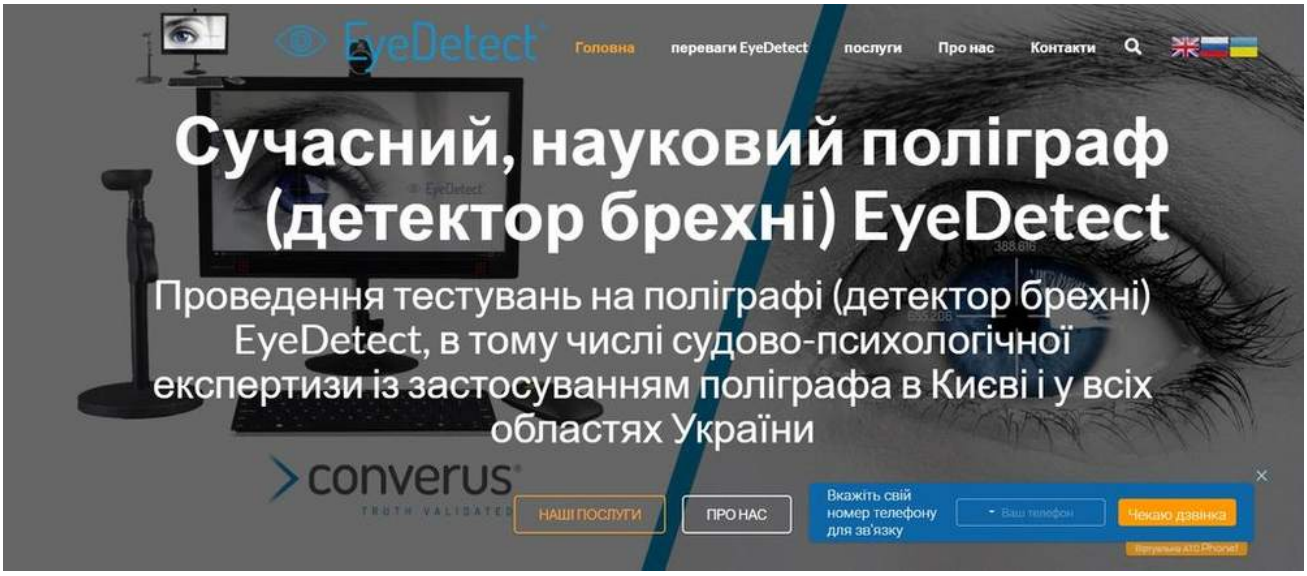

References

1. Zaluchennia storonoiu u spravi sudovoho eksperta psykholoha yak spetsialista u haluzi dytiachoi psykholohii dlia provedennia opytuvannia dytyny u sudi [Engagement of a Forensic Psychologist by a Party to the Case as a Child Psychology Specialist for Hearing a Child in Court]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/opros-rebenka-v-sude/5997-zaluchennya-storonoyu-u-spravi-sudovogo-eksperta-psikhologa-yak-spetsialista-psikhologa-u-galuzi-dityachoji-psikhologiji-dlya-provedennya-opituvannya-ditini-u-sudi (onovlena versiia vid 06.11.2021). [in Ukrainian].

КЛІНІКО-ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ ТА ДІЄЗДАТНОСТІ [ТЕКСТ] : ДИС. ... Д-РА ПСИХОЛ. НАУК : 19.00.04[1]

Завязкіна Н. В.

Реферат. Докторська дисертація Н. В. Завязкіної «Клініко-психологічна діагностика в судовій експертології обмеженої осудності та дієздатності» (спеціальність 19.00.04 «Медична психологія»; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, 2019, 569 с.; науковий консультант Л. Ф. Бурлачук; захист 02.07.2019 у спеціалізованій вченій раді Д 26.453.02) присвячена проблемі, для якої в експертній практиці бракувало обґрунтованого набору психологічних чинників: як встановлювати обмежену осудність у кримінальному та обмежену дієздатність у цивільному процесі в осіб із психічними розладами. Мета роботи полягала в розробленні психодіагностичних критеріїв і психологічних моделей обох феноменів. Емпіричну базу становили матеріали Київського міського центру судово-психіатричної експертизи за 2004–2014 рр.: 404 особи, з яких 280 визнано обмежено осудними чи обмежено дієздатними, 91 особу визнано неосудною або недієздатною, а 33 особи визнано осудними чи дієздатними. Авторка поєднала психодіагностичну бесіду й спостереження з методиками з Реєстру методик проведення судових експертиз Мін'юсту (дослідження уваги й сенсомоторних реакцій, пам'яті, мислення, самооцінки за Дембо-Рубінштейн, методика «Піктограми» та ін.), експертним аналізом висновків, медичних карт і матеріалів справ та статистичним опрацюванням даних. Н. В. Завязкіна доводить, що основою судово-психологічної експертизи є психодіагностична діяльність експерта, а психологічна оцінка становить багатоетапний процес систематизованого накопичення інформації про особу із застосуванням об'єктивних, суб'єктивних і проєктивних методик. Інтелектуальний і вольовий компоненти юридичного (психологічного) критерію, на думку дослідниці, мають бути структурованішими й охоплювати ланку взаємопов'язаних ознак. Побудовані й верифіковані психологічні моделі обмеженої осудності та обмеженої дієздатності відповідають запитам експертної практики та показують поєднання чинників, значущих для експертного висновку. Обґрунтовано також потребу в комплексній психолого-психіатричній експертизі за наявності ознак психічного розладу і ширшому використанні психологічних знань не лише в кримінальному, а й у цивільному процесі. Результати можуть слугувати основою алгоритмів експертних досліджень, уніфікації критеріїв і зменшення кількості повторних експертиз.

Ключові слова: обмежена осудність, обмежена дієздатність, судово-психологічна експертиза, клініко-психологічна діагностика, психодіагностика, юридичний (психологічний) критерій, психологічні моделі, психічні розлади, комплексна психолого-психіатрична експертиза, судова експертологія.

Clinical and Psychological Diagnosis in Forensic Expertology of Diminished Responsibility and Diminished Capacity: Doctoral Dissertation in Psychology

Zaviazkina N. V.

Abstract. Forensic practice has lacked a well-grounded set of psychological factors for establishing diminished responsibility in criminal proceedings and diminished capacity in civil proceedings in persons with mental disorders. N. V. Zaviazkina's doctoral dissertation in medical psychology (G. S. Kostiuk Institute of Psychology, Kyiv, 2019; defended on 2 July 2019) addresses this gap by devel-

oping psychodiagnostic criteria and psychological models of both conditions. The empirical base comprises records of 404 persons examined at the Kyiv City Centre of Forensic Psychiatric Examination in 2004-2014: 280 found to have diminished responsibility or capacity, 91 found legally insane or incapable, and 33 found sane or capable. The author combined psychodiagnostic interviews and observation with standardised techniques from the Ministry of Justice register of forensic methods (tests of attention, sensorimotor reactions, memory and thinking, the Dembo-Rubinstein self-esteem scale and the Pictogram method), expert analysis of reports, medical histories and case files, and statistical processing. The dissertation argues that the expert's psychodiagnostic activity is the core of forensic psychological examination and that assessment is a multi-stage, systematic accumulation of information about the individual using objective, subjective and projective techniques. The intellectual and volitional components of the legal (psychological) criterion, the author contends, should be more structured and include a chain of interrelated signs. Verified models of diminished responsibility and diminished capacity show how factors combine in shaping an expert conclusion; the work also substantiates combined psychological and psychiatric examination where signs of mental disorder are present. The findings may underpin examination algorithms, unify criteria and reduce the number of repeat examinations.

Keywords: diminished responsibility, diminished capacity, forensic psychological examination, clinical psychological diagnosis, psychodiagnostics, legal criterion, psychological models, mental disorders, combined psychological and psychiatric examination, forensic expertology.

Першоджерело: *Завязкіна Н. В. Клініко-психологічна діагностика в судовій експертології обмеженої осудності та дієздатності : дис. … д-ра психол. наук : 19.00.04 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2019. 569 с. Реферат оприлюднено в журналі 30.10.2021.*

References

1. Zaviazkina N. V. Kliniko-psykholohichna diahnostyka v sudovii ekspertolohii obmezhenoi osudnosti ta diiezdatnosti [Clinical and Psychological Diagnosis in Forensic Expertology of Diminished Responsibility and Diminished Capacity: Doctoral Dissertation in Psychology] [Tekst] : dys. … d-ra psykhol. nauk : 19.00.04 : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/psikhologichna-ekspertiza/5996-zavyazkina-n-v-kliniko-psikhologichna-diagnostika-v-sudovij-ekspertologiji-obmezhenoji-osudnosti-ta-diezdatnosti-tekst-avtoref-dis-d-ra-psikhol-nauk-19-00-04-zavyazkina-nataliya-volodimirivna-nats-akad-ped-nauk-ukrajini-in-t-psikhologiji-im-g-s-kostyuka-kijiv-2019-569-s-ris-tabl (onovlena versiia vid 04.11.2026). [in Ukrainian].

1.3. ПРАВОВЕ ТА НАУКОВО-ПРИКЛАДНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

24 БЕРЕЗНЯ 2021 Р. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЗАТВЕРДИВ ЛІЦЕНЗІЙНІ УМОВИ ПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ, В ТОМУ ЧИСЛІ НА РІВНІ ПІВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ У СФЕРІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ[1]

Кабінет Міністрів України

Реферат. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 № 365 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187», яку розглянуто в матеріалі, затвердила Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності, зокрема у сфері післядипломної освіти на рівні підвищення кваліфікації. Ліцензійні умови розроблено відповідно до законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про професійний розвиток працівників», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту» та «Про ліцензування видів господарської діяльності». Подано ключові дефініції. Ліцензований обсяг у сфері післядипломної освіти визначено як установлену ліцензією максимальну кількість здобувачів, яким заклад може одночасно забезпечити підвищення кваліфікації або підготовку в інтернатурі. Місцем провадження освітньої діяльності є об'єкт (приміщення, будівля, земельна ділянка, територія або їх сукупність) за певною адресою; з цього поняття виключено, зокрема, місця проведення практичної підготовки та підвищення кваліфікації працівника за місцем його роботи. Перелічено види освітньої діяльності, що підлягають ліцензуванню на рівнях вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної), повної загальної середньої та дошкільної освіти, а також у сферах післядипломної й позашкільної освіти. У післядипломній освіті ліцензуванню підлягають підготовка в інтернатурі та підвищення кваліфікації працівників, обов'язковість якого передбачена законом. Ліцензування третього (освітньо-наукового чи освітньо-творчого) рівня вищої освіти можливе лише за наявності в закладу ліцензії на другому (магістерському) рівні, а ліцензування позашкільної освіти здійснюється за рішенням засновника. Під час ліцензування встановлюється спроможність здобувача ліцензії провадити освітню діяльність відповідно до встановлених вимог. Для організаторів підвищення кваліфікації, зокрема фахівців у галузі судової експертизи, документ важливий тим, що пов'язує потребу в ліцензії з тим, чи визначено таке навчання законом як обов'язкове. Матеріал містить посилання на текст постанови на офіційному вебпорталі Верховної Ради України.

Ключові слова: ліцензійні умови, освітня діяльність, ліцензування, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації, ліцензований обсяг, місце провадження освітньої діяльності, постанова КМУ № 365, Кабінет Міністрів України.

On 24 March 2021 the Cabinet of Ministers of Ukraine Approved the Licensing Conditions for Educational Activities in Ukraine, Including Professional Development in Postgraduate Education

Kabinet Ministriv Ukrainy.

Abstract. Licensing of educational activities in Ukraine determines which providers may lawfully deliver degree programmes, vocational training and professional development courses. This digest reviews Resolution No. 365 of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 March 2021, which amended Resolution No. 1187 of 30 December 2015 and approved the Licensing Conditions for educational activities, including professional development within postgraduate education. The conditions were drafted under the laws on education, higher education, professional pre-higher education, vocational education, professional development of employees, general secondary, preschool and extracurricular education, and on licensing of business activities. Key definitions are explained. The licensed volume in postgraduate education is the maximum number of learners whom an institution may simultaneously provide with professional development or internship training. The place of educational activity is a building, premises, land plot or territory at a specific address; sites of practical training and professional development at the employee's workplace are excluded from this notion. The digest lists the licensed types of activity at each level of education. In postgraduate education, licensing covers internship training and professional development whose mandatory nature is established by law. Licensing of third-level (doctoral) programmes requires an existing master's licence, and licensing of extracurricular education is at the founder's discretion. During licensing the applicant's capacity to meet the established requirements is verified. The document is relevant to providers of continuing education for forensic experts and other specialists, since the need for a licence depends on whether the training is mandatory under law.

Keywords: licensing conditions, educational activities, licensing, postgraduate education, professional development, licensed volume, place of educational activity, Cabinet of Ministers of Ukraine.

Першоджерело: *Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 : постанова Каб. Міністрів України від 24.03.2021 № 365.*[2] *Реферат оприлюднено в журналі 08.09.2021.*

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy. 24 bereznia 2021 r. Kabinet Ministriv Ukrainy zatverdyv Litsenziini umovy provadzhennia osvitnoi diialnosti v Ukraini, v tomu chysli na rivni pivyshchennia kvalifikatsii u sferi pisliadyplomnoi osvity [On 24 March 2021 the Cabinet of Ministers of Ukraine Approved the Licensing Conditions for Educational Activities in Ukraine, Including Professional Development in Postgraduate Education] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/5679-24-bereznya-2021-r-kabinet-ministriv-ukrajini-zatverdiv-litsenzijni-umovi-provadzhennya-osvitnoji-diyalnosti-v-ukrajini-v-tomu-chisli-na-rivni-pivishchennya-kvalifikatsiji-u-sferi-pislyadiplomnoji-osviti (onovlena versiia vid 08.09.2021). [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2015 r. № 1187 [On Amendments to Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1187 of 30 December 2015] : postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 24.03.2021 № 365. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-п#Text (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

1.4. СУДОВА ПРАКТИКА

ЗАЯВА З ПОКАЗАННЯМИ СВІДКА, ПІДПИС ЯКОГО ЗАСВІДЧУЄТЬСЯ НОТАРІАЛЬНО В ГПК. НАДАННЯ ПОКАЗАНЬ СВІДКІВ ШЛЯХОМ ПОСВІДЧЕННЯ НОТАРІУСОМ НЕ СПРИЯЄ ВСЕБІЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ПРАВА УЧАСНИКІВ СПРАВИ СТАВИТИ ПИТАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, - ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ[1]

Верховний Суд (Касаційний цивільний суд)

Реферат. Чи може суд у цивільній справі спиратися на показання свідків, викладені в заяві й посвідчені нотаріусом? Матеріал відповідає на це запитання на підставі постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 20.05.2020 у справі № 200/17947/16-ц. У цій справі висновки суду ґрунтувалися на показаннях, наданих у нотаріальній конторі, хоча ЦПК України такого порядку не передбачає: ст. 90–93 встановлюють спеціальний порядок допиту свідків із викликом у судове засідання, де всі учасники справи можуть ставити їм запитання. Свідок зобов'язаний з'явитися за викликом і дати правдиві показання; за відсутності заперечень учасників або з поважних причин (хвороба, похилий вік, інвалідність) він може брати участь у засіданні в режимі відеоконференції. Верховний Суд дійшов висновку, що нотаріальне посвідчення показань не забезпечує всебічно права учасників справи, закріпленого п. 2 ч. 1 ст. 43 ЦПК, ставити питання свідкам. Для порівняння розглянуто ГПК України, ст. 88 якого прямо передбачає письмову заяву свідка з нотаріально посвідченим підписом. Перелічено її обов'язкові реквізити, зокрема відомості про особу свідка, обставини, які йому відомі, джерело обізнаності, підтвердження обізнаності про кримінальну відповідальність за неправдиві показання та готовність з'явитися до суду. Наголошено, що за ст. 78 Закону України «Про нотаріат» нотаріус засвідчує лише справжність підпису, а не факти, викладені в документі. Наведено два критерії, за яких показання свідка не є доказом: свідок не може назвати джерела своєї обізнаності або показання ґрунтуються на повідомленнях інших осіб. Подано й тексти статей ЦПК (ст. 69–71) та ГПК (ст. 66–68) про свідка, осіб, які не можуть бути допитані як свідки, і право відмовитися від давання показань. Матеріал корисний адвокатам і суддям для вибору допустимого способу подання показань, а судовим експертам-психологам допомагає зрозуміти процесуальні умови, у яких формуються показання свідків.

Ключові слова: показання свідка, заява свідка, нотаріальне посвідчення підпису, допит свідка, цивільний процес, господарський процес, допустимість доказів, право ставити питання свідкам, відеоконференція, Касаційний цивільний суд.

A Witness Statement with a Notarised Signature Under the Commercial Procedure Code: Witness Testimony Certified by a Notary Does Not Fully Secure the Parties' Right to Question Witnesses in Civil Proceedings, According to the Supreme Court

Verkhovnyi Sud (Kasatsiinyi tsyvilnyi sud).

Abstract. Parties sometimes try to save time by obtaining witness statements before a notary rather than calling witnesses to court. This digest examines whether such statements are acceptable in

Ukrainian civil proceedings, drawing on the ruling of the Supreme Court (Cassation Civil Court) of 20 May 2020 in case No. 200/17947/16-ц. The lower courts had based their findings on testimony given at a notary's office, a procedure that the Civil Procedure Code of Ukraine does not provide for. The Court pointed out that Articles 90-93 of the Code establish a special procedure for examining witnesses, who are summoned to a hearing where every party may question them; a witness may take part by videoconference if no party objects or if illness, old age, disability or other valid reasons prevent attendance. Notarised testimony, the Court held, does not fully secure the parties' right under Article 43 to put questions to witnesses. The digest contrasts this with the Commercial Procedure Code, whose Article 88 expressly allows written witness statements with a notarised signature, and lists their mandatory contents, including the source of the witness's knowledge, acknowledgement of criminal liability for false testimony and readiness to appear in court. Under the Law of Ukraine "On Notaries", a notary certifies only the authenticity of a signature, not the facts stated in the document. Two grounds on which testimony is not evidence are given (the witness cannot name the source of knowledge, or the testimony relies on what others said), along with the provisions of both codes on who may be a witness, who may not be examined and the right to refuse to testify. The material helps advocates and judges choose an admissible form of witness evidence.

Keywords: witness testimony, written witness statement, notarised signature, examination of witnesses, civil procedure, commercial procedure, admissibility of evidence, right to question witnesses, videoconference, Supreme Court of Ukraine.

Першоджерело: *Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 20.05.2020 у справі № 200/17947/16-ц. Реферат оприлюднено в журналі 20.09.2021.*

References

1. Verkhovnyi Sud (Kasatsiinyi tsyvilnyi sud). Zaiava z pokazanniamy svidka, pidpys yakoho zasvidchuietsia notarialno v HPK. Nadannia pokazan svidkiv shliakhom posvidchennia notariusom ne spryiaie vsebichnomu zabezpechenniu prava uchasnykiv spravy stavyty pytannia v tsyvilnomu protsesi, - pozytsiia Verkhovnoho Sudu [A Witness Statement with a Notarised Signature Under the Commercial Procedure Code: Witness Testimony Certified by a Notary Does Not Fully Secure the Parties' Right to Question Witnesses in Civil Proceedings, According to the Supreme Court] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/5752-zayava-z-pokazannyami-svidka-pidpis-yakogo-zasvidchuetsya-notarialno-v-gpk-nadannya-pokazan-svidkiv-shlyakhom-posvidchennya-notariusom-ne-spriyae-vsebichnomu-zabezpechennyu-prava-uchasnikiv-spravi-staviti-pitannya-v-tsivilnomu-protsesi-pozitsiya-verkhovnogo-sudu (onovlena versiia vid 20.09.2021). [in Ukrainian].

ІНСТРУКЦІЯ З ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ПОШУКУ В БАЗІ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ[1]

Верховний Суд

Реферат. Інструкція Верховного Суду пояснює, як працювати з пошуковою Базою правових позицій Верховного Суду. Це онлайн-сервіс, який, за повідомленням пресслужби ВС від 20.09.2021, Суд нещодавно презентував; для користування ним потрібно створити обліковий запис на сайті lpd.court.gov.ua. База дає змогу шукати релевантну практику ВС кількома способами, що взаємно доповнюють один одного. Правовий класифікатор забезпечує тематичний пошук за юрисдикцією або за нормами матеріального чи процесуального права; наприклад, правові позиції Касаційного кримінального суду впорядковано відповідно до структури Кримінального кодексу України. Пошук за ключовими словами охоплює і великі фрагменти тексту з кількох абзаців, тож можна завантажити всі фактичні обставини справи й отримати добірку релевантної практики. Ще один спосіб полягає в пошуку за ключовими абзацами з описом правової позиції, за одним словом чи номером статті кодексу, а також за завантаженим проєктом рішення або процесуального документа у форматі DOC. Нарешті, запитом може слугувати посилання на судове рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Інструкція відтворює застереження Верховного Суду: База є тестовим допоміжним інструментом і не може вважатися офіційним джерелом інформації про рішення ВС; заголовки й описи лише окреслюють правову проблему, тому для розуміння суті позиції слід читати повний текст рішення; інформація не є вичерпною, постійно оновлюється й не є обов'язковою для самого Суду. Права на Базу належать Верховному Суду, технічне розміщення на серверах забезпечує Державна судова адміністрація, а запити щодо технічної підтримки й пропозиції щодо вдосконалення пошуку приймають на адресу inbox@lpd.court.gov.ua. Для судових експертів, адвокатів і науковців інструкція є практичним посібником: вона допомагає швидко знаходити позиції ВС щодо доказів, висновків експертів і процесуальних питань, не підміняючи роботи з повним текстом судового рішення. Матеріал доповнює раніше оприлюднену в журналі публікацію про порядок користування й історію створення Бази.

Ключові слова: База правових позицій Верховного Суду, пошук судової практики, правовий класифікатор, правова позиція, Єдиний державний реєстр судових рішень, пошук за ключовими словами, Державна судова адміністрація, онлайн-сервіс.

Instructions on Using the Search Tools of the Supreme Court Legal Positions Database

Verkhovnyi Sud.

Abstract. Finding relevant case law of the Supreme Court of Ukraine is a routine but time-consuming task for judges, advocates, researchers and forensic experts. These instructions explain how to use the Legal Positions Database of the Supreme Court, an online search service presented by the Court in 2021 and accessible after creating a user account at lpd.court.gov.ua. Several complementary search tools are described. The legal classifier supports thematic searches by jurisdiction or by provisions of substantive or procedural law; for example, positions of the Cassation Criminal Court follow the structure of the Criminal Code. Keyword search accepts both single words and long passages of several paragraphs, so a user can paste the full factual background of a case and obtain related practice. Users may also search by key paragraphs describing a legal position, by the number of a code article, or by uploading a draft judgment or procedural document in DOC format. A link to a decision in

the Unified State Register of Court Decisions can also serve as a query. The instructions reproduce the Court's disclaimer: the database is a test auxiliary tool, not an official source of information on Supreme Court decisions; headings and descriptions only outline the legal issue, so the full text of a decision must be read; the content is not exhaustive, is updated continuously and is not binding on the Court. Rights to the database belong to the Supreme Court, while the State Judicial Administration hosts it on its servers; support requests and suggestions are accepted by e-mail. For practitioners the guide offers a quick route to Supreme Court positions on evidence, expert opinions and procedure, without replacing the reading of the decisions themselves.

Keywords: Supreme Court Legal Positions Database, case law search, legal classifier, legal position, Unified State Register of Court Decisions, keyword search, State Judicial Administration, online legal research.

Реферат оприлюднено в журналі 16.10.2021. Відомості про першу публікацію уточнюються редакцією.

References

1. Verkhovnyi Sud. Instruktsiia z vykorystannia instrumentiv poshuku v Bazi pravovykh pozytsii Verkhovnoho Sudu [Instructions on Using the Search Tools of the Supreme Court Legal Positions Database] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/baza-pravovykh-pozytsii-verkhovnoho-sudu/5927-instruktsiya-z-vikoristannya-instrumentiv-poshuku-v-bazi-pravovikh-pozitsij-verkhovnogo-sudu (onovlena versiia vid 24.01.2022). [in Ukrainian].

ВЕРХОВНИЙ СУД СФОРМУВАВ ПРАВОВУ ПОЗИЦІЮ ЩОДО СТАНДАРТУ "ВІРОГІДНІСТЬ ДОКАЗІВ" АБО СТАНДАРТУ ПЕРЕВАГИ БІЛЬШ ВАГОМИХ ДОКАЗІВ ТОБТО КОЛИ ВИСНОВОК ПРО ІСНУВАННЯ СТВЕРДЖУВАНОЇ ОБСТАВИНИ З УРАХУВАННЯМ ПОДАНИХ ДОКАЗІВ ВИДАЄТЬСЯ БІЛЬШ ВІРОГІДНИМ, НІЖ ПРОТИЛЕЖНИЙ[1]

Верховний Суд

Реферат. Матеріал рубрики «Судова практика» узагальнює правову позицію Верховного Суду щодо стандарту доказування «вірогідність доказів» у господарському процесі. Відправною точкою є Закон України від 20.09.2019 № 132-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні», що набрав чинності 17.10.2019: він змінив назву ст. 79 ГПК України з «Достатність доказів» на «Вірогідність доказів» і виклав її в новій редакції. На відміну від достатності, новий стандарт вимагає від суду зіставляти докази позивача й відповідача. Обставина вважається доведеною, якщо докази на її підтвердження вірогідніші за докази на спростування, а питання вірогідності суд вирішує за внутрішнім переконанням, з'ясовуючи, чи факт скоріше мав місце, ніж не мав. Центральне місце в добірці посідає постанова Верховного Суду від 29.01.2021 у справі № 922/51/20, де цей підхід узгоджено з практикою ЄСПЛ, зокрема з рішенням від 23.08.2016 у справі «J. K. and Others v. Sweden»: у цивільних справах діє «баланс вірогідностей», тоді як у кримінальних справах країн загального права застосовують стандарт «поза розумним сумнівом». Перелічено постанови ВС, у яких застосовано стандарт переваги більш вагомих доказів (від 02.10.2018 у справі № 910/18036/17, від 23.10.2019 у справі № 917/1307/18, від 18.11.2019 у справі № 902/761/18, від 04.12.2019 у справі № 917/2101/17), а також постанову Великої Палати ВС від 18.03.2020 у справі № 129/1033/13-ц, де аналогічний стандарт використано в цивільній справі. Для дискусії наведено статтю Л. Майстренко (LexInform, 07.06.2021), яка ставить під сумнів вилучення з ГПК поняття «достатність доказів» і нагадує про гасло уніфікації процесуальних кодексів під час судової реформи 2016–2017 рр. Для судових експертів і юристів ця позиція означає, що висновок експерта суд оцінює в зіставленні з доказами протилежної сторони, тож переконливість і методична обґрунтованість дослідження впливають на те, чию версію буде визнано вірогіднішою. Додано посилання на Базу правових позицій ВС і суміжні матеріали журналу.

Ключові слова: стандарт доказування, вірогідність доказів, достатність доказів, перевага більш вагомих доказів, баланс вірогідностей, стаття 79 ГПК України, оцінка доказів, внутрішнє переконання суду, практика ЄСПЛ, Верховний Суд.

The Supreme Court's Legal Position on the "Probability of Evidence" Standard, or the Preponderance of Evidence Standard, Under Which a Finding That an Alleged Fact Exists Appears More Probable than the Opposite

Verkhovnyi Sud.

Abstract. Until October 2019 Ukrainian commercial procedure required evidence to be "sufficient". Law No. 132-IX of 20 September 2019, in force since 17 October 2019, renamed Article 79 of the Commercial Procedure Code of Ukraine "Probability of Evidence" and introduced a standard under which a fact is deemed proven if the evidence supporting it is more probable than the evidence rebut-

ting it. This digest presents the Supreme Court's interpretation of the new rule. In its ruling of 29 January 2021 in case No. 922/51/20 the Court held that the standard obliges judges to weigh the parties' evidence against each other and to decide, on their inner conviction, whether the disputed facts more likely than not occurred. The Court linked this approach to the case law of the European Court of Human Rights, notably J.K. and Others v. Sweden (2016), which contrasts the "beyond reasonable doubt" standard of criminal cases in common-law countries with the "balance of probabilities" applied in civil cases. The digest lists further rulings of 2018-2019 applying the preponderance-of-evidence standard and a 2020 Grand Chamber judgment applying it in a civil case. A commentary by L. Maistrenko questioning the removal of "sufficiency" from procedural law is also summarised. For forensic experts and lawyers the position matters because an expert opinion is assessed against the opposing party's evidence, so the persuasiveness and methodological soundness of an examination affect which version the court finds more probable.

Keywords: standard of proof, probability of evidence, preponderance of evidence, balance of probabilities, Commercial Procedure Code of Ukraine, evaluation of evidence, inner conviction, European Court of Human Rights, Supreme Court of Ukraine.

Реферат оприлюднено в журналі 26.10.2021. Відомості про першу публікацію уточнюються редакцією.

References

1. Verkhovnyi Sud. Verkhovnyi Sud sformuvav pravovu pozytsiiu shchodo standartu "Virohidnist dokaziv" abo standartu perevahy bilsh vahomykh dokaziv tobto koly vysnovok pro isnuvannia stverdzhuvanoi obstavyny z urakhuvanniam podanykh dokaziv vydaietsia bilsh virohidnym, nizh protylezhnyi [The Supreme Court's Legal Position on the "Probability of Evidence" Standard, or the Preponderance of Evidence Standard, Under Which a Finding That an Alleged Fact Exists Appears More Probable than the Opposite] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/baza-pravovykh-pozytsii-verkhovnoho-sudu/5966-verkhovnij-sud-sformuvav-pravovu-pozitsiyu-shchodo-zastosuvannya-v-gospodarskomu-protsesi-standartu-dokazuvannya-virogidnist-dokaziv-abo-standart-perevagi-bilsh-vagomikh-dokaziv-tobto-koli-visnovok-pro-isnuvannya-stverdzhuvanoji-obstavini-z-urakhuvannyam-podanikh-dokaziv-vidaetsya-bilsh-virogidnim-nizh-protilezhnij (onovlena versiia vid 28.10.2021). [in Ukrainian].

КАСАЦІЙНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД ВС: УЧАСНИК СПРАВИ НА ОБҐРУНТУВАННЯ СВОЇХ ВИМОГ І ЗАПЕРЕЧЕНЬ МАЄ ПРАВО ПОДАТИ СУДУ ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКАЗ У ПАПЕРОВІЙ ФОРМІ, ЯКИЙ, Є ЗАСОБОМ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАНИХ. ПАПЕРОВА КОПІЯ САМА ПО СОБІ НЕ РОБИТЬ ТАКИЙ ДОКАЗ НЕДОПУСТИМИМ[1]

Верховний Суд (Касаційний господарський суд)

Реферат. Дедалі більше доказів у судових справах існує лише в цифровій формі, проте сторони часто подають їх у вигляді роздруківок. Матеріал присвячено допустимості саме таких доказів у господарському процесі й ґрунтується на постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29.01.2021 у справі № 922/51/20 та на аналогічній постанові від 23.09.2021 у справі № 910/17662/19. У першій справі апеляційний суд не взяв до уваги електронне листування сторін через відсутність електронного цифрового підпису, а Верховний Суд із таким підходом не погодився і направив справу на новий розгляд. Сформульовано позицію: учасник справи має право подати електронний доказ у паперовій копії, посвідченій у порядку, передбаченому законом. Така копія не вважається письмовим доказом, проте є однією з форм подання електронного доказу, який, своєю чергою, є засобом встановлення даних, тож сама паперова форма не робить доказ недопустимим. Суд може не взяти копію до уваги лише тоді, коли оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність копії оригіналу. Друга постанова розкриває зміст ст. 96 ГПК України: електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі з даними про обставини справи, зокрема електронні документи, графічні зображення, фотографії, відео- та звукозаписи, вебсайти, текстові, мультимедійні й голосові повідомлення, метадані, бази даних, що зберігаються на портативних пристроях, серверах, у системах резервного копіювання чи в мережі Інтернет. Їх подають в оригіналі, в електронній копії, засвідченій електронним підписом, прирівняним до власноручного відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги», або в посвідченій паперовій копії. Учасник, який подає копію, зазначає, у кого перебуває оригінал, а суд може витребувати його за клопотанням чи з власної ініціативи. Позиція має практичне значення для адвокатів, суддів і судових експертів, які працюють з аудіо- та відеозаписами, листуванням та іншими цифровими об'єктами: від форми подання й підтвердження відповідності оригіналу залежить, чи суд узагалі врахує такий доказ.

Ключові слова: електронний доказ, паперова копія електронного доказу, допустимість доказів, письмовий доказ, стаття 96 ГПК України, оригінал електронного доказу, електронний підпис, господарський процес, Касаційний господарський суд.

Cassation Commercial Court of the Supreme Court: A Party May Submit Electronic Evidence in Paper Form to Substantiate Its Claims and Objections, and a Paper Copy Does Not in Itself Make Such Evidence Inadmissible

Verkhovnyi Sud (Kasatsiinyi hospodarskyi sud).

Abstract. Digital records such as e-mails, messenger chats, photographs and audio or video files increasingly serve as evidence, yet parties often file them as printouts. This digest presents the position of the Cassation Commercial Court within the Supreme Court of Ukraine set out in its ruling of 29 January 2021 in case No. 922/51/20 and reaffirmed on 23 September 2021 in case No. 910/17662/19.

In the first case the appellate court had disregarded e-mail correspondence because it bore no electronic digital signature; the Supreme Court disagreed and remitted the case. It held that a party may submit electronic evidence as a paper copy certified in the manner prescribed by law. Such a copy is not written evidence, but it is a permissible form of electronic evidence, which in turn is a means of establishing facts, and the paper form alone does not make the evidence inadmissible. A court may disregard the copy only where the original has not been produced and a party or the court doubts that the copy matches it. The second ruling restates Article 96 of the Commercial Procedure Code of Ukraine: electronic evidence covers documents, images, audio and video recordings, websites, text, multimedia and voice messages, metadata and databases stored on portable devices, servers, backup systems or the internet. It may be filed as an original, as an electronic copy certified by an electronic signature equivalent to a handwritten one, or as a certified paper copy, and the court may request the original. The position is relevant to lawyers and forensic experts who handle digital objects, because the form of submission and proof of conformity with the original determine whether the court will consider such evidence at all.

Keywords: electronic evidence, paper copy, admissibility of evidence, written evidence, Commercial Procedure Code of Ukraine, original electronic evidence, electronic signature, commercial litigation, Supreme Court of Ukraine.

Першоджерело: *Постанова Верховного Суду від 19.01.2021 у справі № 922/51/20. ; Постанова Верховного Суду від 23.09.2021 у справі № 910/17662/19.*[2][3] *Реферат оприлюднено в журналі 26.10.2021.*

References

1. Verkhovnyi Sud (Kasatsiinyi hospodarskyi sud). Kasatsiinyi hospodarskyi sud VS: Uchasnyk spravy na obgruntuvannia svoikh vymoh i zaperechen maie pravo podaty sudu elektronnyi dokaz u paperovii formi, yakyi, ye zasobom vstanovlennia danykh. Paperova kopiia sama po sobi ne robyt takyi dokaz nedopustymym [Cassation Commercial Court of the Supreme Court: A Party May Submit Electronic Evidence in Paper Form to Substantiate Its Claims and Objections, and a Paper Copy Does Not in Itself Make Such Evidence Inadmissible] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). URL: https://expertize-journal.org.ua/baza-pravovykh-pozytsii-verkhovnoho-sudu/5965-kasatsijnij-gospodarskij-sud-vs-uchasnik-spravi-na-obgruntuvannya-svojikh-vimog-i-zaperechen-mae-pravo-podati-sudu-elektronnij-dokaz-u-paperovij-formi-sud-mozhe-ne-vzyati-do-uvagi-kopiyu-paperovu-kopiyu-elektronnogo-dokazu-u-vipadku-yakshcho-original-elektronnogo-dokazu-ne-podanij-a-uchasnik-spravi-abo-sud-stavit-pid-sumniv-vidpovidnist-podanoji-kopiji-paperovoji-kopiji-originalu (onovlena versiia vid 27.10.2021). [in Ukrainian].

2. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 19.01.2021 u spravi № 922/51/20. ; Postanova Verkhovnoho Sudu vid 23.09.2021 u spravi № 910/17662/19 [Ruling of the Supreme Court of 19.01.2021 in Case No. 922/51/20; Ruling of the Supreme Court of 23.09.2021 in Case No. 910/17662/19]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94517830 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

3. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 19.01.2021 u spravi № 922/51/20. ; Postanova Verkhovnoho Sudu vid 23.09.2021 u spravi № 910/17662/19 [Ruling of the Supreme Court of 19.01.2021 in Case No. 922/51/20; Ruling of the Supreme Court of 23.09.2021 in Case No. 910/17662/19]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99818578 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ЖУРНАЛУ

До відома громадським організаціям судових експертів: Проєкт Переліку відповідності галузей знань і спеціальностей вищої освіти видам судових експертиз та експертним спеціальностям, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта[1]

04.09.2021

Короткий зміст. Головному редакторові журналу Назарову О. А. як членові президії НКМР при Мін'юсті та представникові ГО «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка» надійшов для оцінки проєкт Переліку відповідності галузей знань і спеціальностей вищої освіти видам судових експертиз та експертним спеціальностям. Документ підготував Директорат правосуддя та кримінальної юстиції Мін'юсту в липні–серпні 2021 року. Перелік має усунути суб'єктивну оцінку освіти кандидатів у судові експерти. Недержавних експертів запрошено надсилати пропозиції; додано постанову КМУ від 29.04.2015 № 266 і наказ МОН від 06.11.2015 № 1151.

Судово-психологічна експертиза це аналіз психологічних механізмів поведінки людей, зокрема, ступеня усвідомленості такої поведінки[2]

18.09.2021

Короткий зміст. За матеріалами Одеського НДІ судових експертиз пояснено, що судово-психологічна експертиза аналізує психологічні механізми поведінки людей і ступінь її усвідомленості. Визначено мету, об'єкт (психічна діяльність підозрюваного, потерпілого, свідка, сторін цивільної справи в юридично значущих ситуаціях) і предмет експертизи, перелічено десять її видів, зокрема експертизу емоційних станів, неповнолітніх, посмертну, у спорах про місце проживання дитини, щодо моральної шкоди та з комп'ютерним поліграфом. Ідеться також про неупередженість експерта-психолога і терапевтичний ефект його взаємодії з підекспертним.

Реформа судової експертизи з іншого боку. Олександр Григорович Рувін, директор КНДІСЕ Мінюсту. Розслідування BIHUS info. Він вирішує все: мільйонні статки і таємні гості головного експерта країни. НГ№361[3]

21.09.2021

Короткий зміст. Журнал звертає увагу на оприлюднене в YouTube розслідування BIHUS info «Експерт диявола» (сюжет Лесі Іванової) про директора Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Мін'юсту Олександра Рувіна: майно його родини, зв'язки з посадовцями й можливий вплив експертиз інституту на резонансні справи, зокрема щодо вбивства Шеремета та «Роттердам+». Нагадано, що Указ Президента від 8 листопада 2019 року № 837/2019, яким започатковано судово-експертну реформу, досі не виконано. Додано застереження про презумпцію невинуватості за статтею 62 Конституції України.

08 грудня 2020 було проведено Вебінар членами Галузевої експертної ради 05 «Соціальні та поведінкові науки» Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти на тему: «День прямого ефіру. Галузеві бачення, проблеми, приклади кращих практик»[4]

26.09.2021

Короткий зміст. 8 грудня 2020 року члени Галузевої експертної ради 05 «Соціальні та поведінкові науки» Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти провели вебінар «День прямого ефіру. Галузеві бачення, проблеми, приклади кращих практик». Відкрила його заступниця голови агентства Наталія Стукало. Голова ради Лариса Шаульська та її колеги говорили про підсумки акредитації, внутрішнє забезпечення якості й структуру освітніх програм, підготовку докторів філософії та студентський погляд на якість освіти. Наведено посилання на постанову КМУ № 266 і стандарти вищої освіти зі спеціальності 053 «Психологія».

Судові експерти в обов'язковому порядку повинні з 05.10.2021 року зареєструвати офіційні електронні адреси в ЄСІТС[5]

13.10.2021

Короткий зміст. Мін'юст нагадав судовим експертам про обов'язок зареєструвати офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі. Оголошення Вищої ради правосуддя вийшло в газеті «Голос України» 4 вересня 2021 року, тож модулі «Електронний кабінет», «Електронний суд» і підсистема відеоконференцзв'язку офіційно працюють з 5 жовтня 2021 року. Такий самий обов'язок мають адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі та державні органи, а суд надсилатиме їм документи лише в електронній формі. Пояснено, як зареєструватися на id.court.gov.ua за допомогою власного електронного підпису.

Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду[6]

28.10.2021

Короткий зміст. 27 жовтня 2021 року судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду обговорили на заході Асоціації адвокатів України допустимість електронних доказів. Голова ККС ВС Станіслав Кравченко розглянув співвідношення оригіналу й копії електронного доказу, його цілісність і оцінку скріншотів, послався на постанову Об'єднаної палати ККС від 29 березня 2021 року у справі № 554/5090/16-к і закликав визначити в КПК України поняття й види електронних доказів. Суддя Олександра Яновська навела приклади США, Великої Британії й Канади. Згадано позицію ККС: ідентичні за змістом примірники електронного документа можуть бути оригіналами.

References

1. Do vidoma hromadskym orhanizatsiiam sudovykh ekspertiv: Proiekt Pereliku vidpovidnosti haluzei znan i spetsialnostei vyshchoi osvity vydam sudovykh ekspertyz ta ekspertnym spetsialnostiam, za yakymy prysvoiuietsia kvalifikatsiia sudovoho eksperta [For the Atten-

tion of Public Organisations of Forensic Experts: Draft List of Correspondence of Fields of Knowledge and Higher Education Specialities to Types of Forensic Examinations and Expert Specialities for Which the Qualification of Forensic Expert Is Awarded]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2021. 4 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/5641-do-vidoma-gromadskim-organizatsiyam-sudovikh-ekspertiv-proekt-pereliku-vidpovidnosti-galuzej-znan-i-spetsialnostej-vishchoji-osviti-vidam-sudovikh-ekspertiz-ta-ekspertnim-spetsialnostyam-za-yakimi-prisvoyuetsya-kvalifikatsiya-sudovogo-eksperta (onovlena versiia vid 04.09.2021). [in Ukrainian].

2. Sudovo-psykholohichna ekspertyza tse analiz psykholohichnykh mekhanizmiv povedinky liudei, zokrema, stupenia usvidomlenosti takoi povedinky [Forensic Psychological Examination Is an Analysis of the Psychological Mechanisms of People's Behaviour, in Particular the Degree of Awareness of Such Behaviour]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2021. 18 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/vsi-ogoloshennya/5744-sudovo-psikhologichna-ekspertiza-tse-analiz-psikhologichnikh-mekhanizmiv-povedinki-lyudej-zokrema-stupenya-usvidomlenosti-takoji-povedinki (onovlena versiia vid 19.09.2021). [in Ukrainian].

3. Reforma sudovoi ekspertyzy z inshoho boku. Oleksandr Hryhorovych Ruvin, dyrektor KNDISE Miniustu. Rozsliduvannia BIHUS info. Vin vyrishuie vse: milionni statky i taiemni hosti holovnoho eksperta krainy. NH№361 [Forensic Examination Reform from the Other Side. Oleksandr Hryhorovych Ruvin, Director of the Kyiv Research Institute of Forensic Examinations of the Ministry of Justice. A BIHUS Info Investigation. He Decides Everything: Millions in Wealth and Secret Guests of the Country's Chief Expert. NH No. 361]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2021. 21 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/5755-oleksandr-ruvin-rozsliduvannya-bihus-info-vin-virishue-vse-miljonni-statki-i-taemni-gosti-golovnogo-eksperta-krajini-ng-361 (onovlena versiia vid 25.09.2021). [in Ukrainian].

4. 08 hrudnia 2020 bulo provedeno Vebinar chlenamy Haluzevoi ekspertnoi rady 05 "Sotsialni ta povedinkovi nauky" Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity na temu: "Den priamoho efiru. Haluzevi bachennia, problemy, pryklady krashchykh praktyk" [On 8 December 2020, Members of Sectoral Expert Council 05 "Social and Behavioural Sciences" of the National Agency for Higher Education Quality Assurance Held a Webinar on "Live Broadcast Day. Sectoral Visions, Problems, Examples of Best Practices"]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2021. 26 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/5784-08-grudnya-2020-roku-bulo-provedeno-vebinar-chlenami-galuzevoji-ekspertnoji-radi-05-sotsialni-ta-povedinkovi-nauki-natsionalnogo-agentstva-iz-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti-na-temu-den-pryamogo-efiru-galuzevi-bachennya-problemi-prikladi-krashchikh-praktik-pri-akreditatsiji-osvitnikh-programi-v-roboti-galuzevoji-ekspertnoji-radi-05-sotsialni-ta-povedinkovi-nauki (onovlena versiia vid 26.09.2021). [in Ukrainian].

5. Sudovi eksperty v oboviazkovomu poriadku povynni z 05.10.2021 roku zareiestruvaty ofitsiini elektronni adresy v YESITS [From 05.10.2021, Forensic Experts Must Register Official E-Mail Addresses in the Unified Judicial Information and Telecommunication System]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2021. 13 zhovt. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/5923-sudovi-eksperti-v-obov-yazkovomu-poryadku-povinni-z-05-10-2021-roku-zareestruvati-ofitsijni-elektronni-adresi-v-esits (onovlena versiia vid 13.10.2021). [in Ukrainian].

6. Suddi KKS VS obhovoryly problemni pytannia dopustymosti elektronnykh dokaziv pid chas sudovoho rozghliadu [Judges of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court Dis-

cussed Problematic Issues of the Admissibility of Electronic Evidence at Trial]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2021. 28 zhovt. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/5983-suddi-kks-vs-obgovorili-problemni-pitannya-dopustimosti-elektronnih-dokaziv-pid-chas-sudovogo-rozglyadu (onovlena versiia vid 28.10.2021). [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 3. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ

ВЛАСНІ РОЗРОБКИ

Офіційний сайт моделей Mobi-підлокітники Polygraph

З 2020 року в мережі працює офіційний сайт моделей серії Mobi-підлокітники Polygraph, а для користувачів виробу створено окрему групу у Facebook.

Сайт адресовано поліграфологам, які працюють і навчаються в портативних умовах. Тут зібрано відомості про виріб — допоміжну портативну комплектувальну частину меблів для сидіння з металевим каркасом для кріплення до офісного стільця ISO (модель перша) або з металевими стійками для самостійного використання (модель друга) [1].

Сторінка офіційного сайту Mobi-підлокітники Polygraph [1]

Групу у Facebook задумано як майданчик, де всі, хто користується Mobi-підлокітниками Polygraph, обмінюються досвідом, новинами й зауваженнями щодо виробу [1].

Дослідження на поліграфі з використанням Mobi-підлокітників Polygraph [1]

Відгуки користувачів розробник ураховує: на основі отриманих пропозицій він анонсував модифікації з підвищеною міцністю, насамперед для другої моделі [2].

References

1. Z 2020 roku pratsiuie ofitsiinyi Internet-sait modelei serii Mobi-pidlokitnyky Polygraph dlia profesiinoi diialnosti polihrafolohov ta yikh navchannia. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2021. 9 trav. URL: https://expertize-journal.org.ua/ustatkuvannya-dlya-poligrafa/4925-ofitsijnij-internet-sajt-modelej-seriji-mobi-pidlokitniki-polygraph-dlya-profesijnoji-diyalnosti-poligrafologov-ta-jikh-navchannya (onovlena versiia vid 17.10.2022). [in Ukrainian].

2. V Ukraine s yanvarya 2019 goda vypuskayutsya mobilnye prisposobleniya dlya provedeniya psikhofiziologicheskikh issledovaniy (testirovaniy) s primeneniem poligrafa - Mobi-podlokotniki Polygraph. Sudovo-psikhologichna ekspertiza. Zastosuvannya poligrafa i spetsialnikh znan v yuridichniy praktitsi : vebsayt. 2020. 28 lip. URL: https://expertize-journal.org.ua/ustatkuvannya-dlya-poligrafa/2388-v-ukraine-s-yanvarya-2019-goda-vypuskayutsya-mobilnye-prisposobleniya-dlya-provedeniya-psikhofiziologicheskikh-issledovanij-testirovanij-s-primeneniem-poligrafa-mobi-podlokotniki-polygraph (onovlena versiia vid 17.10.2022). [in Russian].

ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ

В ІНТЕРНЕТІ

Пошукові запити зі словом «експертиза», які найчастіше вводили користувачі Google в Україні у вересні–жовтні 2021 р. — у період виходу цього номера[8]:

№	Запит	Індекс
1	судова експертиза	100
2	почеркознавча експертиза	48
3	судово медична експертиза	42
4	психофізіологічна експертиза	28
5	експертиза проектної документації	20
6	комісійна експертиза	16
7	дактилоскопічна експертиза	13
8	трасологічна експертиза	8

Індекс популярності Google Trends: 100 — найчастіший запит періоду, решта — у відсотках від нього. Абсолютної кількості пошуків Google не оприлюднює. Найшвидше зростали запити: «почеркознавча експертиза» (різкий сплеск), «комісійна експертиза» (+200 %), «дактилоскопічна експертиза» (+130 %).

У ЖУРНАЛІ

Матеріали цього номера, які читачі відкривали найчастіше, — кількість переглядів їхніх сторінок на сайті журналу станом на 06.11.2026:

№	Матеріал	Переглядів
1	*Верховний Суд (Касаційний цивільний суд)* Заява з показаннями свідка, підпис якого засвідчується нотаріально в ГПК. Надання показань свідків шляхом посвідчення нотаріусом не сприяє всебічному забезпеченню права учасників справи ставити питання в цивільному процесі, – позиція Верховного Суду	29 772
2	Визначення місця проживання дитини: права батьків, правові наслідки протиправної поведінки одного з батьків або іншої особи, спір між матір'ю та батьком, право батьків на відібрання малолітньої дитини від інших осіб	29 302
3	*Верховний Суд* Верховний Суд сформував правову позицію щодо стандарту "Вірогідність доказів" або стандарту переваги більш вагомих доказів тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний	11 800
4		11 257

	Залучення стороною у справі судового експерта психолога як спеціаліста у галузі дитячої психології для проведення опитування дитини у суді	
5	Визначення місця проживання дитини у судовому порядку: процедура та порядок дій Позивача (одного з батьків)	9 726

Лічильник сайту журналу рахує всі відкриття сторінки матеріалу від дня її оприлюднення. Перегляди саме за період виходу номера журнал фіксує з листопада 2026 р.

Станьте автором журналу. Редакція приймає статті науковців, судових експертів, адвокатів, психологів і здобувачів наукових ступенів з юридичної психології, судово-психологічної експертизи, застосування поліграфа та спеціальних знань у юридичній практиці. Публікація безкоштовна, статтям редакція присвоює DOI, а читають їх ті, хто щодня працює в судах. Приєднуйтеся до спільноти судових експертів і дослідників: вимоги до статей і тез див. у розділі «Вимоги до оформлення»[9].

Потрібен судовий експерт? Якщо у справі, яку розглядає суд, виникли питання, що потребують спеціальних знань у галузі психології, зокрема щодо моральних страждань, психологічного стану учасника процесу, інтересів дитини чи психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, зверніться до редакції. Допоможемо визначитися з видом експертизи, сформулювати питання експертові й знайти фахівця з належною кваліфікацією. Запит — через форму «Консультація» на сайті журналу[10] або за телефоном +38 (093) 476-72-60.

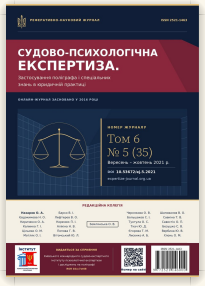

Як цитувати номер

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці : реферативно-науковий online журнал. 2021. Т. 6, № 5 (35). 103 с. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2021. URL: https://expertize-journal.org.ua/nomera/19807-2021-5-40.

References

1. Pro metu stvorennia Internet-vydannia [On the Purpose of Creating the Online Publication]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-celyah (onovlena versiia vid 29.06.2022). [in Ukrainian].

2. Kyivskyi mizhnarodnyi sudovo-ekspertnyi instytut psykholohichnoi ekspertyzy i doslidzhen na polihrafi [Kiev International Forensic Expert Institute of Psychological Expertise and Researchs on Polygraph, LLC] : zapys u reiestri naukovykh orhanizatsii Research Organization Registry (ROR). URL: https://ror.org/02xc7et08 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

3. Vytiah z Yedynoho derzhavnoho reiestru veteraniv viiny vid 31.10.2026 № 31102026-00003569 [Extract from the Unified State Register of War Veterans of 31.10.2026 No. 31102026-00003569] : vidomosti pro subiekta veteranskoho pidpryiemnytstva (Nazarov Oleh Anatoliiovych) / Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. Opryliudneno na storintsi "Pro

naukovo-referatyvne vydannia" saitu zhurnalu. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-nauchnom-izdanii (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

4. Redaktsiina kolehiia [Editorial Board]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/redaktsijna-kolegiya (onovlena versiia vid 09.11.2026). [in Ukrainian].

5. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi [Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice]. 2021. Vol. 6, No. 5 (35). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2021. [in Ukrainian].

6. DSTU 3017:2015. Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat [Information and Documentation. Publications. Main Types. Terms and Definitions]. [Chynnyi vid 2016-07-01]. Vyd. ofits. Pp. 4.14.2.2, 4.14.2.7. Referaty prats, opryliudnenykh ranishe, podano iz zaznachenniam imeni avtora ta dzherela zapozychennia vidpovidno do p. 1 ch. 2 st. 22 Zakonu Ukrainy "Pro avtorske pravo i sumizhni prava" vid 01.12.2022 № 2811-IX; akty orhaniv derzhavnoi vlady ta ofitsiini dokumenty sudovoho kharakteru ne okhoroniaiutsia avtorskym pravom (p. 3 ch. 1 st. 8 tsoho Zakonu). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

7. Davies G. M., Gudjonsson G. H. Looking Back: Psychologists in the witness box. The Psychologist (British Psychological Society), 2013. URL: https://bps.org.uk/psychologist/looking-back-psychologists-witness-box (data zvernennia: 04.11.2026).

8. Google Trends : poshukovyi termin «ekspertyza», Ukraina, 01.09.2021–31.10.2021 [Google Trends: Search Term “ekspertyza”, Ukraine, 01.09.2021–31.10.2021]. URL: https://trends.google.com/trends/explore?date=2021-09-01%202021-10-31&geo=UA&q=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0&hl=uk (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

9. Vymohy do oformlennia statei i tez [Requirements for Articles and Abstracts]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/vimogi-do-oformlennya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

10. Konsultatsiia: zapyt na provedennia sudovoi psykholohichnoi ekspertyzy, doslidzhennia [Consultation: Request for a Forensic Psychological Examination or Study]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/konsultacia (onovlena versiia vid 28.10.2023). [in Ukrainian].

Відомості про журнал

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Назва: реферативно-науковий журнал «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» (Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice). Електронне (online) видання.

Ідентифікатори: ISSN 2521-1463 (Online); штриховий код EAN-13 для періодичних видань 9772521146000; державний український ідентифікатор медіа R40-05509 (рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 26.09.2024 № 2785); префікс DOI 10.53672 (Crossref).

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович. Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі»; міжнародний ідентифікатор наукової організації ROR 02xc7et08.

Галузь: юридичні, психологічні науки. Періодичність: 1 раз на два місяці. Мови видання: українська, англійська.

Увага! Електронне видання не внесено до затвердженого Міністерством освіти і науки України переліку наукових фахових видань України.

ІСТОРІЯ ВИДАННЯ

Журнал засновано у травні 2016 р. кандидатом психологічних наук, доцентом, експертом-поліграфологом, правознавцем О. А. Назаровим на базі інформаційно-правового вебсайту з метою популяризації можливостей судово-психологічної експертизи, застосування поліграфа та інших спеціальних знань у юридичній практиці. Редакційну колегію сформовано у квітні 2017 р. під час ISSN-реєстрації видання.

БАЗИ ДАНИХ, РЕЄСТРИ ТА БІБЛІОТЕКИ

Реєстр суб'єктів у сфері медіа; Google Scholar; ISSN International Centre — ISSN Portal; Crossref; Scilit (MDPI); Відкритий український індекс цитувань (OUCI, ДНТБ України); ICI World of Journals (Index Copernicus, паспорт журналу); Реєстр наукових видань України (УкрІНТЕІ); Polska Bibliografia Naukowa (PBN). Інші каталоги: ResearchBib.

ПОЛІТИКА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Видання практикує політику негайного відкритого доступу до опублікованого змісту, підтримуючи принципи вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу.

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Поштова адреса: 01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, абонентська скринька В-62. Засновник — видавець: тел. +38 (093) 476-72-60; e-mail: nazarovua@ukr.net. Заступники головного редактора: д-р психол. наук, професор Євдокимова Наталя Олексіївна (yevdokymova@ukr.net); д-р юрид. наук, професор Кириченко Олександр Анатолійович (alankir23@ukr.net). Сайт: expertize-journal.org.ua; e-mail редакції: info@expertize-journal.org.ua.

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

2021. Том 6, № 5 (35)
вересень–жовтень 2021 року

Реферативно-науковий online журнал

Засновник, видавець, відповідальний за випуск — Назаров О. А.

Видається за сприяння Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі (ROR 02xc7et08).

Формат А4 (210×297 мм). Гарнітура Source Serif 4. Обсяг 103 с.

DOI 10.53672/ej.5.2021. Ідентифікатор медіа R40-05509. ISSN 2521-1463 (Online).

Видавник Назаров О. А. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, а/с В-62. Тел. +38 (093) 476-72-60. E-mail: nazarovua@ukr.net

expertize-journal.org.ua